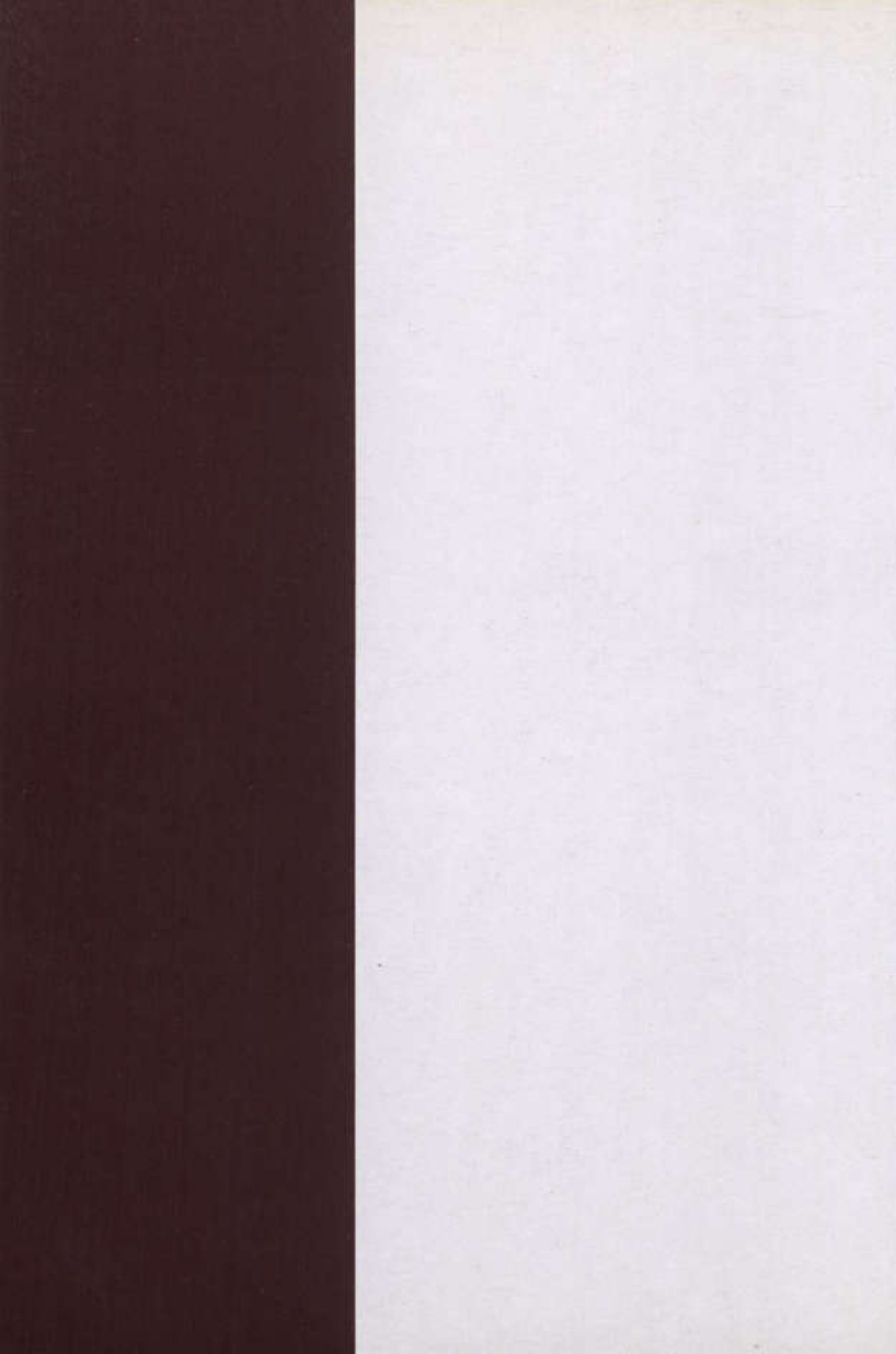

Xavier Garcia

HISTÒRIA I CULTURA LOCAL
A CATALUNYA
AL SEGLE XX

PREMI
D'ASSAIG
ROVIRA I VIRGILI
2002

HISTÒRIA I CULTURA LOCAL
A CATALUNYA AL SEGLE XX

Maria Casals

**HISTÒRIA i CULTURA LOCAL
A CATALUNYA AL SEGLE XX**

Xavier Garcia

**Pòrtic de Pere Català i Roca
Pròleg de Josep Santesmases i Ollé**

HISTÒRIA I CULTURA LOCAL A CATALUNYA AL SEGLE XX, de Xavier Garcia, fou guardonat amb el 12è Premi d'Assaig Rovira i Virgili 2001, convocat per l'Ajuntament de Tarragona i Òmnium Cultural del Tarragonès.

El jurat el formaren Lluís Arola, Salvador Cardús, Josep-Lluís Carod-Rovira, Montserrat Duch i Ramon Marrugat com a secretari.

Primera edició: abril del 2002

© Xavier Garcia Pujades
© Edicions El Mèdol
Cartagena, 15-A
43004 - Tarragona

Dipòsit legal: T-415/2002
ISBN: 84-95559-51-X

PÒRTIC

GENT i IDEALS DE CATALANIA

Calia que algú, amb sòlida preparació intel·lectual, desenvolupés aquest tema, que exigeix la consulta d'una vasta documentació. I, per fortuna, és l'encuriós vilanoví Xavier Garcia i Pujades —escriptor amè i ja bregat en estudis d'indole semblant— qui, tothora animat de *catalania* ens representa ací gent i ideals.

La problemàtica que l'amic Xavier Garcia enfila i especifica ara esdevé, la vegada, precisa i suggerent. Sabem, posem per cas, que en la qualificació dels historiadors massa sovint hom és simplista: romàntics realistes, economicistes, institucionalistes, neoromàntics, àdhuc marxistes... Pel que, a tenor de les pàgines que segueixen, ens interessa, escau de remarcar que ja el propi Víctor Balaguer —també vilanoví, per cert—, en redactar la *Història de Catalunya y de la Corona de Aragón*, 5 volums., Barcelona 1860-1863, consignà que anys a venir seria considerat imaginatiu, puix que les monografies locals catalanes eren escasses i li era necessari de cobrir buits; tanmateix, advertia que quan es podia valer d'un document, el copiava i el seguia correctament.

Dins la mateixa valoració històrica, em permeto de revelar un fet ocorregut a Saragossa, l'any 1952, quan, després de la maltempsada (millor dit: en assuavir-se), foren represos els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó. Llavors fou —que jo sàpiga— la primera vegada que en un acte públic (això sí, fora del Principat), els assistents catalans pogueren expressar-se en l'idioma que les administracions oficials consideraven *lengua vernàcula*. Com que aquell congrés era dedicat a la memòria de Ferran el Catòlic, un dels gallets —si no el principal— fou Jaume Vicens i Vives, l'autor de *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*, qui, en un moment donat i des de la mesa presidencial, endreçà a Ferran Soldevila, assegut a la primera fila, l'objecció d'estar convençut que el doctor Soldevila rectificaria, és a dir referia, el capítol que del Catòlic figurava en la seva *Història de Catalunya*. Soldevila hi convingué; però, al seu torn, preguntà a Vicens quins retocs faria al Ferran II... —Cap ni un!— respongué l'interpel·lat. He d'afegir que els assistents ens sentírem incòmodes.

Aquest succeït, en certa manera punyent i que en el meu concepte no significa demèrits intel·lectuals, sinó estrats d'època, il·lustra com no és fàcil de navegar a la manera que ho ha realitzat Xavier Garcia. Amb el present llibre, aprenem esdeveniments i situacions. Ben segur que aquest fruit de les investigacions i recerques d'en Xavier pot tenir mancances, per raó de la mateixa frontalitat escomesa. I les té, és clar. Però l'obra resulta plenament reeixida i mereixedora, per tant, del Premi d'Assaig Rovira i Virgili —un autor que vaig conèixer personalment i sempre he admirat— i, en la historiografia catalana, *Història i cultura local a Catalunya al segle XX* haurà de constituir una fita.

Particularment, puc trobar-hi alguna mancança puntual, però no pas global. Així, entenc que en el capítol inicial resta massa implícita l'aportació del barceloní Balari i Jovany amb els seus *Orígenes històrics de Catalunya* (Barcelona, 1899). Semblantment, en la referència als excursionistes doblats de fotògrafs, no hi sobraria l'esment concret del divulgador i mecenes vallenc Francesc Blasi i Vallespinosa. I en la menció de l'important paper jugat per les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos, dono fe que, per haver sabut agafar la torxa organitzadora, resulta inesquívale el nom del terrasenc Josep M. Domèch i Fargas. Ens podríem perdre, nogensnens, en el bosc de noms, car, afortunadament, vivim en un país de gent abnegada i d'institucions benemèrites. Reblem que la Fundació Bernat Metge presentaria el felanitxer Joan Estelrich com a home de confiança d'en Cambó; el Diccionari Fabra rellevaria la callada labor del vallenc Josep M. Casas Homs; glossariem l'Arxiu Mas i la Fonoteca Jaume Font; assenyalaríem la trajectòria dels espluguins Rendé i Carulla, etc.

La categoria de l'autor d' *Història i cultura local a Catalunya al segle XX* es manifesta també, en la simpatia que denota envers la gent estudiosa. Per a Xavier Garcia i Pujades, el panorama històric i cultural local de Catalunya s'acredita amb una puïxança rica de personalitats i plena d'idealismes pràctics.

Pere Català i Roca

PRÒLEG

LA CONTINUÏTAT DELS ESTUDIS HISTÒRICS LOCALS A CATALUNYA

Sortosament hi comença a haver bibliografia sobre els Centres d'Estudis. Bibliografia recent, de quinze anys ençà, de diferent característica. Hauríem de parlar de la *Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya*, publicada l'any 1987 pel Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya; de les *Actes del I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana* (1994), celebrat a l'Institut d'Estudis Ilerdencs a la primavera de 1991, d'on sorgí la materialització de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana; del *Llibre Blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya* (1998) dirigit per l'amic Antoni Gavaldà, expresident de l'Institut d'Estudis Vallencs i una de les ànimes actives en la creació de la CCEPC; i, finalment, del llibre aparegut enguany *Els centres d'estudis*, de Carles Sapena i publicat als Quaderns de la Revista de Girona. Tot això sense ressenyar articles a diverses revistes o assaigs sobre centres concrets.

Tractant-se d'associacions dinàmiques, amb els seus alts i baixos, amb activitats constants, amb producció editorial continuada, afortunadament, les guies i els llibres d'assaig i de reflexió que s'han publicat sobre els Centres d'Estudis, amb poc temps queden curts. Hi falta la continuació de la història que ens parla de nova producció editorial, de centres que mantenen la regularitat, amb nous i vells noms al capdavant estirant el carro, amb centres que si no moren del tot queden abaltits per raó de cansaments generacionals, i de centres nous que aporten dinàmica al moviment a l'entorn d'un territori que s'han fet seu i al qual doten de sòlida cultura i de reflexió sobre el passat i també sobre el futur.

Per tant, benvinguda aquesta nova aportació al coneixement de la història local i dels Centres d'Estudis. Encara més si la lletra és d'en Xavier Garcia. No recordo bé on ens vàrem conèixer, si en un acte a l'Institut d'Estudis Vallencs o en alguna Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, segur, però, vinculat com a protagonista o observador d'aquest món que ara radiografia. El seu interès per la història i la cultura local ve de lluny i, si no vaig

errat, el llibre que ara teniu a les mans arrenca d'una pila d'anys enrere. En Xavier Garcia exerceix de periodista amb la sana obstinació de donar notícia de la gent que articula el territori des de la base, amb els peus ben amarats a la terra, a qui poques vegades se'ls posa altaveus per difondre les seves inquietuds i coneixements. El món mediàtic demana altres noms, que ens són servits fins a l'avorriment i a l'estupidesa.

La virtut d'aquesta publicació rau en la descripció i l'anàlisi d'aquest immens teixit de cultura, arrelat a la terra, que arrenca de molt lluny —en Xavier l'agafa des de finals de la Renaixença— que a voltes s'eixampla i es tenyeix de mil colors i textures, o que en temps de malvestats s'estreny i s'endureix per resistir l'embat de la tempesta. Al capdavant, però, el teixit creix, perquè sempre hi ha una balanguera que fila, emmotllant-se en l'orografia del país. La mirada enrere vers un segle de períodes tan dissemblants, tan oposats, tan carregat de trencaments a partir dels quals seria fàcil pronosticar morts i si de cas resurreccions o naixences. Però res és mai nou del tot i les continuïtats per molt que s'aprimin fan perdurar la civilitat. Ho deia Carles Riba a les Elegies de Bierville:

*Homes que vau mesurar i accomplir accions més que humanes
per merèixer l'orgull d'esse' i de dir-vos humans,
jo em reconec entre els fills de les vostres sembres il·lustres:
sé que no fórem fets per a un destí bestial.*

En Xavier ha fet els ulls grans per mirar arreu, més enllà de les portades de premsa que parlen del món gran. Ell és home de mons petits, la suma dels quals hauria de donar, com a resultat, el gran. Tanmateix no és així: les matemàtiques, a voltes, fallen. En Xavier ha mirat arreu i sobretot cap al sud, quan totes les mirades giraven vers al nord, potser per allò de l'Espriu, de la noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç. Però en els paisatges del sud, més secs, més aspres, hi ha trobat els seus homenots i ha dat veu a les seves inquietuds i lluites. Territori, el del sud, on la defensa pel cel i la terra ha mogut bregues dures, com ara la de l'Ebre, per servir el veritable progrés: el d'un país ordenat i equilibrat, amb harmonia amb el medi natural.

Els ulls d'en Xavier fa temps que miren l'entorn dels Centres d'Estudis i la seva gent. N'ha parlat sovint. Ara aquest gruix de pàgines s'afegeix a la bibliografia existent, per constatar un fet viu i ric que ens distingeix a les terres de parla catalana, sense el qual una part important de la nostra cultura restaria orfe.

Josep Santesmases i Ollé
President de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

SUMARI

Introducció	11
PRIMERA PART: DEL FINAL DE LA RENAIXENÇA A L'ESCLAT REPUBLICÀ	
1.1. El retrobament amb el país: excursionistes, erudits locals, ... escriptors i poetes, mossens i arqueòlegs	13
1.2. Historiografia romàntica i acadèmica	20
1.3. Geògrafs i historiadors locals. Intentos frustrats per la Guerra Civil Espanyola	28
SEGONA PART: DE LA POSTGUERRA A L'ACTUALITAT	
2.1. Els pioners de la represa	39
2.2. Les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos	49
2.3. Les vies de divulgació	56
TERCERA PART: ELS CENTRES D'ESTUDIS D'HISTÒRIA LOCAL. LES PUBLICACIONS.	
3.1. Procés de creació. Publicacions	67
3.2. Les relacions amb l'Administració	97
QUARTA PART: LA HISTÒRIA LOCAL: L'HORA DE PENSAR-HI	
4.1. L'essència, l'abast i el destí de la història local	101
4.2. Els protagonistes. Els temes recurrents	105
4.3. Metodologia i noves maneres de fer Història	113
CLOENDA	119
Notes	120
Índex onomàstic	122

INTRODUCCIÓ

Tota història és "local", ens ha dit Joan Fuster. Efectivament, però, massa sovint, ha estat difícilment localitzable, sepultada com ha quedat per l'hagiografia del poder. En aquest camp apassionat de la història —tant la que es pretén "total", com proposava Vicens Vives, com la que, aparentment, es reclou en les monografies—, s'està vivint, també a Catalunya, un procés de desmitificació.

No caldria dir-ho: un procés saludable, i que requerirà, encara, un increment de la consciència crítica, per tal de donar cabuda i explicació als nombrosos elements i dades que, per ignorància, oblit o manipulació interessada han quedat al marge de la història escrita.

En aquest assaig no pretenc fer una anàlisi d'aquest procés, perquè això em duria a fer un llibre d'història —exactament a reescriure-la—, sinó a posar en relleu el moviment d'historiadors, tant des dels pobles com des de la perspectiva comarcal, que l'han fet possible o que, si més no, hi han ajudat considerablement.

L'objectiu d'aquest assaig té dues vessants: una, destacar —amb la complexitat i contradiccions que fan al cas— el paper que, des de fora de Barcelona, però ajudats en alguns casos per Barcelona, han tingut en el redreçament cultural de Catalunya els historiadors locals i comarcals acompanyats del conjunt de centres d'estudis, Assembles i organitzacions de què s'han dotat per investigar i divulgar els seus treballs. Una segona vessant, tan important com la primera, és la de continuar la reflexió, iniciada per un petit grup de joves historiadors universitaris interessats a trobar el desllorigador del que s'ha d'entendre per "història local", com es fa, com s'hauria de fer, quins són els seus protagonistes i quins els temes recurrents, quines són les dificultats amb què han topat tant en la investigació com en la divulgació dels estudis i, en fi, assenyalar els canvis generacionals —i les consegüents renovacions metodològiques— que s'han operat, sobretot des de la postguerra fins ara, amb el pas d'una història feta per la trilogia mestre-capellà-apotecari a una investigació històrica realitzada per la joventut universitària que ha anat apareixent els darrers quinze o vint anys.

Amb l'ajut dels Ajuntaments democràtics, de la democratització general en definitiva, es produeix, per les noves fornades universitàries, un gran interès per tot el que fa a la història local, i el resultat d'aquesta nova producció historiogràfica —que amplia i aprofundeix la que van realitzar en temps difícils els solitaris escampats per les comarques de Catalunya— és aclaparador en quantitat i, sovint, d'una qualitat no gens menyspreable.

Per tant, potser ha arribat el moment de fer un primer balanç, sense eufòries excessives, sobre el que està donant de si tot aquest moviment historiogràfic que pretén una història escrita més arrelada, més concreta, més interrelacionada, més crítica i, per consegüent, menys dogmàtica, mitificada i generalista.

Això és el que intentaré de fer en aquest assaig, conscient com sóc que una part del llibre tindrà un caràcter més narratiu-descriptiu que no purament assagístic, però que em servirà, justament, per confirmar la tesi central: el gran servei a la cultura catalana que han fet els historiadors i erudits locals, doblats ben sovint d'agitadors culturals *tout court*.

X. G.

Vilanova, febrer 2002

PRIMERA PART

DEL FINAL DE LA RENAIXENÇA A L'ESCLAT REPUBLICÀ

1.1. El retrobament amb el país, excursionistes: erudits locals, escriptors i poetes, mossens i arqueòlegs

A les primeries, després de les derrotes, sempre hi ha hagut els poetes, fessin versos o no. Les cantades líriques de Verdaguer, Maragall o Guimerà pel país profund van estimular, coetàniament, una generació que podríem anomenar de recercadors de país que van emprendre l'exigent i necessària tasca de la coneixença concreta, del reinventari i, per tant, de la reescriptura de Catalunya.

A les dues últimes dècades del segle XIX i a les primeries del XX, aquesta labor culminant de la Renaixença va tenir tres grans fites: el coneixement geogràfic a través de l'excursionisme (creació del Centre Excursionista de Catalunya, el 1876), la fixació i estudi del romànic com a art nacional a partir de les recerques de Puig i Cadafalch i els seus col·laboradors de 1907 en endavant i, simultàniament, la normativització de la llengua i el reordenament cultural, amb Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans.

A la base d'aquestes tres grans realitzacions —al voltant de les quals va expandir-se la gran generació de Fabra i d'Ors, de Pau Vila, de Nicolau d'Olwer i Jordi Rubió, o de Duran i Sanpere i Bosch-Gimpera— hi va haver, com un formigueig, un ferment d'entusiasme cultural i històric, encapçalat de moment per uns pioners que van recórrer pobles i comarques, planes i muntanyes, a la recerca dels signes identificadors. Va ser una generació idealista, gairebé innominada, amb una certa propensió a l'enyorament de les grans accions medievals, però que va aportar dades concretes en geografia i geologia, arqueologia i arquitectura, etnografia i folklore, toponímia i formes dialectals, història local i ciències naturals, etc.

El primer tret distintiu de l'entitat pionera de l'excursionisme a Catalunya, en ser fundada el 1876, va ser justament el seu caràcter científic, que anava acompanyat d'un deure moral i patriòtic com era el que assenyala l'art. 5 dels estatuts de la nova entitat: "Per a formar part de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques en classe de numerari és precís tindre contret algun mèrit, o prestar algun servei a Catalunya". Més de cent anys després, podem mostrar alguna reticència pel caràcter classista d'aquesta proclama, però no podem deixar de constatar el repte d'exigència que aquells pioners proposaven i el fet evident que l'embadaliment del turisme massiu encara no havia estat inventat.

La historiografia romàntica de Víctor Balaguer, els treballs filosòfics i folklòrics de Milà i Fontanals i Marian Aguiló, així com els llibres de viatges de Pau Piferrer i Francesc X. Parcerissa, eren a la base d'aquella embranzida de l'excursionisme científic que es proposava "investigar tot quan meresca la preferent atenció sota els conceptes científic, literari i artístic en nostra benlloguda terra". Aquell primer excursionisme científic lligava amb la voluntat de recuperar la història i la cultura catalana que representaven els Jocs Florals, i ho demostra el fet que, des del primer moment, ja hi trobem vinculat con a secretari Àngel Guimerà.

Tanmateix, aquells pioners, tot i les condicions que posaven per a formar part de l'esmentada Associació, van haver de justificar la inclusió del terme "científiques" de la nostra entitat. Així, argumentaven que aquesta "jamai ha tingut la pretensió de ser una acadèmia de savis" i, en el discurs inaugural de 1886, Cèsar August Torras declarava:

"La nostra Associació en titular-se d'excursions científiques no ho fa en sentit pompós, ni amb pretensions acadèmiques, és solament perquè en ses excursions es proposa un fi científic, el d'adquirir sos associats noves fonts d'il·lustració, amb llurs investigacions i estudis pràctics i difondre al mateix temps llurs coneixements propis i els adquirits en els treballs socials, això és estudiar i ensenyar, conèixer i fer conèixer a la vegada."

Com ha assenyalat Josep Iglésies —geògraf i historiador, excursionista també, però d'una generació posterior, la que començà a publicar els primers treballs a finals dels anys 1920—:

"S'atribueixen el fer 'ciència' perquè anaven a visitar esglésies rurals i rectories, monestirs, castells enrunats, casals antics i pobles amb una unció tota particular convençuts que portarien a terme una

funció transcendental. En realitat no investigaven en el sentit rigorós del mot, però desbrossaven el camí als autèntics investigadors".⁽¹⁾

Efectivament, aquesta investigació i sistematització és la que portaren a terme els homes de la generació d'Iglésies justament, Pau Vila i l'empor-danès Miquel Santaló, l'olotí Joaquim Danés o el reusenc Joaquim Santasusagna, con a historiadors i geògrafs alhora, o l'arqueòleg i pre-historiador Pere Bosch-Gimpera i, en fi, personalitats del folklore i l'etnografia com Joan Amades, Serra i Boldú i Violant i Simorra.

Aquest fet de "desbrossar el camí" que indicava Josep Iglésies era reconegut pels seus mateixos protagonistes. L'esmentat Cèsar August Torras declarava:

"En visitar un monument arraconat i poc menys que desconegut, en fer ressaltar amb les nostres senzilles descripcions d'excursionista una obra d'art oblidada o quasi bé perduda, nos proposem tan sols cridar l'atenció de l'artista i de l'arqueòleg perquè li fassen valdre son mèrit; en descobrir empolsats arxius abandonats, aplecs de vells interessants documents a voltes desconeguts no pretenem més que treure la pols i examinar-los perquè vinga després l'historiàire conscient i els aprofiti per a sos treballs i estudis, el recórrer les muntanyes i plans, el sorprendre les belleses de la natura en sos racons més recollits i trepitjats a voltes rarament per la profana petjada de l'home, en descobrir-hi tresors de vàlua, ens proposem més que tot moure l'interès del naturalista, del geòleg i del botànic que sense el nostre treball i arriscament tal volta no n'hauria tingut mai esment, i en traçar itineraris i descriure minuciosament les encontrades i muntanyes que travessem ens proposem fer la verdadera geografia i topografia del país, que no es fa pas bé sobre els mapes sinó sobre el terror. Nosaltres som l'explorador, el minaire que furgant la terra descobreix el tresor que altres després poleixen i exploten."

Aquesta llarga cita serveix per marcar els objectius d'aquella generosa i esforçada generació de somiadors que, impulsats per l'alenada dels poetes de la Renaixença, van llançar-se "sobre el terror" a constatar: tenim això. Un any després de la seva fundació, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, dividida en tres seccions (Científica, Artística i Literària) ja tenia quatre subseccions del primer apartat que començaven a treballar a bon rendiment: Mineralogia-Botànica, Zoologia i fòssils, Físico-Química i Agricultura. Per la seva banda, la secció Artística treballava en els camps de les construccions en general, arts gràfiques, numismàtica i xilografia, indu-

mentària i música, i disposava d'una altra subsecció, la Topogràfico-Pintoresca, que publicà *l'Àlbum Pintoresc i Monumental*, considerat una obra excepcional per a l'època.

El primer camp d'acció de l'Associació es reduí a Barcelona (Pedralbes, temple romà) i els seus voltants: monestir de Sant Jeroni de la Murtra, Montcada, Martorell i Abrera, Vilassar de Dalt, el Papiol, el castell d'Aramprunyà (Gavà), Sant Cugat del Vallès, i foren les més allunyades les fetes a Sant Martí Sarroca, amb el seu cèlebre castell i església romànica, i a Olèrdola, amb les seves fortificacions iberoromanes.

L'interès per l'arqueologia i per l'arquitectura romànica suscita, doncs, els primers moviments d'aquest excursionisme científic, que després amplia el seu camp d'acció al Montseny, a Poblet i a l'àrea pirinenca, a Ribes de Freser i Núria, així com a Ripoll, en el monestir del qual, gràcies a les gestions a Madrid de Víctor Balaguer, van poder fer-se les primeres restauracions. Igualment, van intentar protegir el claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès, i de l'estada a Poblet —el salvament del qual ha estat també una constant de l'excursionisme català— en queda un dibuix de Josep M. Pellicer que recorda els moments tràgics de la destrucció l'any 1835 i posterior saqueig.

En aquells primers anys, tot i que de moment no arribà a realitzar-se, l'Associació ja manifestava la necessitat de publicar els resultats de les primeres recerques, i, així, es proposava editar un diccionari monumental de Catalunya, recopilar els cants populars i el diccionari d'artistes de Catalunya. Sí que va sortir, però, en aquells primers dos anys, *l'Àlbum Pintoresc i Monumental de Catalunya*, amb fotografies, dibuixos, gravats i textos d'aquelles primeres excursions, una obra prologada per Milà i Fontanals, en la qual es destaca l'interès arqueològic i geogràfic dels monuments i paisatges presentats.

Amb la descoberta de les velles pedres i els viatges iniciàtics pel país profund, va despertar-se igualment el sentiment del paisatge, uns espais —grandiosos o assossegats— que fins llavors havien estat escenari de carlinades i rebomboris populars. Comencen llavors, entre 1880 i 1884, les grans caminades pel Montseny i el Pirineu. Mn. Cinto hi va tenir un protagonisme excepcional i la prova concloent és el gran poema *Cantgó* i *L'Atlàntida*, així com el llibre *Excursions i viatges*.

Juntament amb Verdaguer, que va aparèixer als ulls del poble com l'home que pujava per primer cop a cims que es veien com inaccessibles, van

començar a sortir agosarats que donaven a conèixer les seves impressions viatgeres. Així, Bosch de la Trinxeria, amb *Records d'un excursionista*, de 1887, i Artur Osona —autor de les famoses *Guies Itineràries*, catorze volums dedicats als Pinineus, les Guillerries, el Vallès, el Montseny, Montserrat i les muntanyes del Camp de Tarragona—, el qual publica el 1879 *Excursió a la muntanya del Montseny per un propietari de la vila de Breda*.

Darrere l'exemple de Verdaguer —que posava en vers tot el que veia: *La Plana de Vic*, *El Ter i el Freser*, *L'Empordà*, *El Pi de les Tres Branques*, *La Cançó del Raier*, etc.—, van anar sortint als pobles els corresponents versaires i lletraferits que exaltaven les glòries locals. Tot formava part, amb major o menor qualitat, d'aquest instint del poble per afirmar i salvar la seva identitat.

Mentrestant, la vida associativa de l'excursionisme científic es diversificava amb la creació de l'Associació Catalana d'Excursions i es reunificava posteriorment amb la creació del Centre Excursionista de Catalunya, oficialment el 1891, però de fet des del 1876, perquè els qui crearen el Centre procedien d'aquella data.

Tant entre aquests anys com a partir de 1891, amb l'engegada del Centre Excursionista de Catalunya, podem veure com historiadors, escriptors i erudits en general es vinculen com a socis a l'entitat naixent i com, alguns d'ells, assoleixen càrrecs directius. Aquest va ser el cas d'Antoni Rubió i Lluch —catedràtic de llengua i literatura espanyoles, acadèmic, eminent hel·lenista i futur president fundador de l'Institut d'Estudis Catalans— que va resultar elegit primer president del Centre. Al seu voltant, hi havia gent com Francesc Carreras Candi, geògraf, que formava part de la comissió de publicacions i que més tard, el 1907, havia d'emprendre la publicació de la *Geografia de Catalunya*, en col·laboració amb altres homes formats en l'excursionisme i que formaven part del Centre: l'espeleòleg mossèn Norbert Font i Sagué, gran estudiós de la geologia, l'historiador Joaquim Botet i Sisó, l'enginyer Cels Gomis⁽²⁾, conegut per les seves aportacions en el camp del folklore, etc.

Igualment trobem en l'excursionisme científic, ja des de 1880, l'arquitecte Antoni Gaudí, l'historiador i advocat reusenc Antoni Aulèstia i Pijoan —fundador el 1870 de la primera entitat catalanista La Jove Catalunya—, el col·leccionista d'art i arqueòleg Joaquim Mercader i de Bell-lloch⁽³⁾, el qui havia de ser gran arquitecte Lluís Domènech i Muntaner, així com l'altre gran de l'arquitectura catalana, Josep Puig i Cadafalch; trobem igualment heraldistes i sigil·lògrafs com Ferran de Sagarra, pare del poeta, patricis industrials i polítics, com Josep Font i Gumà i Lluís Ventosa i Calvell, escrip-

tors com Alexandre de Riquer, F. Cases i Amigó, el novel·lista Narcís Oller, el crític Josep Yxart, pintors com Ramon Casas, l'il·lustrador i decorador Francesc Flos i Calcat, etc.

Amb la presidència de Rubió i Lluch (1891) s'associen al Centre Pompeu Fabra —que féu de l'excursionisme un instrument per a la renovació lingüística—, Lluís Millet, fundador de l'Orfeó Català, l'advocat Narcís Verdaguier i Callís, el novel·lista Martí Genís i Aguilar, fortament influenciat també, en la seva obra d'àmbit rural, per l'excursionisme, com la majoria d'escriptors dels temps de plenitud de la Renaixença i del Modernisme.

Altres personalitats van ocupar càrrecs directius a partir d'aquell any: Reig Vilardell, autor de *Monografies de Catalunya*, Jaume Massó i Torrents, fundador de *L'Avenç*, l'advocat Maspons i Anglasesell, futur president de l'Acadèmia de Jurisprudència de Catalunya, el folklorista Rossend Serra i Pagès —que pocs anys més tard, el 1904, havia de presidir la Secció de Folklore del Centre, amb l'Aureli Capmany, pare de l'escriptora, com a secretari—, el llicenciat en dret Ceferí Rocafort, de la Pobla de Segur, que redactava el volum de Lleida de la *Geografia General de Catalunya* de Carreras Candi, etc.

En fi, es pot ben dir que a l'última dècada del segle XIX i fins abans de la fundació, el 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya exercí una funció de recerca i divulgació sobre la nostra cultura en general i, cosa molt important, congregà sota la seva capa la majoria, per no dir tots, dels qui llavors tenien alguna activitat intel·lectual.

Els grans novel·listes de l'època (Oller, Rusiñol, Vayreda, Massó i Torrents, Pere Coromines, Alexandre de Riquer) van fer-hi lectures literàries, va ser al Centre on els homes de *L'Avenç* (Fabra, Massó i Torrents i Casas Carbó) van plantejar per primer cop, a finals de 1891, la necessitat de la reforma lingüística, on Rubió i Lluch tractà dels "caràcters de la literatura catalana", on es parlà de pagesia catalana, de pintura medieval i de costums del Camp de Tarragona, on va poder-se escoltar una conferència sobre la història del llibre, a càrrec del gran llibreter, bibliòfil i bibliògraf montblanquí Antoni Palau Dulcet, etc. Va ser allí, també, on es concretà i s'impulsà la restauració del monestir de Ripoll i on el compositor Enric Morera va fer-hi un concert de melodies populars catalanes, tot plegat en una magnífica interrelació dels distints camps culturals.

Al tombant de segle, tota aquesta eufòria pel coneixement i reconeixement de la geografia catalana, escalant muntanyes, recollint llegendes, refent

l'arqueologia i reconstruint vells monuments, es concentrà, indefugiblement, en la preocupació comarcalista, que portava associada una intensificació dels estudis històrics i l'inici de publicació de monografies locals i de compendis més generals.

Les *Guies Itineràries*, d'Artur Osona, i els treballs de Cels Gomis sobre *La Vall d'Hostoles* (1894) i de Pelegrí Casades i Gramatxes sobre *El Lluçanès* (1897) van ser els primers indicis d'aquesta preocupació, complementada el 1899 per l'obra *Notes folklòriques de la Vall d'Àger* de Joan de Porcioles, dintre la Biblioteca Popular que havia començat l'Associació d'Excursions Catalana.

Per la seva banda, Cèsar August Torras —que presidí durant diversos períodes de primers de segle el Centre Excursionista de Catalunya— havia anat publicant els nou volums del *Pirineu Català* i començat a plantejar la necessitat de les geografies comarcals de Catalunya, les delimitacions comarcals i els estudis monogràfics, temes que van debatre's als Congressos excursionistes de Lleida i Manresa (1911 i 1912).

Entretant, el 1907, havia començat a publicar-se el primer dels sis grans volums de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras Candi, considerada —com assenyala el geògraf Lluís Casassas— “com el monument que clou tot un període de la geografia catalana: el període d'aplegall de dades, d'inventari del país, de retrobada de la consciència nacional i plenitud de l'excursionisme científic” (*Revista Catalana de Geografia*, gener-març 1978).

Aquest “aplegall de dades” i l’“inventari del país” que van portar a terme els homes de la Renaixença i del Centre Excursionista de Catalunya té un final d'etapa el 1907. De la descoberta de les velles pedres i la publicació de documents històrics o paisatges viscuts, tal com eren trobats i vistos, es passa a l'estudi detallat de tot aquest material. Serà la generació marcada pel moviment noucentista, amb l'Institut d'Estudis Catalans creat aquell mateix any al capdavant, qui realitzarà aquesta tasca de sistematització del patrimoni local i general, una tasca que començarà a donar els seus fruits a partir dels anys 20.⁽⁴⁾

En l'àmbit de la investigació local, ampliada després a tot Catalunya, és la generació del geògraf Pau Vila, dels historiadors Duran i Sanpere, Ramon d'Abadal, Jordi Rubió, E. Valls Taberner i Antoni Rovira i Virgili —que marcarà amb els set volums de la seva *Història Nacional de Catalunya* (1922-1934) el punt culminant de la visió romàntica que havia iniciat la

Renaixença—; és la generació dels prehistoriadors i arqueòlegs Josep de C. Serra-Ràfols i Pere Bosch-Gimpera, de la plenitud del meteoròleg Eduard Fontseré, dels folkloristes Joan Amades i Serra i Boldú, de l'etnògraf Josep M. Batista i Roca, dels arquitectes Lluís Bonet i Garí i Puig i Cadafalch, i del jurisconsult i historiador del dret català Francesc Maspons i Anglasesell.

Paral·lelament, i després de la gran embranzida d'entusiasme per la geografia i la història local que des de Barcelona havia projectat per tot Catalunya el Centre Excursionista, són les mateixes comarques, organitzades en centres excursionistes també, que protagonitzen l'estudi del propi terrer. En aquest ambient, i en estreta relació amb tot el que es cou a Barcelona, es desenvoluparan les futures figures de la historiografia local, una multitud d'investigadors nascuts a comarques a les acaballes del segle XIX i principis del XX, que començaran a publicar els seus primers estudis a les primeries dels anys 30, però que la Guerra Civil Espanyola i la postguerra faran emmudir momentàniament.

1.2. Historiografia romàntica i acadèmica

Abans, però, cal parlar de la gran generació d'historiadors i erudits que en els anys 10 i 20 —amb l'Institut d'Estudis Catalans i la Mancomunitat en marxa— realitzen el que els homes de la Renaixença i de l'excursionisme científic demanaven, concretament quan Cèsar August Torras deia que calia l'"historiàire conscienciat" perquè desxifrés els vells i polsosos papers dels arxius.

És una generació marcada per l'estudi del medievalisme històric i artístic (Nicolau d'Olwer, Mn. Josep Gudiol, Joaquim Miret i Sans, Duran i Sanpere, etc.), per l'arqueologia i l'arquitectura romànica (Puig i Cadafalch i Pere Bosch-Gimpera) i per la història jurídica, cultural i literària (Ramon d'Abadal, E. Valls Taberner, Ramon d'Alòs, Jordi Rubió, etc.).

A diferència de la generació anterior, pràcticament autodidacta, aquestes personalitats accediren a la Universitat, ampliaren estudis i es doctoraren en prestigiosos centres europeus i, ja el 1904, van poder entrar en contacte amb els Estudis Universitaris Catalans, una iniciativa de 1903, derivada del primer Congrés Universitari Català convocat per la recent creada Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, però que també va tenir els seus orígens en el Centre Excursionista de Catalunya, el qual, durant molts anys, a través dels seus cursets, conferències i seccions, va realitzar una funció de suplència de la Universitat.

En català i amb continguts catalans, els Estudis Universitaris —una iniciativa que tornà a implantar-se clandestinament a mitjan anys 40— van oferir classes de Dret Civil Català (Francesc Maspons i Labrós, Manuel Duran i Bas), d'Història de Catalunya (Francesc Carreras Candi), de Literatura Catalana (Antoni Rubió i Lluch, pare de Jordi Rubió, el qual les donarà, al seu torn, als estudiants dels anys 40 i 50), d'Història de l'Arquitectura Catalana (Puig i Cadafalch) i de Geologia de Catalunya (Mn. Norbert Font i Sagué).⁽⁵⁾

Després del seu pas pels Estudis Universitaris Catalans, per la Universitat i per les estades a l'estranger seguint cursos superiors, aquesta generació marcada pel Noucentisme és la que omplirà els rengles de l'Institut d'Estudis Catalans, la que modernitzarà l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la que participà al Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i al I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1908), la que, en fi, organitzà la Biblioteca de Catalunya i exercí brillantment el professorat quan s'instaurà la Universitat Autònoma de Barcelona el 1933.

Entremig, una impressionant activitat investigadora i de publicacions, transcripció de textos antics i bones edicions crítiques, entre les quals destaquem el *Fur de València*, els *Costums de Tortosa*, de Girona, de Lleida i Perpinyà, les *Constitucions de Catalunya*, els *Usatges o el Consolat de Mar*. Per tal de fer "la història de les institucions medievals catalanes", aquesta gent va conèixer i va furgar per totes les biblioteques i arxius imaginables, alhora que a base de donacions particulars (els llibres de Verdaguer, Aulèstia i Pijoan i de Marian Aguiló, entre d'altres) s'anaven posant els bastiments per a la futura Biblioteca de Catalunya.⁽⁶⁾

La literatura, les lleis, la història, l'arqueologia i l'arquitectura van ser els grans temes d'investigació d'aquella generació, destinada a remarcar el paper que Catalunya va fer en el món medieval. Aquesta investigació històrica prenia com a base la nova metodologia científica i era impulsada per un veritable sentiment nacional, que volia ser continuador dels grans moments de Catalunya. Així ho remarcava Ferran Valls Taberner en la seva conferència "Els estudis històrics i arqueològics a Catalunya durant el primer quart del segle XX" (Madrid, 1927):

"L'activitat que en l'esfera dels estudis històrics i arqueològics ha vingut desplegant la Catalunya contemporània, és una continuació i un desdoblament progressiu de l'obra realitzada per l'escola històrica catalana del segle XIX. Nascuda a l'escalf del Romanticisme, aquesta escola inicià l'empresa d'una rehabilitació, no pas merament erudita, sinó viva, del passat de Catalunya".⁽⁷⁾

Tot i que aquesta generació practicà la investigació històrica de manera seriosa i abnegada, no els feia por —perquè estaven convençuts de la seva trajectòria— “les desviacions incidentals del sentimentalisme, fogós i difús” per obtenir el triomf d’una causa de reivindicació justa i nobilíssima”.

Caldria preguntar-se si la crítica que fa Valls Taberner a les “desviacions incidentals del sentimentalisme” tenen a veure amb el tipus d’història que feia, també en el primer quart de segle XX, Rovira i Virgili, un home que, com a polític, publicista i autor de síntesis històriques, no pertanyia a l’esmentat grup d’investigadors en profunditat del passat, però que cercava igualment com ells el triomf de la causa de la catalanitat i del catalanisme polític.

Rovira ho feia des d’una perspectiva republicanista, federalista i laica; d’altres, segurament, des d’una vessant més moderada —vinculada o propera a la Lliga i després a Acció Catalana— i probablement confessional.

Sigui com sigui, en aparèixer el 1922 el primer dels set volums de la *Història Nacional de Catalunya* de Rovira, aquesta obra produí un gran impacte, perquè després de les grans obres d’Antoni de Bofarull, Víctor Balaguer, Milà i Fontanals, Piferrer o Aguiló, al segle passat, no s’havia produït encara cap síntesi històrica d’aquestes dimensions, tan política en els seus continguts, tan salvadora de la continuïtat nacional fossin quins fossin els moments adversos o les defeccions.

Amb la seva *Història* Rovira i Virgili es vinculava al nou renaixement nacional —més cultural que polític— que es vivia al país, alhora que l’estimulava, i per això al pròleg podia dir que havia començat a escriure l’obra “amb un joïós esperit de combat”. Justament per no ser qualificat de “romàntic” pels historiadors acadèmics va fer dos advertiments: les dificultats que té tot historiador en la tria entre la veritat i la llegenda, i la preferència que ha donat als treballs recents, és a dir, els mateixos estudis que anaven portant a terme i publicant la generació formada al voltant dels Estudis Universitaris i de l’Institut d’Estudis Catalans.

Amb tot, i reprenent el seu estil abrandat de patriota, però sense deixar de reconèixer les mancances i defalliments, assenyalava:

“En posar-nos a escriure aquesta *Història*, alcem la ploma com si fos un penó. L’alcem en honor de la Catalunya gloriosa dels temps passats i en salutació anticipada, tota vibrant d’esperances, a la Catalunya dels temps que han de venir”.

La concepció històrica de Rovira es fonamenta en la unitat de la nació, feta de lligams històrics, polítics i espirituals, que pot esberlar-se pels interessos contraposats, però que

“no és destruïda, [diu], ni pels segles de col·lapse nacional, ni per l'allunyament moral del Rosselló, Mallorca i València, ni per l'actitud indiferent i de vegades hostil d'alguns partits catalans i de la classe treballadora de la nostra terra”.

Evidentment, l'esperit nacional que es desprèn d'aquesta unitat de la nació era el mateix que inspirava els homes de la generació noucentista i la seva gran obra de govern, la Mancomunitat, que un any després, el 1923, havia de ser abolida per la dictadura de Primo de Rivera.

Més polític i procliu a la síntesi històrica que no pas a la monografia i l'alta erudició, Rovira i Virgili —per tota la seva llarguíssima història de gran escriptor, polític i teoritzador del fet nacional— forma part, indubtablement, com deia Valls Taberner a la conferència esmentada, d'aquell

“grup d'homes selectes, mig polítics i mig erudits, que sabien agermanar el sentiment viu de la catalanitat tradicional amb noves ànsies de modernitat i d'universalitat, i que no s'accontentaven tan sols amb expansions líriques i amb entreteniments de mera erudició, sinó que sentien impulsos decidits d'intervenció pública”.

Per tant, aquella gran generació d'historiadors i homes de cultura va comprometre's amb el país, va servir-li en general fidelitat, tot obrint-lo als grans corrents europeus, alhora que no va marginar, ans al contrari, perquè els necessitava, els estudiosos locals, en les branques que fos, que proporcionaven dades valuoses i una gran quantitat d'informació per a la història de la nació.

Junt amb l'Institut d'Estudis Catalans i la seva Secció Històrico-Arqueològica, cal destacar el paper de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que assoleix a primers de segle nous impulsos d'activitat amb l'historiador Joaquim Miret i Sans i el geògraf Francesc Carreras Candi, organitzadors del I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1908). Miret i Sans era membre fundador de l'Institut (1907), junt amb Miquel dels Sants Oliver, Guillem M. de Brocà, Antoni Rubió i Lluch, Josep Puig i Cadafalch, Jaume Massó Torrents, Pere Coromines i Josep Pijoan, la generació del tombant de segle que va exercir, des dels Estudis Universitaris Catalans, el seu mestratge als Rubió i Balaguer, Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal, Bosch-Gimpera i al mateix Valls Taberner, el qual reconeix que

“aquests noms venien a representar un sentit de disciplina i de mètode, en un ambient en el qual, durant algun temps, havia trobat terreny abonat un diletantisme sempre generós i ben intencionat, però mal informat i de poca elevació; ells havien de desenrotllar una activitat precisa i organitzada i havien de cloure un període d'improvisació en el qual la incoherència espiritual del moment agitat en què es troben en formació nous estats de consciència col·lectiva i l'exaltat verbalisme més protestatari que constructiu, propi de l'ebullició d'ideals que encara no han arribat a concretar-se en una orientació positiva, havien produït massa vegades llibres i opuscles que, a desgrat de llurs pretensions, es caracteritzaven més per llur entusiasme que per llur profunditat”.

La generació dels primers mestres (Rubió i Lluç, Pijoan, etc.) que va participar activament en l'excursionisme científic, però que no va poder arrossegar la Universitat d'aquells moments cap a l'organització dels estudis històrics, va haver de bastir solitàriament l'edifici de la cultura del país. Primer van ser els Estudis Universitaris Catalans i a continuació l'Institut, amb les seves Seccions (on començà a treballar la primera fornada de deixebles), les seves publicacions, la formació de la Biblioteca de Catalunya, les oficines de recerca arqueològica i conservació i catalogació de monuments, l'ordenació dels arxius, l'inventari dels fons bibliogràfics, les excavacions, etc.

Entre les publicacions, i com a peces absolutament pioneres, destaquen els anuals (amb monografies i noves aportacions de l'activitat històrica); la gran obra de Puig i Cadafalch, *l'Arquitectura Romànica a Catalunya*; el diplomata de cultura medieval format per Rubió i Lluç; les monografies sobre antics itineraris reials, de Miret i Sans i Girona i Llagostera; la publicació de pintures murals, deguda a Josep Pijoan; edicions de textos històrics i literaris; i els tres volums *Les monedes catalanes*, del numismàtic Joaquim Botet i Sisó.⁹⁰

Amb tots aquests precedents, i amb la labor paral·lela que duïen a terme altres entitats d'estudi, divulgació i bibliofília, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, l'Ateneu Barcelonès, el grup editorial de *L'Avenç* —impulsors amb Fabra de la reforma ortogràfica—, la Societat Catalana de Bibliòfils o l'Arxiu d'Etnografia i Folklore del professor Carreras i Artau, la generació dels primers deixebles començà a intervenir en la vida cultural organitzant des de baix l'Institut d'Estudis Catalans.

Així, per exemple, continuant les excavacions fetes a Empúries des del 1904 per Puig i Cadafalch, trobem a partir del 1915 el professor Bosch-Gimpera al capdavant de l'Oficina d'Investigacions Arqueològiques de

l'Institut. En el mateix sentit, trobem Jordi Rubió dirigint i organitzant la Biblioteca de Catalunya des dels primers anys; el 1912 entra com a secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica Ferran Valls Taberner i el 1918, compaginant-ho amb la feina de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, és nomenat adjunt d'aquesta Secció, amb múltiples col·laboracions als anuaris. També des del 1918 treballa a la Secció Filològica el gran humanista i hel·lenista Nicolau d'Olwer. I d'altres encara van anar passant per la Secretaria de Redacció de la Secció Històrico-Arqueològica, com el mateix Jordi Rubió, Ramon d'Alòs-Moner, estudiós de la història jurídica, i Ferran Soldevila, que més tard, als anys 20, havia de començar a publicar els seus estudis històrics. Igualment, i des de mitjan anys 10, els fons bibliogràfics que acumulava l'Institut eren treballats per Ramon d'Abadal i de Vinyals, que anys a venir es destacaria pels seus llibres sobre la Catalunya carolíngia.

En el camp de la museografia i els arxius hi havia també els homes de les distintes èpoques de l'Institut. Així, l'Arxiu Històric Municipal havia de ser dirigit a partir dels anys 20 per Agustí Duran i Sanpere, transformant-lo en una de les institucions documentals més importants de Catalunya. Duran, fill de Cervera, on havia ordenat el seu Arxiu, fet pel qual va ser premiat per l'Institut, participava també activament, aleshores com a vocal, al Centre Excursionista de Catalunya.

Al costat de l'Arxiu, cal destacar el Museu Municipal d'Art i Arqueologia, amb les figures senyeres de Josep Pijoan i Joaquim Folch i Torres, que l'ompliren de les belles pintures murals procedents d'esglésies romàniques, i el Museu d'Art Modern.

La cultura religiosa estava representada per l'Abadia de Montserrat, amb les seves *Analecta Montserratensia*, que contenen monografies històriques, notes documentals i bibliografia sobre la vida del cenobi; per l'Institut i Biblioteca Balmes, que va publicar treballs d'història i arqueologia cristianes; i per l'Editorial Franciscana, que donà a conèixer algunes de les obres de Francesc Eiximenis. Els homes que animaren aquestes institucions foren mossèn Higiní Anglès, il·lustre musicògraf, professor de la càtedra de Musicologia i d'Història de la Música, la biblioteca del qual pogué ser salvada en temps de guerra i incorporada a l'Institut, del que havia estat membre de la Secció corresponent; el jesuïta pare Ignasi Casanovas i fra Miquel d'Esplugues, que dirigia la revista *Estudis Franciscans*, portaveu dels grups d'estudiosos caputxins.

Tota aquesta labor de recerca dels homes de l'Institut, inicialment finançada per l'Ajuntament de Barcelona, la Diputació i la Mancomunitat, va

ser ajudada després, als anys 20, per fundacions particulars, les que crearen Rafael Patxot i Francesc Cambó, i divulgada per editorials com Barcino i publicacions com la *Revista de Catalunya*, totes dues fundades el 1924 per Josep M. de Casacuberta i Antoni Rovira i Virgili, respectivament. Casacuberta, investigador en els camps de la toponímia i l'onomàstica i editor, home de profunda i generosa vocació intel·lectual, va fer possible, gràcies a l'editorial Barcino, que la guerra no trenqués totalment la publicació de les edicions populars i de clàssics tan bellament iniciades deu anys enre-re. En aquest aspecte, també, un home de l'Institut com era ell, on ingressà en 1921 participant en els treballs de la Secció Filològica, va realitzar una doble labor molt important: divulgar els grans autors medievals a través d'"Els Nostres Clàssics", en edicions preparades pels seus companys historiadors de l'Institut, i permetre, fins a un total de vint-i-una col·leccions, ja des dels anys 30, que els historiadors locals, folkloristes i etnògrafs que anaven sortint a comarques poguessin publicar els seus treballs.

A la segona part d'aquest llibre, parlant d'"els pioners" dels temps de postguerra, serà el moment de remarcar l'excelsa importància que va tenir Casacuberta en la recuperació de la història local i la de la toponímia del país, tasca en què col·laborà, ja abans de la guerra, amb Fabra, i després, amb Joan Coromines.

Vinculada com Barcino a l'alta cultura, cal destacar, des de 1923, la Fundació Concepció Rabell, creada pel mecenes Rafael Patxot. En col·laboració amb l'Institut, aquesta Fundació va publicar l'edició crítica de les *Cròniques catalanes*; en col·laboració amb el Centre Excursionista de Catalunya, un ampli estudi sobre la masia catalana (atenent als aspectes arquitectònics, de mobiliari, indumentària, jurídic, geogràfic, toponímic, etnogràfic, històric, etc.), així com, en cooperació amb l'Orfeó Català, *l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, que havia d'acabar de recollir el tresor de la cançó popular catalana, tasca començada a mitjan segle XIX per Marian Aguiló i continuada després per dotzenes d'excursionistes i amants del folklore local, que anaven a la recerca de les melodies populars i de les seves lletres.

En connexió amb la Fundació, la Institució Patxot —més directament lligada a la revisió i publicació de textos antics— va publicar el *Repertori de manuscrits catalans*, edició confiada al llavors jove Pere Bohigas (ara amb 101 anys), un altre home de l'Institut, que va completar i ampliar els grans treballs bibliogràfics de Massó i Torrents. Igualment, va editar en llengua original els *Sermons de Quaresma* de Sant Vicens Ferrer, transcrits pel canonge Sanchís i Sivera, i el *Noticiari d'art antic*, amb les aportacions de Duran i Sanpere i de Martorell i Trabal.

Dintre del pla bibliogràfic de la Institució Patxot, cal remarcar, sobretot, pel seu interès d'índex que representa, la publicació de la *Bibliografia històrica de Catalunya*, una primera recensió dels llibres relatius a la història de les localitats catalanes i a la biografia dels seus personatges.

I, naturalment, dintre d'aquest conjunt de grans realitzacions, i en primeríssim lloc, la Fundació Bernat Metge, patrocinada pel polític i mecenes Francesc Cambó, on van editar-se els clàssics grecs i llatins, que a partir de 1922 començaren a ser traduïts i comentats per les grans figures humanistes que ha donat Catalunya: mossèn Llorenç Riber, Gabriel Alomar, mossèn Lluís Carreras, Lluís Segalà, Nicolau d'Olwer, Joan Crexells, Manuel de Montoliu, Ferran i Mayoral, Carles Riba, Joaquim Balcells, Carles Cardó, Bosch-Gimpera, etc., gent que, també com els historiadors i arqueòlegs, havien treballat amb provada eficàcia al redós de l'Institut d'Estudis Catalans i que pocs anys més tard s'incorporarien a la Universitat Autònoma.

Una altra gran obra d'aquells moments va ser la *Monumenta Cataloniae*, fascicles patrocinats també per Cambó, a través dels quals es feia possible la reconstrucció completa de la història de l'art a Catalunya. En la primera d'aquestes publicacions, on s'estudiaven els retaules esculpits en pedra o en alabastre atribuïts als segles XIV i XV, hi trobem novament la col·laboració d'Agustí Duran i Sanpere.

Tot el que portem dit fins ara, de manera forçosament esquemàtica, valgui per indicar la impressionant labor d'investigació que portaren a terme els homes que es mogueren al voltant dels Estudis Universitaris Catalans i de l'Institut, l'esforç que realitzaren per situar els seus estudis al nivell dels europeus, així com la seva voluntat, a través de les publicacions i dels organismes de què es dotaren, perquè el tresor historicoarqueològic, lingüístic i folklòric arribés a la població.⁽⁹⁾

L'esforç queda bellament resumit en aquestes línies de Ferran Valls Taberner, un dels seus protagonistes:

"No solament hem sistematitzat la prehistòria, catalogat l'escultura i l'arquitectura romana, estudiat àmpliament l'arquitectura romànica, classificat les monedes catalanes, inventariat la sigil·lografia i esbossat la història de la pintura medieval, sinó que hem assentat les bases fonamentals de l'estudi de l'arquitectura i de l'escultura gòtiques, i hem sistematitzat la història literària i la de les fonts jurídiques. Alguns capítols de la història de l'art català (com el dels vidres, dels artesonats i de la ceràmica) estan redactats. Ha estat creada una gran biblioteca

general, i ha estat creat, igualment, un museu important. Hom ha instituït una funció tutelar de protecció als monuments. Afegiré, encara, que hem contribuït a la restauració de la litúrgia, i que hem fet reviure els nostres cants religiosos i populars". (De la conferència citada "Els estudis històrics...", pronunciada a la Biblioteca Nacional de Madrid, el 5 de desembre de 1927)

1.3. Geògrafs i historiadors locals. Intents d'estructuració frustrats per la Guerra Civil Espanyola

La generació d'escriptors i erudits nascuts a les comarques catalanes a finals del segle XIX i principis del XX, molts dels quals no havien tingut el privilegi de passar per la Universitat, disposaven, tanmateix, de dos complements inestimables de formació cultural: el coneixement geogràfic que els permetien els centres excursionistes —que, a imitació del de Catalunya a Barcelona, anaven creant-se arreu de les comarques del país— i el corpus bibliogràfic i d'acció organitzativa que anava completant la generació acadèmica, i que hem comentat en l'apartat precedent.

Així, doncs, durant uns temps, els anys de la II República, que en aquest aspecte, i fins a cert punt, poden mirar-se amb una certa nostàlgia, coincidiren, amb ritmes diferents, dues grans branques de la investigació històrica i cultural en general: l'acadèmica, de caràcter general i universitari —que ja portava l'embranchida dels primers anys de l'Institut d'Estudis Catalans— i l'autodidacta, de caràcter local o comarcal, atenta a desentranyar en detall els fets del passat, no exempta moltes vegades encara de rampells romàntics, feta sense estructura organitzativa i únicament a base de la tenacitat dels seus protagonistes, però que, de tota manera, aportà dades significatives per a les futures síntesis històriques de Vicens Vives i Pierre Vilar.

Aquesta generació atenta als fets locals i comarcals, però que en molts casos adquirí un coneixement profund del conjunt, s'ho hagué de fer tota soleta. En Pau Vila, nat a Sabadell el 1881, n'és el patriarca i mentor. La tremenda personalitat d'aquest home, fill d'un obrer tèxtil, vinculat des de la seva joventesa al moviment treballador, a les tendències llibertàries i a la renovació pedagògica amb l'Escola Horaciana (1905), arrossegà posteriorment —amb els delers de la geografia humana i econòmica i el comarcalisme— tot un conjunt de persones que, amb els alts i baixos lògics a tota heterogeneïtat, començaren de nou a recórrer i inventariar el país, sobretot el país més proper a cadascun d'ells.

Després de la gent de la Renaixença, que foren els exploradors inicials, i de la generació acadèmica, que van ser els sistematitzadors científics del patrimoni global, a finals dels anys 20 una tercera generació d'erudits, historiadors i geògrafs, amb el bagatge incorporat de les precedents, es va llançar a la tasca del coneixement de la història local en tots els seus aspectes, que fins aleshores només s'havia fet parcialment. Va ser una tasca àrdua, que havia començat a donar alguns resultats, però que la guerra estroncà, com tantes altres coses, molt aviat.

Tot i que en molts casos aquesta labor d'investigació als arxius municipals o eclesiàstics, de fixació de la toponímia o de recerca arqueològica va ser duta pràcticament en solitari, en d'altres va ser feta amb l'ajut de les institucions científiques barcelonines. En aquest sentit, per exemple, cal remarcar la col·laboració que oferiren, des de primers de segle, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i, posteriorment, el Centre Excursionista de Catalunya i el mateix Institut d'Estudis Catalans.

Des de mitjan anys 10, les Seccions d'Història i Arqueologia i Geografia i Geologia del Centre Excursionista de Catalunya van realitzar nombroses excursions, exposicions, curssets, conferències i publicacions, que tenien la motivació d'anar bastint la historiografia local.

En aquestes sessions hi van intervenir alguns dels qui van destacar molt aviat en l'estudi de la realitat local: l'arquitecte Josep Danés, d'Olot, autor d'estudis arqueològics del monestir de Ripoll i del de Sant Joan de les Abadesses, del qual en va ser el promotor de la reconstrucció, així com principal impulsor —junt amb Batista i Roca i Lluís Bonet i Garí— de l'estudi començat el 1925 sobre la masia catalana, al qual ja hem fet referència pàgines enrere. Igualment, va participar-hi el prehistoriador i arqueòleg Salvador Vilaseca, de Reus, intens col·laborador de l'Agrupació Excursionista d'aquesta ciutat i del seu Centre de Lectura, que va parlar de la geologia de les muntanyes de Prades; mossèn Josep Gudiol, de Vic, forjador del seu Museu Episcopal, autor d'importantes obres sobre pintura medieval catalana; mossèn Joan Serra i Vilaró, arqueòleg, organitzador del Museu Diocesà de Solsona; i també van prendre-hi part, entre molts d'altres, A. Duran i Sanpere, autor d'*El Llibre de Cervera*, l'urgellenc Valeri Serra i Boldú, destacat folklorista, i, lògicament, Pau Vila, que començava a posar les bases dels estudis geogràfics a Catalunya.

Paral·lelament, i ja des del principi del segle XX, van néixer a les comarques molts de centres excursionistes, que van ser on s'anaren foguejant molts dels qui després van publicar monografies locals. Entre les associacions més importants cal destacar: la Secció Excursionista del Centre de

Lectura de Reus (1901), el Centre Excursionista de la Comarca del Bages (1905), any que va ser creat, també, el Centre Excursionista de les Comarques del Pla d'Urgell i la Segarra, el Centre Excursionista de Lleida (1906), el de la Comarca del Vallès, a Sabadell, és fundat el 1908, el 1910 a Terrassa i l'any 1911 s'organitza el de Vic, el 1912 neix a Tortosa com a una Secció de l'Orfeó i també a la Bisbal d'Empordà amb el nom d'Esplai Excursionista, etc.⁽¹⁰⁾

Les muntanyes més simbòliques de cadascuna d'aquestes comarques seran visitades i revisitades, explorats els seus avencs, escorcollats els seus senders, analitzats els seus recursos florals i toponímics, seleccionades les seves pedres i escrites i cantades les seves belleses.

Erudits i naturalistes, aficionats a la història i a la literatura se sumen a l'excursionisme pel caràcter d'esbarjo que representa, però també pel que implica de coneixement del país, de la realitat concreta de la geografia natal, sobre la qual havien passat de puntetes —més romànticament que científicament— els homes de la Renaixença i que només havia estat tocada parcialment per la generació de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquest fet de "coneixement del país" és expressament citat en molts dels estatuts d'aquests centres, i a partir d'aquí no és estranya l'aparició progressiva de museus arqueològics i etnogràfics, de biblioteques i arxius, de butlletins i llibres que aniran recollint la feina realitzada.

Per exemple, la Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus fou el lloc des d'on actuaren el prehistoriador i arqueòleg Salvador Vilaseca i, a finals dels anys 20, geògrafs i excursionistes com Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, que aviat havien d'adquirir celebritat pels seus estudis i guies muntanyenques i, sobretot el primer, per la seva participació, el 1932, com a secretari —i de fet autor—, de la Ponència per a la Divisió Territorial de Catalunya. Com ja hem assenyalat, la col·laboració de les entitats filials de l'Institut amb els centres excursionistes comarcals no va estroncar-se, i ho prova que el 1921 van viatjar a Reus i comarca els membres de la Institució Catalana d'Història Natural que, lògicament, assessoraven —i així altres Seccions de l'Institut en la matèria que fos— els seus col·legues comarcals en el bon ús de les metodologies d'investigació. Amb la geografia i la història, també l'arquitectura i els monuments van rebre l'atenció dels excursionistes reusencs, els quals, gràcies al diplomàtic Eduard Toda i Pau Font de Rubinat, ambdós de Reus, van organitzar una gran exposició de fotografies i objectes de Poblet, que prefigurava, en certa manera, la magna obra de restauració que a partir de 1930 va tirar endavant el primer dels dos patricis.

Des del Centre Excursionista de la Comarca del Bages, Sarret i Arbós estudià la formació de la ciutat primitiva de Manresa, presentà al Primer Congrés d'Art Cristià (Barcelona, 1914) el volum *Les Creus de pedra del terme de Manresa* i divulgà les recerques històriques entre els professors i alumnes de les escoles; Blai Padró s'interessà per l'arqueologia de la Seu manresana; Mn. Josep Guitart deixà en dipòsit, el 1924, la seva col·lecció de prehistòria i protohistòria, i ja el 1907 el pedagog Joan Bardina, de la generació de Pau Vila, reclamava la necessitat de delimitar cada comarca; un primer esbós fou presentat per Mn. Josep Guitart el 1911, ampliat el 1922 amb la seva monografia *La comarca del Bages*.

El Centre Excursionista de l'Urgell i la Segarra fou un dels més ambiciosos, perquè tenia fins a set seccions d'estudi: zoologia, botànica i geologia; arquitectura i arqueologia; numismàtica i filatèlia; literatura i folklore; història i geografia; fotografia i dibuix; i música.

Des del Centre Excursionista de Lleida, trobem treballant, a primers de segle, l'arxiver i bibliotecari Enric Arderiu, deportat a Huelva entre 1900 i 1904 per catalanista; el poeta Josep Estadella com a secretari de la Secció de Folklore, on col·laborà també activament, publicant cançoners, Serra i Boldú; el poeta i traductor de Shakespeare, Magí Morera i Galícia —que fou president del Primer Congrés Excursionista Català, celebrat a Lleida el 1910—; el publicista i pedagog Alfred Pereña; el metge, diputat i alcalde de Lleida per ERC, Humbert Torres, pare del poeta Màrius Torres; i Manuel Herrera Ges, que va publicar al Butlletí del Centre diversos treballs sobre història de Lleida i de la Seu Vella, i que molts anys més tard, el 1945, va vetar l'entrada a l'Institut de Estudios Ilerdenses al jove historiador lleidatà Josep Lladonosa, mestre de professió, tot argumentant:

“No tengo nada contra este señor. Porque si se comienza a admitir cualquier maestro de Escuela, todo eso puede redundar en el prestigio de esta ilustre corporación”.⁽¹⁾

Al Centre Excursionista del Vallès (Sabadell) trobem el paleontòleg Miquel Crusafont i Pairó, creador del cèlebre Museu de la seva especialitat, i Mn. Manuel Trens i Joan Montllor, que treballaren sobre les pintures murals descobertes a Barberà del Vallès. Sense deixar el Vallès, el Centre Excursionista de Terrassa fou un dels més dinàmics, perquè hi van treballar personalitats com el gran pedagog Alexandre Galí, l'historiador Josep Ventalló —pare del periodista Joaquim Ventalló—, i l'arqueòleg, investigador de la ciutat i biògraf de terrassencs il·lustres Josep Soler i Palet, que arribà a ser membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres i corresponent de la

d'Història de Madrid. Igualment, cal remarcar el musicòleg Joan Llongueres; el doctor Àngel Sallent, filòleg, que publicà al *Butlletí de Dialectologia de l'IEC* els resultats dels seus estudis sobre els noms vulgars de les plantes i ocells; el geòleg Domènec Palet i Barba, que presidí la Institució Catalana d'Història Natural, etc.

Talment com a la resta de centres excursionistes comarcals, per Terrassa hi desfilaren, donant conferències i cursets, promovent estudis i publicacions o realitzant sortides, personalitats de primer ordre que estimulaven arreu de Catalunya els estudis locals. Gent bregada com els geògrafs Carreras Candi i Pau Vila, els folkloristes Aureli Capmany, Serra i Pagès, Serra i Boldú i Batista Roca, el jurista Maspons i Anglasesell, el sigil·lògraf Ferran de Sagarra, l'historiador Rovira i Virgili, i gent que s'integrava en el procés cultural com Octavi Saltor i Aurora Bertrana.

Entre les publicacions del Centre terrassenc trobem *Missió espiritual de l'excursionisme*, de l'escriptor lleidatà Joan Santamaria, autor de les cèlebres *Visions de Catalunya*, *Les esglésies romàniques de Terrassa*, etc.

El Centre Excursionista de Vic va realitzar, sota la presidència de l'expert en art medieval mossèn Josep Gudiol, entre 1911 i 1923, una activitat més d'estudi que no la que suposa l'excursionisme com esport, pràctica que esborronava l'il·lustre eclesiàstic i que li feia dir, en el seu discurs inaugural, que:

“no comprenc l'esportisme que es llença al vèrtic dels plans, muntanyes i mar, per carreteres, glaceres i rius, que assoleix les més altes cimes, que baixa a les profunditats, que travessa l'espai sense un resultat interessant per a la ciència, per a l'individu, per a la humanitat”.

El bon prevere devia pensar que prou feina tenia en anar muntant el Museu Episcopal de Vic, i els altres innumerable mossens de la “Ciutat dels Sants”, atacats igualment per la verola de l'erudició, devien creure si fa no fa el mateix. I ho demostraren publicant des de 1912, un any després de la fundació del Centre, el *Butlletí* d'aquesta entitat, farcit de plànols i dades dels temples, ermites i santuaris que poblen generosament aquesta bella comarca. Aquells homes sentien encara proper el pas de Mn. Cinto per aquells tossalets i, sense dubte, la terra natal del gran poeta capellà els devia sacsejar i empènyer a redescobrir-ho tot: retaules, robes litúrgiques, enteixinats, sepulcres, dòlmens i arques.

En terres de Girona, el Grup Excursionista Gironí (1919) comptà amb l'activa participació del geògraf, pedagog i polític Miquel Santaló, empor-

danès de Vilaur, que en un article al Butlletí de l'entitat fixa, el 1924, els propòsits que l'haurien d'animar: organitzar un arxiu fotogràfic, una biblioteca, catalogar les joies arquitectòniques comarcals i anotar les cançons, creences i totes les matèries folklòriques. Un any abans ja havia publicat *Geografia general e iniciació a la Geografia descriptiva i Per l'estudi de Catalunya*. Assaig monogràfic: El Gironès, basat en els postulats de la geografia regional francesa de Vidal de la Blache, obra que, junt amb la de Pau Vila sobre *La Cerdanya* (1926), havia de suposar la renovació dels estudis geogràfics, concebuts a partir d'ara com una anàlisi interdependent entre els elements físics del territori i els biològics i socials, lluny, per tant, de les obres purament descriptives, característiques, en bona part, del model generat per l'excursionisme anterior.

Per aquella mateixa època, com diem, Pau Vila —que és l'home capital de tota aquesta generació d'estudiosos locals i comarcals, perquè en les seves obres hi encaixen, o ho procura, tots els factors que determinen la història—, ja havia passat per l'Institut de Geografia Alpina de Grenoble (1921). A partir d'aleshores, amb l'article "Els corrents moderns de la Geografia" (*Butlletí dels Mestres*, de la Universitat Nova de la Mancomunitat, 1922), Vila introdueix els nous conceptes (regions naturals i no administratives, comprensió dels fenòmens i no memorització, estudi i relació in situ de tots els factors, racionalitat i no fals sentimentalisme, etc.). Hi ha plena concordància, doncs, amb les tesis que anava desenvolupant des de Girona Miquel Santaló, amb qui anys després, el 1935, fundaria la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut. I també amb les que, des de Reus, sostenia Josep Iglésies.

Ens trobem, doncs, en un nou tombant dels estudis locals a Catalunya, que ve marcat per aquesta generació encapçalada per Pau Vila i Miquel Santaló, que manifestaran, junt amb els restants membres de la Societat Catalana de Geografia (els també indefallents Lluís Solé i Sabaris, Pere Blasi i Josep Iglésies), la decisió d'estudiar els fets de manera global, a diferència d'altres estudiosos que —tot i poder aportar dades valuoses— limitaran les seves recerques a camps molt concrets, però, tanmateix, igualment interessants, i a voltes imprescindibles, per a la història general que s'està bastint.

L'aparició dels primers treballs renovadors en els enfocaments de les monografies comarcals de dues personalitats tan rellevants com Vila i Santaló a la meitat dels anys 20 —així com els estudis i guies muntanyenques que sortiren els anys 29-30 del grup de Reus, degudes a Iglésies i Santasusagna— ens ha fet fer una marrada, creiem que justificada, del fil general que seguïem.

Dintre del mateix Centre Excursionista Gironí, junt amb la pionera vigositat de Miquel Santaló, cal destacar Joaquim de Camps i Arboix, president que en fou el 1930, autor d'importants monografies sobre els conflictes agraris rabassaires, d'estudis sobre la masia a Catalunya i d'una *Història de l'Agricultura Catalana*.

Des de 1923, amb l'Associació d'Estudiants de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, i posteriorment des de la Secció d'Excursions i d'Estudis Generals de l'Ateneu, s'anaren forjant personalitats com Joan Mercader i Riba, conegut, després de la guerra, pels seus estudis sobre la Catalunya napoleònica, Riba Gabarró, vinculat a la història de la Pobla de Claramunt; i Antoni Borràs i Quadres, autor el 1934 d'unes *Notes per a una monografia de la comarca d'Igualada*.

Des del mateix any de la fundació de l'Agrupació Excursionista de Granollers, 1928, veiem com comencen a col·laborar-hi geògrafs i estudiosos com Salvador Llobet i Josep M. Puchades, els quals des de la Universitat i la creació de l'editorial Alpina, el primer, i des de la Societat Catalana de Geografia i la seva vinculació amb Pau Vila, el segon, tants bons resultats havien d'aportar en la represa cultural dels anys 60, com, per exemple, la col·laboració que oferiren a la *Geografia de Catalunya*, publicada en quatre volums per Editorial AEDOS de 1958 a 1974, i que ha estat considerada com l'obra màxima de l'escola catalana de geografia regional.

Els problemes de l'estudi global de les comarques —que ja hem vist com preocupaven geògrafs i estudiosos de la història local de la talla de Pau Vila, Miquel Santaló, Josep Iglésies i d'altres escampats per comarques que començaven a publicar les primeres monografies comarcals— va ser ventilat per una entitat creada el 1930 a Sabadell, La Casa del Vallès, on s'organitzà durant la primavera de 1931, coincidint pràcticament amb la caiguda de la monarquia, un cicle de conferències, reunides després en el llibre *El problema comarcal de Catalunya*. Allí, junt amb les tesis de Pau Vila i el mapa amb l'esbós de les comarques que propugnava, i que serví de base a la delimitació que fou oficial després, hi trobem el pensament d'intel·lectuals, historiadors i polítics, juristes i economistes que havien anat formant el corpus cultural català i que immediatament havien d'estar a primer rengle de les institucions polítiques, gent com Jaume Bofill i Matas, Rovira i Virgili, Ferran Valls Taberner, Maspons i Anglasesell i Carles Pi i Sunyer.

Gairebé simultàniament, el 1929, dos anys abans de la proclamació de la República, Josep Iglésies publicava des de Reus les seves guies sobre les muntanyes de Prades, el Montsant i la serra de la Llena —amb una segona

edició el 1930 en col·laboració amb el seu col·lega Joaquim Santasusagna, que no havien rebut fins aleshores l'atenció dels investigadors i excursionistes, més decantats cap a les serralades pirinenques.

Aquestes guies, molt celebrades pel fet de ser molt completes i exactes en el camp toponímic, ja havien estat precedides, per Iglésies, pels seus treballs d'orientació comarcal, el primer dels quals, "Delimitació del Camp de Tarragona", va aparèixer el 1926 a la revista del Centre de Lectura, de Reus.

Tant a comarques com a Barcelona, i no solament excursionistes, sinó també entre els fotògrafs, músics i cantaires, hi havia un autèntic delit per conèixer i reconèixer el país. Des de 1932, per exemple, l'Agrupació Fotogràfica d'Igualada col·laborà, amb el seu Butlletí, a difondre fotogràficament el patrimoni comarcal, amb textos històrics, folklòrics i arquitectònics de Mn. Amadeu Amenós i Antoni Borràs i Quadres, Violant i Simorra i el gran arquitecte vallenc Cèsar Martinell, ben conegut pels seus edificis, cellers cooperatius, les anomenades "Catedrals del Vi".

Des de Barcelona, també, hi hagué un gran interès pel redescobriment de la cultura popular musical. Els grans noms del nostre món tradicional i del cançoner —Joan Amades, Llongueres, Millet, Aureli Capmany, així com els músics Enric Morera i el cantant Emili Vendrell— estigueren vinculats a la Secció d'Excursions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

De la mateixa manera que la cultura acadèmica (IEC) i els historiadors, folkloristes i geògrafs locals es vincularen inicialment a l'excursionisme, el món de la música, concretament a través de l'Orfeó Català, féu també el seu paper en acostar els cantaires als costums camperols i als llocs que descriuen moltes de les cançons que els ensenyava el mestre Millet.

Paral·lelament, a base encara de tartanes i d'autobusos catric-catrac, començava a néixer, el 1929-1930, un turisme incipient, que ampliava a d'altres franges del país el coneixement de monuments i paisatges. Un d'aquests pioners del turisme català, en Josep Serra i Roca (Barcelona, 1903), en col·laboració amb el Centre Excursionista de Catalunya, va realitzar, exactament durant aquell bienni, els primers viatges als monestirs de Poblet i Santes Creus, a Montserrat, a la Costa Brava, etc.

A d'altres comarques de Catalunya, i una mica despenjats dels ambients culturals de Barcelona, hi havia el que se n'ha dit els "solitaris comarcals", gent que tant abans com després de la guerra han estat, sovint, a l'origen

dels primers estudis històrics locals i de les futures resistències culturals i polítiques. En aquest sentit, es pot parlar del Dr. Joaquim Danés, d'Olot, autor de *Pretèrits olotins*, de diversos volums de la *Història d'Olot*, creador el 1933 del Patronat d'Estudis Històrics Olotins, director de l'Arxiu Municipal, organitzador i catalogador del Museu-Biblioteca i delegat, el 1936, de la Comissaria General de Museus de la Generalitat; igualment, des de Gandesa i Tortosa podem parlar del teòleg i canonge Joan Baptista Manyà —expulsat ja el 1921 com a professor del Seminari de Tortosa per la seva catalanitat militant—, i, en sentit contrari, d'Enric Bayerrri i Bertomeu, autor de *Història de Tortosa y su comarca*, publicada en vuit volums entre 1933 i 1960, en l'últim dels quals explica —i de primera mà per tractar-se, segons sembla comprovat, d'un home implicat en l'afer— la petició que el 1925 féu el partit únic de la zona Unió Patriòtica (encapçalat per Joaquín Bau Nolla) de crear una nova província tortosina, que incloïa la desmembració del territori de Catalunya, incorporant els partits judicials de Tortosa i Gandesa a l'Aragó, atès que la "província de Tortosa" no es considerava una província catalana.⁽¹²⁾

Podríem continuar enumerant "solitaris comarcals" parlant de Josep Virgili i Sanromà, impressor tarragoní, que fins als seus noranta-sis anys, el 1991, continuava la tasca de reunir i inventariar tots els papers i informacions que han aparegut sobre Tarragona; de l'historiador lleidatà Salvador Roca i Lletjós, catedràtic de Geografia i Història a Lleida des de 1923, autor de nombrosos articles sobre la vida popular medieval a Lleida, sobre la Seu Vella i sobre la documentació trobada a l'Arxiu de la Paeria, deixeble de Pere Bosch-Gimpera i mestre, al seu torn, a mitjan anys 20, del llavors jove Josep Lladonosa, etc. Sense sortir de les terres de Lleida podríem referir-nos, igualment, a Joan Baptista Xuriguera i Antoni Bergós, que vetllaren pel desenvolupament cultural local als setmanaris de l'època de la República, de la mateixa manera que ho feren a la Conca de Barberà Josep M. Poblet i a la Ribera d'Ebre i Terra Alta, Artur Bladé i Desumvila, i el grup gandesà El Llamp (Bardí, Fornós, Altadill, etc.), i a Girona, per bé que nascut a Cadaqués, Carles Rahola, escriptor, historiador i periodista, home de gran cor, autor el 1929 dels dos volums *La ciutat de Girona*, publicats a l'*Enciclopèdia Catalunya* de l'Editorial Barcino que feia cinc anys havia fundat Casacuberta, i que morí salvatgement afusellat tot just acabada la guerra.

Si recapitem, doncs, trobem que, amb els afanys expressats pel Centre Excursionista de Catalunya, pels centres i agrupacions excursionistes comarcals, així com pels que arreu del país anaven manifestant geògrafs, historiadors i erudits de diversa mena, l'ambient era madur per a la gran eclòsio que s'esperava: l'esclat republicà.

De la mateixa manera que la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1907, i la creació de la Mancomunitat, set anys més tard, van ser els nuclis al voltant dels quals treballà la gran generació acadèmica d'historiadors, de semblant forma els historiadors i geògrafs preocupats per les qüestions locals i comarcals van fer pinya al voltant de les institucions de la Generalitat restaurada.

Amb la República i l'autonomia per a Catalunya, l'objectiu d'aquella generació d'estudiosos comarcals no era només la investigació, sinó l'aplicació damunt el territori dels resultats d'anys de recerques. Un objectiu clarament polític, per bé que escassament partidista, perquè els repugnava tot el que no fos funcionament harmònic del país, que havien solcat de cap a cap.

Amb aquesta idea del 'funcionament harmònic', que implicava rebuig del model provincial, divisió del país en comarques i control del creixement de la gran capital per no despoblar el rerepaís, el mateix any 1931 el conseller de Cultura Ventura Gassol creà, i n'ocupà la presidència, la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya. Pau Vila fou nomenat vicepresident i Josep Iglésies, secretari, amb uns ponents que foren alguns dels noms ja esmentats com Antoni Bergós, Pere Blasi, Miquel Santaló i Antoni Rovira i Virgili, a més de Felip Solé, Antoni Esteve i Manuel Galés.

Va ser un gran moment d'aquella generació que, des de feia deu anys com a mínim, havia bregat pel coneixement directe del país sense emmirallaments historicistes. Un gran moment que va durar molt poc, com se sap. Com si es pressentís —perquè no dura gaire l'alegria a la casa del pobre—, va fer-se una gran feinada.

A causa dels fets del 6 d'octubre de 1934, els treballs de la Ponència, que s'havien acabat el 1933 amb una primera versió publicada al llibre *Divisió Territorial. Estudis i Projectes. Nomenclàtor de Municipis*, no foren aprovats definitivament, després d'algunes modificacions, fins el 1936, ja en temps de guerra.

Durant aquells anys, dedicats intensament als estudis, viatges i enquestes als municipis per elaborar una obra de govern tan considerable com la divisió territorial, Pau Vila encara tingué temps de professar la càtedra de Geografia de Catalunya, dels Estudis Universitaris Catalans, de presidir el Centre Excursionista de Catalunya i de presidir també, a partir de 1935, la Societat Catalana de Geografia com a filial de l'Institut d'Estudis Catalans, una iniciativa del doctor Eduard Fontseré,

“acollida amb satisfacció [recordava Josep Iglésies quaranta anys després], majorment quan aleshores la Universitat encara no havia donat entrada a la geografia veritable i viva, i continuava ensenyant una cosa arcaica, completament divorciada del temps i de la terra que ens acollia”.⁽¹³⁾

Justament, aquest intent d'introduir la geografia dins els estudis universitaris motivà una visita que Pau Vila, Eduard Fontseré i Josep Iglésies feren al ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, però que no donà resultats. Aquesta visita havia estat una de les primeres accions de la Societat Catalana de Geografia, que comptava a la seva Junta —a més de Vila com a president— amb Pere Blasi, Enric Ribes, Lluís Solé i Sabarís i Josep Iglésies.⁽¹⁴⁾

I la guerra, l'exili i la derrota. Però no la claudicació.

SEGONA PART

DE LA POSTGUERRA A L'ACTUALITAT

2.1. Els pioners de la represa

L'exili s'havia emportat Pau Vila, Miquel Santaló, Batista i Roca, Rovira i Virgili i tants d'altres escampats arreu del país, com Bladé, Poblet, Danés, etc. Més de mitja cultura catalana era fora i la resta resistia a l'interior o s'adaptava, volgudament o per força, a les circumstàncies. De tota manera, gairebé ningú no s'escapà d'alguns mesos o anys de purgatori i, de ben segur, d'infern. Mentrestant, el màxim organisme de cultura, l'Institut d'Estudis Catalans, era esborrat del mapa i els membres supervivents es reunien, com en els millors temps dels cristians primitius, a les catacombres dels pisos privats d'alguns industrials i arquitectes que, tot i no ser de la situació vencedora, havien pogut salvar-se.

Qui més qui menys lamentava les baixes que es produïen en els anys de més forta repressió, les dues llargues dècades dels 40 i 50, època en què, per vellesa, fàstic o enyorament (com segurament devia ser el cas de Rovira i Virgili el 1949 a Perpinyà)⁽¹⁵⁾, anaven desapareixent primeres figures com el folklorista Valeri Serra i Boldú (1938), fundador de l'Arxiu de Tradicions Populars; el reusenc Pau Font de Rubinat (1948), president de la Societat Catalana de Bibliòfils i del Centre de Lectura⁽¹⁶⁾; el mataroní Josep Puig i Cadafalch (1957), gran arquitecte, historiador de l'art català i segon president de la Mancomunitat; o bé dos dels nostres altres intensos estudiosos de la tradició popular, el pallarès Ramon Violant i Simorra (1956), conservador des de 1940 de la Secció d'Etnografia del Museu d'Indústries i Arts Populars de Barcelona, i el barceloní Joan Amades (1959), autor d'obres cèlebres com *Costumari Català* (1950-1956) i *Folklore de Catalunya* (1950-1951), a més de conservador del Museu del Poble Espanyol en el qual

també treballava Violant, on ambdues personalitats reuniren multitud d'objectes i documentació provinent del món rural pirinenc, material etnogràfic i arquitectònic que, en aquests moments, està en un bon estat de catalogació.

Calgué tornar a començar i, malgrat el tràngol, podent o no podent, molts començaren ben aviat, i d'altres s'hi afegiren a mesura que retornaven de l'exili, com va ser el cas, el 1943, de Ferran Soldevila, que aquell mateix any professà un curs d'història als Estudis Universitaris Catalans, on també van ensenyar el Dr. Jordi Rubió (literatura) i Ramon Aramon i Serra (lingüística). Aquest ja havia rebut l'encàrrec de Puig i Cadafalch —que havia tornat del seu exili de Montpeller el 1942— de reorganitzar l'Institut d'Estudis Catalans.

Van començar, doncs, les reunions clandestines de la nostra màxima institució acadèmica a les cases de l'arquitecte Lluís Bonet i Gari, del joier Ramon Sunyer, de la vídua de l'humanista Joan Crexells i de Puig i Cadafalch, en una de les quals —segons un testimoni gràfic que pot ser dels anys 1943 o 1944— es pot veure dret, parlant, Aramon i Serra, que ja exercia de secretari general, flanquejat a la seva dreta per Agustí Duran i Sanpere —que aquells mateixos anys reorganitzava l'Arxiu Històric de la Ciutat i el Museu d'Història de Barcelona—, per Carles Riba, que el 1942 havia tornat de l'exili, i per Josep Puig i Cadafalch —que tornà a impulsar la Secció Històrico-Arqueològica—, la biblioteca del qual, així con la del musicòleg mossèn Higiní Anglès, van poder ser dutes gràcies a Jordi Rubió i al mateix Aramon a la Biblioteca de Catalunya en temps de guerra. A l'esquerra d'Aramon s'hi podien veure Josep de Calassanç Serra-Ràfols, arqueòleg, deixeble de Bosch-Gimpera, que durant trenta anys, de 1940 a 1970, orientà els qui treballaven a comarques en prospeccions i excavacions, i Pere Bohigas, que continuava amb els seus treballs de transcripció i comentaris de textos literaris i històrics medievals. Al davant d'Aramon, però fotografiats d'esquena, un seguit d'honorables testes, entre les quals bé podia haver-hi Josep M. de Sagarra, el botànic Pius Font i Quer, que el 1942 fou designat membre de la Secció de Ciències, i Ferran Soldevila.

Aquest darrer, deixeble igualment de Rubió i Lluch, però d'una generació posterior a la de l'altre gran historiador de síntesi que ha tingut Catalunya, Rovira i Virgili, havia passat també, en els bons temps de l'Institut, per la Secretaria de Redacció de la Secció Històrico-Arqueològica, i havia redactat, junt amb E Valls Taberner, els dos volums del curs superior d'Història de Catalunya (1922-1923), que li encarregà l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

Aquests darrers anys que citem eren els de l'aparició dels primers volums de la *Història Nacional de Catalunya*, de Rovira i Virgili, i no deixa de ser significatiu que el 1928 —en plena apoteosi historiogràfica roviriana— el màxim líder de la dreta catalana, Francesc Cambó —que ja havia promogut la Fundació Bernat Metge dedicada als clàssics grecollatins—, demanés a Soldevila que escrivís una *Història de Catalunya* amb la finalitat d'interpretar els fets fonamentals de la nostra història. Els tres volums resultants es publicaren entre 1934 i 1935, però va ser reeditada i posada al dia els anys 1962-1963, en col·lisió, per tant, amb les tesis antiromàntiques que havia sustentat Vicens Vives i que continuaven els seus deixebles.

Justament aquells anys de la primera resistència començava a aparèixer en el panorama historiogràfic aquest gironí de poc més de trenta anys, Jaume Vicens Vives, el qual, durant els anys 50, més enllà dels quals la Gran Dama no el deixà passar, mantingué una viva polèmica amb Soldevila, que era considerat per la catalanitat resistent com el màxim historiador de Catalunya. Vicens venia a dir que la historiografia catalana fins aleshores estava molt marcada pel mite romàntic de la Renaixença, que trobava a tot arreu "opressions i polítiques adverses", i que calia situar, per tant, la decadència de Catalunya al segle XV en el context de la geopolítica europea.⁽¹⁷⁾

Així, doncs, ja als anys 40, en plena desfeta social i política, la polèmica era servida i, vint anys més tard, havia de ser continuada amb altres síntesis històriques, obres dels mateixos protagonistes: *Biografies Catalanes* (1961), dirigida per Vicens, i *Història dels Catalans* (1961-1974), dirigida per Soldevila.

Mentrestant, però, els manobres de la nostra cultura i de la nostra història continuaven treballant. Com a complement dels Estudis Universitaris i com a filial de l'Institut, el 1946 era creada la Societat Catalana d'Estudis Històrics, encapçalada igualment pels "grans" (Puig i Cadafalch, Jordi Rubió, Duran i Sanpere, Serra-Ràfols, amb Coll i Alentorn de secretari i Pere Bohigas en una de les vicepresidències), però que, de fet, era una demanda dels més joves: Badia i Margarit, Jordi Carbonell, Vilà Valentí, els quals elegiren com a president R. Aramon i Serra, que n'argumentà la creació per la necessitat de no dispersió que hi havia.⁽¹⁸⁾

Si des dels primers anys 40 les sessions de la Secció Històrico-Arqueològica es feien sobretot a casa d'en Puig i Cadafalch, les de la Societat Catalana de Geografia, creada poc temps abans, el 1935 com hem dit, es feien en una torre del passatge Permanyer, esdevinguda cèlebre per la quantitat i qualitat d'actes culturals que hi acolliren els seus propietaris, el matri-

moni Josep Iglésies-Maria Fontseré, filla del gran meteoròleg Eduard Fontseré, el qual acabava de veure el robatori dels Arxius del Servei Meteorològic de Catalunya, on hi havia acumulats més de quaranta anys d'observacions.⁽¹⁹⁾

Allí s'hi reuniren, a les primeries dels 40, per donar-hi conferències i presentar-hi comunicacions i projectes gent de l'època anterior com el mateix Fontseré, el botànic Pius Font i Quer, l'arquitecte Puig i Cadafalch, l'arqueòleg Serra-Ràfols, el jurista Maspons i Anglasesell, els historiadors Agustí Duran i Sanpere i Antoni Borràs i Quadres; gent de la generació intermèdia, que poc abans de la guerra havia començat els seus treballs, com el geògraf granollerí Salvador Llobet, i els qui començaven, com els geògrafs Joan Vilà i Valentí i Lluís Solé i Sabarís, fill del lleidatà Felip Solé, membre de la Ponència de 1931, l'historiador Emili Giralt, el botànic Oriol de Bolòs i el demògraf Jordi Nadal, els quals assumiren respectivament els mestratges de Pau Vila, Vicens Vives, Font i Quer i Vicens igualment.

Pocs anys més tard, el 1946 —i paral·lelament a les trobades dels geògrafs i erudits locals que se celebraren a ca l'Iglésies fins que la Societat Catalana de Geografia i la resta de filials de l'Institut no es domiciliaren als locals de l'Òmnium Cultural (Palau Dalmaes, del carrer Montcada), el 1963—, el passatge Permanyer es convertí els diumenges a la tarda en una mena d'immens recital de poemes, obres de teatre, prosa narrativa i assaig històric que va anar donant fins el 1953 la nòmina literària en exercici, els consagrats i els qui començaven, que venia d'arreu de les terres catalanes, fins i tot de l'Alguer. Hi hagué concerts, homenatges (com el retut a Menéndez Pidal en tornar de l'exili), commemoracions (com la dels Jocs Florals) i es pot ben dir —segons consta en els papers i targetes d'invitació esgrogueïdes que queden al passatge Permanyer— que hi passà tothom. Malgrat les diverses tendències polítiques reunides, aquella unanimitat patriòtica i cultural féu dir al poeta López-Picó:

"A l'ombra del mateix llorer,
s'unifiquen les esglésies,
a casa Josep Iglésies,
del passatge Permanyer".

Com es pot pensar, aquelles concentracions de poetes, novel·listes, historiadors i saviasos de tota mena devien ser positives per diverses raons: per la futura programació resistent i pels intercanvis que hi hagué entre homes de generacions diferents. Gent de comarques, joves aleshores, com l'historiador Esteve Albert i Corp, de Dosrius (Maresme), conegut després

pels seus espectacles historicoreligiosos, com Pere Català i Roca, de Valls, però resident a Barcelona, Fèlix Cucurull, d'Arenys de Mar, i mossèn Ramon Muntanyola, de l'Espluga de Francolí —tots els quals van realitzar després una obra i una valuosa labor cultural—, van debutar a ca l'Iglésies.

Però a comarques també es començaven a moure: van refer-se els centres excursionistes, els supervivents de dècades anteriors van tornar-hi a donar curssets i conferències, ara amb l'afegit també dels joves investigadors, i novament, doncs, l'excursionisme serví d'aixopluc per a la difusió cultural, que llavors encara no podia ser feta d'altra manera. Una de les primeres accions, que vinculava justament l'excursionisme amb l'estimació a la terra, la llengua i la cultura del país, va sortir de l'excursionisme reusenc, el que treballava des del Centre de Lectura, i aquí tornem a trobar —encara que visqués a Barcelona— la presència de Josep Iglésies. Aquesta acció va consistir en quatre sessions de lectures de poemes, entre 1945 i 1946, per una vintena de persones del Baix Camp, anomenats els "maquis de la poesia", entre els quals els geògrafs Joaquim Santasusagna i Josep Iglésies —que ja havien col·laborat els anys 1929-30 amb les celebrades guies sobre les muntanyes circumdants del Camp de Tarragona— i l'investigador en el camp toponímic, Ramon Amigó, reusenc també com ells, president de l'Associació Excursionista de Reus, que ha inventariat molts dels noms de lloc dels termes del Baix Camp i que ha ocupat després la presidència de l'Associació d'Estudis Reusencs.

Aquests "maquis de la poesia" (amb els també reusencs Xavier Amorós i J. M. Arnavat) es reunien —com ha recordat Amigó en un article d'homenatge a Iglésies arran de la seva mort el novembre de 1986— en masos i fonts propers a Alcover, Reus, Montblanc i la Riba, llocs recòndits que venien a ser la versió diguem-ne rural de les sessions urbanes de l'Institut.

Per aquells mateixos anys 40, concretament el 1947, perquè fins aquella data no hi va haver ambient per moure res col·lectivament, el Centre Excursionista de Catalunya reorganitzà la seva Secció de Geografia i Geologia, amb un cicle de conferències sobre la comarca d'Igualada, on participaren Iglésies —que l'any següent, però amb peu d'impremta de 1938, tractà el tema en el seu llibre *Assaig sobre l'extensió de la comarca d'Igualada*—, Antoni Borràs i Quadres, que també formava part de la Societat Catalana de Geografia, i Joan Mercader i Riba, historiador, fill d'Igualada (1917-1989), deixeble de Ferran Soldevila als Estudis Universitaris Catalans (1943) i de Jaume Vicens a la Universitat, especialista en la Guerra del Francès, autor del celebrat volum *Felip V i Catalunya* (1968), que acabava de ser nomenat vicesecretari de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, i

que el 1945 havia fundat Anabis, una associació que havia de ser precursora del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, creat el 1947. Aquests primers contactes entre Joan Mercader i Josep Iglésies són els que van fer possible, el 1950, la convocatòria a Martorell de la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya, la primera iniciativa solvent, que encara continua, d'agrupar els historiadors locals i comarcals i d'estimular i publicar les seves recerques.

Durant aquell final dels 40 i encara tots els 50, la majoria d'homes de ciència i de cultura en general que tingueren una notorietat a partir dels anys 60 (geògrafs, geòlegs, botànics, ecòlegs, historiadors, etc.) passaren un moment o altre per les sessions del Centre Excursionista. Penso, per exemple, en els més grans d'aquella fornada, ja desapareguts, com l'historiador mossèn Josep Sanabre, nat el 1892 a Bonastre (Tarragonès), arxiver diocesà de Barcelona i investigador sobre història eclesiàstica catalana, la Guerra dels Segadors i el Tractat dels Pirineus (1960) o *La resistència del Rosselló a incorporar-se a França* (1970); penso igualment en el Dr. Eduard Junyent, nat a Vic el 1901, arqueòleg i historiador, deixeble i continuador de Mn. Josep Gudiol, creador del Museu Episcopal, director el 1952 del Patronat d'Estudis Ausonencs, autor d'una vasta obra sobre jurisdiccions i privilegis de la ciutat, de les històries de Vic i de Sant Joan de les Abadesses, i dels estudis sobre el monestir de Ripoll i sobre la catedral de Vic i els seus retaules; cal parlar també de dos altres, més joves, nats el 1908, però igualment desapareguts, el geògraf Lluís Solé i Sabarís i l'historiador selvatà Eufemià Fort i Cogul. Solé, deixeble i col·laborador continuat de Pau Vila —que les campanyes per Colòmbia i Veneçuela organitzant les Escoles Nacionals de Geografia d'aquells països—, fou el sistematitzador de la geomorfologia peninsular i de la geografia dels Pirineus en el seu llibre *Los Pirineos* (1951), el director, junt amb Iglésies, de la *Geografia de Catalunya*, publicada en quatre volums per AEDOS entre 1958 i 1974, en els quals col·laboraren, a més de Pau Vila, els geògrafs Salvador Llobet (Granollers, 1908-1991) i Joan Vilà Valentí (Sallent, 1925), els quals assumien el mestratge de Solé Sabarís i, en fi, l'home que —talment com Pau Vila, que denunciava el 1978, als seus noranta-set anys, les barbaritats urbanístiques que anaven a cometre's al seu Vallès estimat— clamava també, per aquella mateixa època, contra l'extracció de greda dels volcans d'Olot.

Per la seva banda, Eufemià Fort i Cogul (La Selva del Camp, 1908-Barcelona, 1979) participà també intensament de tot aquest moviment d'estudiosos locals. De fet, en fou un dels primers. Els seus llibres sobre història monàstica, en totes les seves vessants, de Santes Creus, han quedat com a modèlics. De la mateixa manera que el 1930 hi hagué Eduard Toda, de Reus,

que organitzà la restauració de Poblet —personalitat que és biografiada justament por Fort—, el 1947, fundant l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, aquest historiador de la Selva es proposava la mateixa ambició⁽²⁰⁾. Al cap de quaranta anys era un fet. A partir de 1968, l'Arxiu organitzà periòdicament els Col·loquis de Monaquisme Català, en els quals van prendre part abats, monjos i seglars, les seves festes anuals i moltes conferències, així com, des de 1948, inaugurà les seves publicacions, amb treballs, naturalment d'Eufemià Fort, sobre l'exclaustració, abats i senyorius del monestir, de Josep Iglésies, sobre la reconquesta del territori de Santes Creus, etc., i les primeres recerques de Joan Mercader i Riba ("Santes Creus en la guerra contra los franceses") i del Dr. Manuel Riu i Riu (Manresa, 1929), historiador medievalista, sobre les zones de pastius estiuencs del monestir al Pirineu durant el segle XII.

L'any 1947, doncs, sembla un temps per a la represa, perquè hi coincideixen diversos esforços: el Centre d'Estudis de la Comarca d'Igualada (Joan Mercader), l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus (Eufemià Fort), l'inici, sota el patronatge de les Diputacions, dels Instituts d'Estudis (en el cas de Girona, els anys 1946-1947), i el nou funcionament d'algunes filials de l'Institut d'Estudis Catalans, particularment la Societat Catalana de Geografia (Josep Iglésies) i la Societat Catalana d'Estudis Històrics (Ramon Aramon), així com les primeres convocatòries dels premis que s'atorgaven durant les festes anuals de Sant Jordi.

Tanmateix, tot i les coincidències temporals, no s'ha de posar tot al mateix sac, perquè no era el mateix l'esperit i la intencionalitat cultural i política dels centres d'estudis, impulsats privadament, o de la nostra màxima institució acadèmica, que sobrevivia penosament, que els que manifestaven, emparats pel "Régimen", els "Institutos de Estudios", un cau monopolitzat des de les diputacions provincials, ben bé fins a principis dels anys 60, per arribistes i saltataulells de tota mena.⁽²¹⁾

Continuant amb el seguiment d'algunes de les més importants personalitats que aquells anys de primera resistència passaren pel Centre Excursionista de Catalunya, ens cal parlar, per exemple, de Josep M. Pons Guri (Arenys de Mar, 1909), jurista i historiador, especialitzat en història del dret català, fundador i director de l'Arxiu Històric i Museu Fidel Fita, que recomençà els seus treballs als anys 40 —talment com altres historiadors comarcals, Josep Lladonosa, per exemple— tractant d'art i arquitectura religiosa, que era gairebé l'únic que es podia publicar en aquells moments, de la mateixa manera que en literatura es començà amb reedicions de Mn. Cinto i de Guimerà. Entre els estudis històrics de Pons cal mencionar l'edi-

ció del text original de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* (1952) i obres de metodologia: *Algunas orientaciones para utilización de los fondos de las secciones históricas en los archivos notariales*, obra de 1960, equivalent, pel que fa als estudis de geografia i monografies locals, a la que donà a conèixer el 1950 Josep Iglésies en la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos: "Índex elemental de matèries i punts de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana".

Tant en geologia i geografia general (Solé i Sabarís) com en monografies locals (Iglésies) i en recerca als arxius (Pons Guri) hi començava a haver, doncs, unes tècniques d'investigació per poder navegar en la tasca d'escriure la història.

Una altra personalitat encara, i de les més sonades, que passà pel Centre Excursionista, parlant del Maresme, la seva comarca, va ser Esteve Albert i Corp (Dosrius, 1914-1995), un home que hem qualificat de "penúltim franciscà", que prescindí dels convencionalismes, que s'ho va jugar tot pels orígens i que Albert Manent va definir encertadament de "místic terral". Quan tothom, en aquella època, anava amb peus de plom, l'Esteve Albert entrava i sortia de les fronteres per a les missions més arriscades, conspirava culturalment i políticament, incapaç d'aguantar la dictadura franquista, fundava amb Josep Benet (1944) les Edicions de Negra Nit, connectava amb els exiliats d'Amèrica i, veient que la cosa anava per llarg, el 1955 es plantà a Andorra, des d'on deambulà per tot el Pirineu, talment un senyor —democràtic— del segle XX. Ho remenà tot, va escriure sobre reis, comtes, princeses, senyors feudals, castells, monestirs i pedres velles, que associava a la cultura druída, va muntar el Pessebre Vivent d'Engordany i multitud d'espectacles teatrals i musicals arreu de Catalunya sobre els principals fets de la nostra història. Va conrear igualment les monografies locals i es va apassionar per Occitània, amb els seus càtars penjats —abans d'autoimmolar-se— del penyal de Montsegur. La seva personalitat era certament proteica, però és un fill espiritual claríssim de l'excursionisme científic del final de la Renaixença.

Altres estudiosos que van passar pel Centre, més assossegadament, van ser Isidre Clopas i Batlle (Martorell, 1913-2001) historiador, cronista oficial de la vila, recercador arqueològic, conservador dels museus locals i del patrimoni artístic i arqueològic de Martorell, secretari d'aquell altre gran foll que va ser Francesc Pujols (de qui el 1953 va publicar-ne un anecdotologi a *Selecta*), president els primers anys del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, fundat el 1974, autor d'unes *Memòries*, inèdites, on és resseguit el batec diari de la vida local i, en fi, de diversos volums sobre la Guerra del Francès al Baix Llobregat.

Tota aquesta nòmina de trescaires era continuada per gent més jove, que llavors tot just començava, com Joan Ainaud de Lasarte (Barcelona, 1919-1995), director dels museus d'art de la ciutat, seguidor, en el camp de la historiografia artística medieval, de Mn. Josep Gudiol; Ramon Margalef (Barcelona, 1919), ecòleg, reconegut mundialment pels seus treballs sobre oceanografia, limnologia i ecologia teòrica, primer catedràtic a la Universitat (1966) d'aquestes matèries; Oriol Riba (Barcelona, 1924), geòleg, fill del poeta, catedràtic a la Universitat, seguidor de l'Escola de Solé i Sabarís; Pere Català i Roca (Valls, 1924), historiador dels castells humans i dels castells medievals, fotògraf, continuador amb la seva muller Carme Dalmau (filla de Rafael Dalmau i Farreres, creador de l'editorial), de les publicacions *Episodis de la Història* que va crear el 1960 el seu gendre, i redescobridor aquell mateix any, continuant la labor que havia començat al segle XIX Eduard Toda, de la catalanitat de l'Alguer. També hauríem d'esmentar Oriol de Bolòs (Olot, 1924), botànic, deixeble de Pius Font i Quer, catedràtic a la Universitat de Barcelona, autor de diverses obres, indispensables per al coneixement de la flora i la vegetació catalana; Francesc Gurri i Serra (1921), excursionista, divulgador de la realitat geogràfica catalana en els seus articles i guies, i actiu membre del Centre, i l'ornitòleg Joaquim Maluquer i Sostres (Barcelona, 1930), autor del llibre *Els ocells de les terres catalanes*, expresident de la Institució Catalana d'Història Natural, des de la qual va impulsar el 1973 la redacció col·lectiva del Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans, publicat per Barcino, l'empresa que havia fundat Josep M. de Casacuberta els anys 20 i que s'acabava de quedar l'industrial i mecenes Lluís Carulla i Canals. També, en aquell final dels 40 i primeries dels 50, un home com Joan Lluís (Rialb de Pallars, 1912-1998), que en la infantesa féu de pastor i que a causa de la guerra baixà a viure a Barcelona, va passar també per les sessions del Centre —portant rere seu encara tot el perfum dels cims pallaresos— i explicava les tradicions d'aquella comarca, recitava poesies i cantava cançons populars acompanyant-se del flabiol.

Va ser, justament, en una d'aquelles sessions on el finísim esperit de Casacuberta va captar el narrador folklorista que hi havia en potència en Joan Lluís, i va proposar-li que escrivís tot allò que havia contat. Superades les lògiques reticències d'un home que no havia escrit mai una sola línia i que no havia après les primeres lletres fins molt tard, van anar sortint els seus llibres a Barcino, l'editorial de Casacuberta, que a partir de 1951 (Biblioteca Folklorica Barcino), 1953 (Biblioteca Verdaguèria), 1957 (Col·lecció Tramuntana), 1959 (Biblioteca Renaixença), 1966 (Manuals Lingüístics Barcino) i 1970 (Biblioteca Algueressa) havia anat omplint aquestes col·leccions de material substanciós. Alguns dels volums més celebrats van ser els de Joan Lluís, perquè s'hi respirava tota la frescor que molts enyo-

raven Així, *Records de la meua vida de pastor*, de 1955, amb un pròleg de l'altre gran folklorista que ha donat el Pallars, Ramon Violant i Simorra, el qual, un any abans de morir, l'encoratjava a "estudiar a fons la bibliografia folklòrica pròpia i estranya" per tal que "el Pallars i Catalunya puguin comptar amb un investigador més de llur cultura popular, que prou falta ens fa". Dos anys abans, el 1953, i sense poder deixar de trepitjar la seva terra natal, Joan Lluís, carregat amb la motxilla, es plantà un dia dalt de la serralada del Montsec disposat a emprendre una llarga caminada muntanyes endins. En sortiran, a partir de 1959, quatre volums titulats *El meu Pallars*, meravella de transcripció de l'esplèndid parlar pallarès, noticiari autèntic arrencat de la boca del poble, amb qui anava dialogant durant les seves caminades, textos que van fer dir a Pau Vila que "a cada comarca hi hauria d'haver un Joan Lluís".

Durant aquells anys 40, tot aquest formigueig d'estudiosos va fer la feina subterrània —imposada a més per la dictadura— de preparar-se científicament, de recórrer altre cop el país i de pouar en els arxius, els llibres vells i la memòria popular els materials per a futures publicacions i iniciatives. Algunes personalitats comarcals, com Josep Iglésies, Pere Català i Roca, Eufemià Fort i Cogul, Mn. Josep Sanabre, Violant i Simorra i el mateix Joan Lluís, havien anat a viure a Barcelona, però, de fet, estaven treballant per la historiografia dels seus territoris i del conjunt del país.

D'altres van treballar des dels seus àmbits nats, com el lleidatà, d'Alguaire, Josep Lladonosa (1907-1990), l'olotí Dr. Joaquim Danés (1888-1960), l'arenenc Josep M. Pons Guri (1909), el gandesà de Tortosa, Dr. Joan Baptista Manyà (1884-1976), l'igualadí Joan Mercader i Riba (1917-1989), el martorellenc Isidre Clopas i Batlle (1913-2001), el berguedà Mn. Josep Armengou (1910-1976), autor del llibre *Justificació de Catalunya*, de 1958, el montsenyenc de Vilassar Mn. Pere Ribot (1908-1997), autor de diverses monografies sobre el Montseny, el tarragoní Josep M. Recasens (1918), el vilanoví Xavier Garcia i Soler (Vilanova i la Geltrú, 1919-1998) o bé el sitgetà Ramon Planes (1905-1988).

Tota aquesta gent —veritables pioners— van fer possible, amb les seves publicacions inicials dels anys 50 i 60, l'eufòria pels estudis d'història local que es viu des de fa una quinzena d'anys, protagonitzada pels joves llicenciats en història i geografia. A més, com a pioners que eren, van alimentar, des de la primera convocatòria l'any 1950, les successives Assemblees Intercomarcals.

2.2. Les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos

Malgrat les prohibicions de reunir-se i de publicar en català alguna cosa que anés més enllà, per entendre'ns, del devocionari popular, l'ambient, entre els historiadors, geògrafs i erudits locals, era una mica més madur per atrevir-se a forçar la màquina. I va ser així com l'any 1950, concretament el 5 de novembre, uns setanta investigadors van acudir al Museu Municipal de Martorell per celebrar-hi la I Assemblea Intercomarcal d'Investigadors del Penedès i Conca d'Òdena —amb l'enunciat en castellà, naturalment—, que pocs anys després passaria a ser coneguda com "Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya".

La convocatòria havia estat feta a través d'un manifest que van signar Joan Mercader i Riba, del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada; Emili Giralt i Raventós, del Museu de Vilafranca del Penedès; Albert Ferrer i Soler, del Foment Vilanoví, de Vilanova i la Geltrú; i Isidre Clopas i Batlle, del Museu Municipal Vicenç Ros, de Martorell. L'èxit de la primera convocatòria —i, per tant, la continuïtat de les Assemblees— va ser per una sèrie de factors i persones que anaren preparant el terreny en aquest sentit i que, evidentment, els va sortir bé, malgrat les denúncies de "reunió separatista" que hi va haver al governador civil de Barcelona, que aleshores era Bacza Alegria. Si aquest va fer els ulls grossos va ser perquè l'alcalde de Martorell, Vicens Ros i Batllevell —que el 1945 va cedir a la població la seva importantíssima col·lecció de rajoles catalanes que engruixiren el Museu Municipal que s'acabava de crear—, va respondre pels reunits. Alhora, per l'altre cantó de la polèmica, en aquella situació de postguerra, la iniciativa d'aquella primera Assemblea va rebre l'acusació de "col·laboracionisme amb el franquisme". Vegeu, en aquest sentit, la ponència de Josep Riba i Gabarró: "Reflexions i valoracions dels 50 anys d'Assembles. 1950-2000", que es publicarà pròximament.

Després d'una visita al Museu —la que efectuaren els membres del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada el desembre de 1949—, Joan Mercader i Riba, en nom de tots ells, escriví quatre ratlles al conservador del Museu Municipal, el també historiador Isidre Clopas i Batlle, a qui suggeria que d'aquella visita "n'haurien de sortir lligams de bona amistat i motius de mútua col·laboració entre els estudiosos de les dues poblacions veïnes, començant per la idea feliç d'aglutinar el proper mes d'abril o maig una reunió o assemblea magna a Martorell que representés els treballs conjunts de tots els centres i grups locals enclavats en aquestes terres que foren Marca des del Llobregat al Gaià. Estem en contacte, actualment, amb Vilafranca i esperem que, amb Martorell també, podria constituir-se un triangle que fos el nucli preparador de la reunió".

"D'aquesta manera tan senzilla —recordava Isidre Clopas— van néixer les Assembles Intercomarcals d'Estudiosos". Junts amb les quatre persones esmentades procedents de comarques —que ja havien començat la seva vinculació a les Societats de Geografia i Història, filials de l'Institut— no hi podia faltar l'home, Josep Iglésies, que tant havia fet perquè aquell moment arribés. Novament, des de la seva llar del passatge Permanyer de Barcelona, hi hagué un moviment d'entusiasme per la clariana que semblava voler-se obrir.

Les ponències d'aquella primera Assemblea —publicades el 1952 en un llibre que és avui una petita joia bibliogràfica introbable⁽²²⁾— anaren a càrrec d'Albert Ferrer i Soler, de Vilanova, que parlà d'"Una infiltración de la cultura pirenaica a través de las sierras del Penedès y Conca d'Òdena", i Josep Iglésies, que donà a conèixer l'estudi —molt valorat per ser punt de partida per fer recerca viva i en profunditat— titulat: "Índex elemental de matèries i punts de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana".

Paral·lelament, aportaven comunicacions Agustí Duran i Sanpere: "Un programa de Museos y otros centros de cultura en Cataluña"; Isidre Clopas: "Un monumento histórico del Penedès, abandonado: el Castillo de Castellvell de Rosanes"; Mn. Amadeu Amenós, d'Igualada: "Les possessions monacals de la comarca d'Igualada"; Pere Giró, de Vilafranca: "Identificación de algunas vías romanas en el Penedès"; Joan Solé Caralt, de la Bisbal del Penedès: "Resum històrico-documental del Baix Penedès"; Joan Orriols Carbonell i Joan Rius Vila, de Vilanova: "Las casas señoriales de Villanueva: la Casa Papiol"; Eufemià Fort i Cogliu: "El Pare Claret i Igualada"; Francesc Pujols, que va escriure sobre els seus avantapassats vilafranquins; Manuel Riu: "Transhumància de la Vall del Lord a les comarques centrals de Catalunya"; Emili Giralt i Raventós: "Evolució de l'agricultura al Penedès: del cadastre de 1717 a l'època actual"; Teresa Basora, conservadora del Museu Balaguer de Vilanova: "Dos misales góticos en la Biblioteca"; i altres col·laboracions que cal destacar són, especialment, les del geògraf Joan Vilà i Valentí sobre "Homes i camins a la comarca d'Igualada", del monjo de Montserrat Romuald M. Díaz Carbonell sobre "Monjos de Montserrat, fills d'Igualada" i la de l'arquitecte i historiador de l'art Josep F. Ràfols, vilanoví, que escriví sobre el gravador, també vilanoví, Enric C. Ricart, una estampa al boix del qual havia estat impresa a la portada d'aquest volum, amb l'Arc de Barà, el Pont del Diable i Montserrat al fons.

Pel que es pot veure, doncs, hi hagué quatre ponències de caràcter genèric (geografia, arqueologia, història i bibliografia) orientatives de la millor

metodologia científica que es podia aplicar en cadascun d'aquests camps, i diversos treballs de base especialitzats. Era el moment, després de la desbandada de la guerra, de reordenar els arxius locals (municipals, eclesiàstics, etc.), de refer museus o crear-los, de dotar de fons les biblioteques i d'inventariar la historiografia local i els fons documentals de forma assequible i clara. Per a tot això calien uns mètodes, que són els que aportaren les personalitats que, per la seva preparació científica i universitària i per ser d'edat més gran, ja feia anys que treballaven en aquests camps. Va ser el cas de l'historiador Agustí Duran i Sanpere pel que fa a museografia i col·leccionisme; de Pere Bohigas, conservador del Departament de Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, pel que fa a bibliografia i biblioteques; de Josep Iglésies, que no parava de caminar —exactament, caminar— per totes les comarques, pel que fa als mètodes d'elaborar monografies locals; de Joan Mercader pel que fa a bibliografia històrica; i, en fi, d'Albert Ferrer, actiu seguidor dels treballs dels "grans" de l'arqueologia, pel que fa a la confecció del Catàleg Arqueològic-Monumental.

També es pot veure, per la presència dels doctors Duran i Sanpere, Bohigas i Mercader, i per la de Josep Iglésies, que l'Institut d'Estudis Catalans —que els anys 1910 i 1920 havia decantat preferentment els seus estudis i publicacions a la gran història medieval— baixava a l'arena de la història dels pobles, del poble, i reconeixia, en certa manera, que era imprescindible el seu coneixement complet per comprendre el funcionament global d'una societat, en aquest cas la catalana.

En aquell ambient es van anar formant, vinculats com ja estaven a les corresponents Societats de l'Institut, geògrafs com Joan Vilà i Valentí, catedràtic a la Universitat de Barcelona, seguidor de la geografia regional humana i física de Pau Vila i Lluís Solé Sabarís, demògrafs com Jordi Nadal i Oller, deixeble de Vicens Vives, historiadors com Emili Giralt i Raventós, futur president de l'IEC, especialitzat en història agrària, i Manuel Riu i Riu, estudiós de l'origen del feudalisme, de les produccions agràries i ramaderes medievals, així com de l'arqueologia medieval, i continuador, junt amb els doctors Josep M. Font i Rius i Manuel Mundó, de l'obra *Catalunya carolíngia* que deixà inacabada Ramon d'Abadal.

Igualment, i també en gran mesura, aquella I Assemblea de Martorell representà un reforçament considerable del treball que duïen als pobles alguns "solitaris" reunits en centres d'estudis, grups excursionistes o folklòrics, biblioteques, museus o arxius. Era el cas, entre els assistents de Martorell, de Pere Giró, director del Museu de Vilafranca, d'Antoni Massanell, poeta, del Centre Excursionista Vilafranquí, del mateix Emili Giralt, del

Centre d'Estudis Penedesencs; dels vilanovins Joan Orriols Carbonell i Oriol Puig Almirall, del Foment Vilanoví —des d'on, per exemple, l'any 1956 es promogué el restabliment de les populars "Comparses" del Carnaval vilanoví—, del llibreter local Joan Rius Vila, biògraf de la saga dels Cabanyes i del poeta i editor Josep Janés i Olivé, i de l'historiador i escriptor Xavier Garcia i Soler, que per aquells mateixos anys preparava, justament, la història del Carnaval de Vilanova, que era, més del que el títol indica, una radiografia global de la societat vilanovina des de mitjan segle XIX. Entre els igualadins, Mn. Amadeu Amenós, president del Centre d'Estudis Comarcals, el mateix Dr. Mercader, Mn. Ignasi Colomer, bibliotecari i arxiver del Museu, i entre els martorellencs —a més del mític Francesc Pujols, que feia vuit anys que havia tornat del seu exili a Montpeller i Prada i que, des de la Torre de les Hores, continuava donant voltes al seu Sistema Pantològic—, l'Isidre Clopas, ànima dels museus locals, i altres mossens i rates d'arxiu que no es devien voler deixar perdre un esdeveniment com aquell.

Com era de suposar —per l'època que estem narrant i també pel fet, indestriable, del conservadorisme que hi anava associat—, la fraseologia imperant, si més no en la salutació que féu l'alcalde Vicens Ros, era de l'estil de:

"Martorell monta la guardia al ancestral abrazo de los ríos Anoia y Llobregat, el puente romano del Diabló lo hace indisoluble y, por su arco triunfal, desfilaron las legiones romanas y cartaginesas para adentrarse en nuestra patria a través del Penedès y la Conca d'Òdena".

Amb tot, acadèmicament parlant, els ponents no estaven per brocs i, potser més que cap altre, Josep Iglésies anà al fons dels assumptes i féu la intervenció més política. Començà a parlar de la necessitat d'un moviment comarcalista ben orientat, per tal de contrarestar la "força hegemònica de Barcelona", la població de la qual veia "desproporcionada a les possibilitats de la Catalunya estricta". Reclamà la urgència d'atenuar la macrocefalia de Barcelona i d'enrobustir materialment i espiritualment les comarques, als estudiosos de les quals demanava que se sumessin al moviment cultural del Principat com a representants originals de la seva comarca i no amb un esperit servil d'imitació de Barcelona.

Fa cinquanta anys, doncs, Josep Iglésies —que ja havia vist amb els seus ulls com masos i petits pobles del seu estimat Camp de Tarragona, de la serra de Prades i del Montsant s'anaven despoblant dramàticament, fet que s'esdevingué paral·lelament a la mitjana i alta muntanya catalana— ja denunciava el drama de la superpoblació de Barcelona i ja intuïa un fet que estem

vivint actualment, és a dir, segons paraules seves, que "Barcelona se'ns escapa com a capital rectora de la minúscula Catalunya, per convertir-se en centre econòmic d'un territori més vast i divers". Analitzà, lògicament també, el fet de la immigració sobre Catalunya, de l'augment de la qual, va dir, "haurem d'acabar el segle XX doblant el nombre actual dels habitants de Catalunya".

Per aturar o si més no controlar aquest procés, per no perdre els valors més pregons de la història i geografia comarcals, Iglésies va donar a conèixer a la seva ponència esmentada un mètode per facilitar l'estudi de les localitats, que comprenia un índex de temes per retratar globalment l'espai estudiat: la situació de la comarca, el terme, el clima, observacions fenològiques, hidrografia, vegetació espontània, la població, la gènesi del grup urbà, l'evolució urbana al llarg dels temps, el moviment migratori, els carrers, els camins, la casa rural i urbana, l'agricultura, la cria del bestiar, el mar, el comerç, l'explotació i la transformació dels productes del país, les funcions de la localitat, la propietat de la terra, les característiques físiques, morals i les maneres de viure dels habitants, la toponímia i la recensió de cartes, mapes i plànols, així com la nomenclatura dels factors de producció, els personatges locals i la bibliografia que cada localitat ha generat.

Aquesta sistematització, que per primer cop es feia de manera tan clara i útil, tenia l'objectiu d'evitar —segons paraules seves— "l'oblit de constatar les coses més elementals que veiem cada dia" per aquells estudiosos que han preferit lliurar-se "a meritòries, però no sempre afortunades, recerques als arxius".⁽²⁵⁾

Iglésies, per tant, obria un ventall enorme de possibilitats als investigadors, els quals podien prendre's la molèstia d'assumir la totalitat del que se'ls proposava o, més modestament, especialitzar-se en algun apartat. Ell mateix, al llarg del seu itinerari professional, va prendre's aquella molèstia i, per això, va ser respectat per tothom; d'altres, en canvi, centraren els seus esforços en la toponímia, l'arqueologia, la botànica, les biografies o en algun dels mil camins que proporcionaven els fets històrics del passat més llunyà o més immediat, com la guerra, que no va ser estudiada a fons per aquella generació, que en tenia un mal record molt recent, sinó per la jove generació universitària que va aparèixer a mitjan anys 70.

En virtut d'aquella especialització van anar apareixent, com a creació dels propis especialistes o vinculades a l'Institut d'Estudis Catalans, Societats —d'Onomàstica, etc.— i Centres d'Estudis, dins dels quals els associats anaven distribuint-se les tasques, conformant així el conjunt de la investigació que proposava Josep Iglésies.

En un article a *Serra d'Or* (febrer, 1981), el mateix Iglésies —resumint les “Vint-i-cinc Assemblees d'Estudiosos Comarcals” que s'havien celebrat fins llavors— recordava aquella primera trobada de 1950 dient:

“Si cal que parlem més clar, direm que preniem el comarcalisme com un succedani ocasional del catalanisme. I no voldríem que es prenguessin aquestes paraules en un sentit que no els volem donar. [...] Encara recordem la joia reflectida en els semblants dels assistents, la brillantor en les seves mirades. Tornar a sentir parlar en català en un acte públic, a porta oberta i sobre temes genuïnament de cultura catalana, omplia d'esperança tots els cors. Hi hagué ulls que llagimejaven. Allò resultava inusitat en aquells moments”.

A partir d'aleshores aquell esperit i aquella exigència s'escampà per tot Catalunya, i fins l'any 2001 —amb les sessions d'octubre a Sant Vicenç de Castellet— s'han celebrat quaranta-cinc Assemblees Intercomarcals, amb convocatòries anuals a partir de 1966. Desconeixem els motius pels quals deixaren de convocar-se els anys 1951, 1952, 1954, 1956, 1957, 1958, 1960, 1963 i 1965. ¿Excés de feina dels organitzadors, poca disponibilitat de les poblacions que les acollien a cedir locals, problemes de censura i prohibicions governatives, inexistència de nuclis locals consolidats? De tot hi devia haver. Sigui com sigui, allò ja estava en marxa i cada any amb més participació que l'anterior, fins al punt que de l'aportació escrita del primer any —dotze o quinze textos entre ponències i comunicacions— s'ha depassat actualment el centenar.

Aquelles Assemblees, sobretot les dels primers anys, eren molt vives i sentides pels qui hi acudien i, segons la localitat on se celebrava i el tipus de gent que hi participava, no era estrany que s'escapés una espurna —o una foguerada— d'abrandament patriòtic, perquè, efectivament, tot allò que s'hi deia tocava de ple la fibra moral i sentimental d'aquells que, en solitari, es dedicaven a rescatar la història i la fesomia cultural dels distints racons de Catalunya.

El mateix Iglésies, tot i les reserves que hi pogués tenir en alguns casos pel que fa a la rigorositat dels treballs que es presentaven, elogiava aquells “solitaris” quan deia:

“Volem esclarir que res més lluny del pensament dels organitzadors que pretendre establir una lluita entre savis professionals i estudiosos locals, generalment autodidactes. Ens ha interessat sempre trobar un punt dolç de contacte entre els dos camps, sense que ens

calgui dissimular la nostra simpatia pels qui en solitari i amarats d'amor a la seva localitat i a la seva comarca, sovint menystinguts, diríem que, des d'un erm espiritual, sense elements, robant hores al divertiment i a la família, sacrificant-ho tot a la dèria, combaten amb tota l'abnegació per elevar una cultura".

Aquesta actitud de donar més protagonisme als autors i erudits locals es féu patent a totes les Assemblees posteriors a la de Tortosa (1961), que van ser els anys que els estudiosos de cada localitat pogueren millorar substancialment la seva formació pel que fa a la metodologia de recerca.

Justament, la necessitat de tenir ben precisats els postulats metodològics va predominar fins a l'Assemblea celebrada al Castell de Perelada (1959), però, com veiem, dos anys més tard ja començaren a introduir-se treballs sobre coses definides de la localitat o la comarca. Es corria el risc de l'"asfíxia" si es prosseguia pel camí exclusiu de la metodologia, que era la temàtica essencialment aportada pel sector acadèmic (Duran i Sanpere, Joan Mercader, Pere Bohigas, Joan Ainaud de Lasarte, Manuel Riu, etc.), preocupat per la forma en què s'elaboraven els qüestionaris, per la coordinació dels centres locals d'investigació o entre els museus locals i la Junta dels Museus de Barcelona, per la necessitat de tirar endavant campanyes arqueològiques, de disposar de revistes, anuaris o butlletins o, en fi, de la normativa adequada per fer resums essencials d'història local.

Aquest temor d'asfíxia i el fet que a partir de 1954 dos dels més actius participants, com els doctors Mercader i Riu, s'allunyessin una mica, per motius de feina, de l'organització, va anar decantant les Assemblees cap a uns continguts més específics d'intercanvi i informació de dades històriques. Fet i fet, com remarcava Josep Iglésies:

"Calia encarar-nos amb la realitat i no intentar forjar un món nou, sinó aprofitar el que trobàvem, reconèixer-li les possibilitats i millorar-ho si podíem. Això ens permet afirmar que la futura preferència pels temes locals no fou preconcebuda. Emergí per ella mateixa".

A partir de la segona i tercera Assemblea (Santes Creus, 1953; Cervera, 1955), i cada any amb més intensitat, els assistents provenien dels llocs més diversos de Catalunya i, per tant, es procedí a una autèntica comunitat d'intercanvi entre uns i altres, perquè, com en tot el que suposi vida, els fets històrics no es tanquen en un cercle local o comarcal determinat, sinó que influeixen enllà i són causats, també ben sovint, per factors exteriors.

En l'aspecte més protocol·lari —important en aquella època (i ara també), en què es mirava molt el lloc que ocupava cadascú—, les Assemblees tenien una presidència que era ocupada cada any per una personalitat diferent, la distinció a la qual es feia segons els seus mèrits acadèmics o culturals (aquest va ser el cas dels historiadors Ramon d'Abadal, Agustí Duran i Sanpere, Josep M. Font i Rius o Manuel Riu), també per la seva significació humana i patriòtica (el canonge Manyà, a Tortosa; el Dr. Pont i Gol, a l'Espluga⁽²⁴⁾) o igualment pel fet de ser fills o vinculats a l'àrea on se celebrava l'Assemblea (l'abat Cassià Just, a Igualada, o l'abat de Poblet, Edmond Garreta, a Montblanc). Naturalment foren distingides altres personalitats, i algunes tan rellevants com Pau Vila (Berga, 1979), el Dr. Eduard Junyent, director del Museu Episcopal de Vic, o bé el científic lleidatà (d'Alcanó) Joan Oró, o un altre gran geògraf, Lluís Solé i Sabarís. I no quedà més remei, en alguns casos, que fer pujar a la trona algun president de Diputació o diputat provincial, però ja es procurava que fos el més presentable possible.

També cal destacar que a partir de 1961 les Assemblees es van comarcalitzar, amb la intervenció d'interlocutors locals, per bé que l'esquema organitzatiu continuava essent preparat des dels domicilis barcelonins d'alguns membres de la Comissió Permanent, com Josep Iglésies, Eufemià Fort, Antoni Bergós, sobretot, i amb la col·laboració constant de Joan Ainaud de Lasarte, Pere Català i Roca, Albert Manent, J. M. Sans Travé, Xavier Fort i Bufill i, des de 1973, de J. M. Domènec, de Terrassa, el qual assumí el secretariat d'aquesta comissió i ha anat bastint un santuari bibliogràfic i documental de la historiografia local catalana de més de trenta mil unitats registrades. En la mesura del possible es va anar intentant publicar tota la paperassa que van generar les Assemblees, però només ha estat possible fer-ho amb la meitat de les celebrades.

2.3. Les vies de la divulgació

Amb tot l'enfardament de papers que començava a acumular-se sobre història local —i que ja no cabien als castigats calaixos dels erudits—, bé calia trobar-hi algun canal de sortida. Algunes editorials barcelonines, precedides sempre per Barcino, van començar a preocupar-se'n, i igualment ho van fer, i intensificar, l'Institut d'Estudis Catalans, i publicacions com *Serra d'Or*, *Destino*, *Historia y Vida* i, posteriorment, *L'Avenç* i *El Contemporani*.

Un altre front de sortida de papers —en aquest cas de geografia, però amb molts elements històrics— va ser l'edició per part d'AEDOS, de 1958 a

1974, dels quatre volums de la *Geografia de Catalunya*. També des de Barcelona, cal remarcar de 1969 ençà el més d'un centenar de publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, creada el 1964 i que va tenir igualment en Josep Iglésies el seu dinamitzador principal. Molts dels treballs de les Assemblees Intercomarcals, ampliat després com a llibres, van publicar-s'hi.

Des de les comarques hi ha hagut, com a mínim de fa vint anys, un autèntic floriment de publicacions, editorials i col·leccions destinades al coneixement de la realitat local, antiga o contemporània. Ja des dels anys 40, les Diputacions Provincials van crear els seus "Institutos de Estudios" respectius, publicant als inicis algunes llaunes insuportables, que ja anaven bé a la historiografia oficial, i obrint-se després als joves historiadors, que aportaren l'enfocament après a les Assemblees Intercomarcals. Paral·lelament, des dels Arxius i Museus es promovia l'edició de textos històrics, i a partir dels primers anys 70, amb la fundació de la major part dels gairebé setanta Centres d'Estudis d'història local actualment existents, creats també en bona part pels que anaven participant a les Assemblees, es produí un interès inusitat per la realitat històrica concreta de cada lloc del país, segurament com una reacció a l'embaïfament provocat per la història oficial, desarrelada, abstracta i tergiversada, i també, probablement, com a compensació a tanta història de Catalunya feta a imatge i semblança de Barcelona.

Es pot dir, doncs, que hi hagué una petita revolta comarcalista, que havia anat preparant lentament, i des de feia anys, la gent de la generació de Pau Vila i deixebles (Iglésies, Solé i Sabarís, Salvador Llobet, etc.), però, malauradament, a les primeries dels anys 70, la profunda denúncia que havia fet Iglésies sobre el despoblament comarcal i la hiperconcentració sobre l'àrea de Barcelona s'accentuava més i més. Tot i que fou benvinguda, aquella petita revolta, a més de ser petita, arribà massa tard, perquè en bastants casos el coneixement i l'estimació de l'espai natal es projectà sobre comarques, valls i muntanyes que ja havien estat devastades per l'emigració, l'esfondrament de masos, l'abandonament de l'agricultura i els pastius, la mala industrialització i l'aïllament cultural, sanitari, viari i docent.

Malgrat tot, aquells "solitaris" continuaren i continuen treballant, publicant quan poden i com poden, pagant-s'ho ells o subvencionats per algú i, quan s'escau —en algun Congrés, conferència o seminari—, donant alguna lliçó de "modus" a qui, des de Barcelona, es mostri superb o menyspreador de la investigació local.

Però com que no s'ha de posar tot al mateix sac, des de Barcelona —i ja ho hem assenyalat al començament d'aquest epígraf— s'ha fet molt, editant,

investigant i distribuint-ho, en favor de la història i geografia de les comarques de Catalunya.

En aquest sentit, s'ha de remarcar, junt amb Barcino, els inicis a mitjan anys 40 de l'editorial Selecta, creada per Josep M. Cruzet, el qual, des de 1951, tant en els volums petits com en els de format més gran de la "Biblioteca Selecta", va anar publicant —i per primer cop amb difusió a tot Catalunya— monografies comarcals i llibres dedicats a poblacions. Eren volums escrits per escriptors i historiadors que havien nascut o vivien a la població de la qual feien la història, que hi estaven vinculats o que els interessava estudiar pel motiu que fos. Així van anar sortint: *Llibre de la Cerdanya*, de R. Gay de Montellà (1951); *Llibre de Tossa* (1952), de Josep Palau, fill del llegendari llibreter i bibliògraf montblanquí Antoni Palau i Dulcet; *Llibre de Sitges* (1952), de Ramon Planes, que havia publicat en 1961 l'assaig *El Penedès i el Garraf* i que publicà sobre el modernisme a Sitges; *Llibre de Tarragona* (1953), de Manuel de Montoliu, crític literari, col·laborador de l'Institut, que dos anys més tard publicà *Llibre de Poblet*, narrant la història del monestir i la reposició de les tombes reials; en segona edició es publicà el 1956 *Les serres encantades*, temes pirinencs, que Joaquim Santasusagna, de Reus, ja havia publicat el 1936, com també era segona edició, de 1957, el volum *Scala-Del. Aiguaforts de la vida monacal*, que Josep Iglésies ja havia publicat en 1935, on narra la història i la llegenda d'aquest monestir prioratí. Altres volums d'aquest estil van ser *Llibre d'Olot* (1955), del metge, arxiver i historiador local Joaquim Danés i Torras, creador el 1933 del Patronat d'Estudis Històrics Olotins i autor d'una voluminosa *Història d'Olot* en diversos llibres, en curs de publicació; el 1958, des de Mèxic, Artur Bladé i Desumvila ens feia conèixer, també gràcies a Selecta, *Crònica del país natal*, un volum —prologat des de Martorell per Francesc Pujols— que, tot i no ser cap treball d'investigació històrica —com assenyala també Isidre Clopas, citat per Pujols—,

"és una visió tan humana, directa i autèntica de la vida del poblet de l'autor (Benissanet, a la Ribera d'Ebre), a través de la qual s'endevinen tants fets, que fan que el llibre sigui molt més interessant que moltes obres d'història".

En el curs dels anys 60, Cruzet, que havia creat el 1959 el Premi Maspons i Camarasa dedicat a monografies comarcals i que s'atorgava entre el conjunt dels premis literaris de Santa Llúcia, havia anat publicant *Vigatans i vigatanismes* (1965), de Bonaventura Selva; *Llibre de Santes Creus* (1967), d'Eufemià Fort i Cogul, que ja hem assenyalat que ha estat el màxim estudiós d'aquest conjunt monàstic; *El Maresme* (1968), de Salvador Ginesta, i *Olot*.

Els Homes de la Ciutat (1969), de Ramon Grabolosa, que escriví sobre carlins i liberals a la Garrotxa i sobre la seva cèlebre Escola paisatgística en pintura, i *Tortosa i els tortosins* (1969), de Ramon Miravall, antic delegat de Cultura de la Generalitat a Tortosa i que tot just s'incorporava llavors, gràcies a l'esperonament que rebé d'Iglésies i Soldevila, als estudis històrics sobre les terres de l'Ebre, on era molt convenient que algú els donés una embranzida.⁽²⁵⁾

Altres autors, intensament dedicats també a les comarques i a la historiografia local, que han donat volums a Selecta han estat Esteve Fàbregas i Barri, autor de *Lloret de Mar. La història marinera, el turisme i l'esperit* (1959) i d'altres volums sobre els més diversos aspectes de la història selvatana; Ferran Canyameres, que publicà sobre *El Vallès* (1960), el figuerenc Joan Guillaumet, que publicà *Coses i gent de l'Empordà* (1972) i encara altres volums sobre Llúvia, de Manuel Anglada i Farran —un vigatà que s'hi havia establert l'any 1940—, sobre Camprodon, de Llorenç Birba, i sobre *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú* (1980), de Xavier Garcia i Soler. Una considerable nòmina, gairebé exhaustiva, de gent que ha fet de la història pròpia una fidelitat continuada.

Per la seva banda, des de la creació el 1950 de la "Biblioteca Biogràfica Catalana", l'editorial AEDOS ha anat donant a conèixer, en una cinquantena de volums de gran format, textos que, tot i no ser la majoria d'història local estricta, contenen una gran informació sobre realitat local catalana, medieval i contemporània. Biografies de grans personalitats de tots els temps (l'Abat Oliva, Jaume I, Alfons el Cast, Pere el Catòlic, el bandoler Serrallonga, Prat de la Riba, Gaudí o Toldrà) les imponents memòries literàries de Sagarra o Gaziel o llibres més aproximats als estudis locals, com *Unitat històrica del Pirineu*, de Josep M. Guilerà, *Sant Feliu de la Costa Brava. Burgesos, navegants, tapers i pescadors*, del mateix Gaziel, o *La Masia Catalana. Història, arquitectura, sociologia* de Joaquim de Camps i Arboix, fan d'aquesta Biblioteca Biogràfica un material imprescindible de consulta. Allí van publicar-hi, també com a Selecta, molts dels qui havien quedat desemparats a causa de la guerra: a més dels citats, l'arquitecte Josep F. Ràfols, el novel·lista Sebastià Juan Arbó (que hi publicà una biografia de Verdaguier), els historiadors Joan Reglà i J. Ernest Martínez Ferrando, que dirigia l'Arxiu de la Corona d'Aragó, així com Ferran Soldevila, autor de *Vida de Jaume I el Conqueridor*, o d'altres que començaven, com Joan Fuster, Enric Jardí i Jordi Ventura.

Una altra gran aportació d'AEDOS és la publicació, entre 1958 i 1974, dels quatre volums de la *Geografia de Catalunya*, l'obra moderna de l'escola catalana de geografia regional, després de l'intent de Carreras Candi a primers de

segle, marcat pel moviment historicista i romàntic. La *Geografia* d'AEDOS va ser dirigida per Solé Sabarís, amb un Consell de Redacció format per Josep Iglésies, Salvador Llobet i Joan Vilà Valentí, i comptava amb la col·laboració d'especialistes de cada matèria: el mateix Solé Sabarís i Oriol de Bolós (geografia física), en Vilà Valentí, Serra-Ràfols i Rubió i Lois, fill del Dr. Rubió i Balaguer (geografia humana), en Josep Iglésies (geografia urbana), en Salvador Llobet (agricultura, indústria i arquitectura rural), en Joan Coromines (lingüística), en Francesc Maspons i Anglasesell (vida jurídica), i en Ferran Soldevila (territori i delimitació històrica).

Això pel que fa al primer volum. Els següents toms, dedicats a les comarques, tingueren la col·laboració dels especialistes de cada àrea geogràfica. Per exemple: pel que fa al Segrià, i Lleida, ningú no podia donar tanta i tan bona informació com Josep Lladonosa, que ja havia publicat a Barcino, entre 1955 i 1959, tres volums dedicats a *La ciutat de Lleida*, preludi de la seva obra capital, *Història de Lleida*, publicada a Tàrrrega (1972-1974) en dos gruixudíssims maons de lletra impresa, dels quals s'havia de fer càrrec, inicialment, una editorial barcelonina i que l'autor acabà publicant pel seu compte i risc. La part del Camp de Tarragona, Priorat, Ribera i Terra Alta, l'escriuí Josep Iglésies; Vilà Valentí ho féu sobre les comarques de la depressió central; Llobet i Solé de les pirinenques —amb col·laboracions concretes dels estudiosos de cada comarca—; Emili Giralt, del Penedès i Garraf; Salvador Llobet, també del Vallès i Maresme; Joan Rebagliato, del Baix Llobregat i Pau Vila i Lluís Casassas, del Barcelonès i Barcelona ciutat.

Per tant, al mateix moment que Barcino publicava la seva Biblioteca Folklòrica i la Col·lecció Tramuntana (autors i temes de les contrades pirinenques catalanes, entre els quals Joan Lluís amb els quatre volums *El meu Pallars*), al mateix temps que Selecta donava a conèixer monografies comarcals i històries de pobles i que anaven essent editades les ponències i comunicacions de les Assemblees intercomarcals, apareixia una nova síntesi historicogeogràfica, que conciliava, com remarcarà Solé Sabarís al pròleg, "el corrent local, de reivindicació de la coneixença del territori propi, i l'universal, basat en les finalitats de la geografia moderna".

Tot aquest moviment havia de ser reforçat, a partir de 1960 i de 1969, amb dues iniciatives editorials —la col·lecció "Episodis de la Història", de Rafael Dalmau editor, i les publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana—, que es proposaven, en el primer cas, divulgar parcel·les concretes de la historiografia local i comarcal que tinguessin interès pel coneixement global i, en el segon cas, publicar aquells estudis d'alta erudició que tenien una sortida comercial més difícil.

Els Episodis de la Història —més de tres-cents volumets a preus mòdics en els darrers quaranta anys— van ser un altre gran servei que va començar el 1960 el llibreter, editor, excursionista i català de pedra picada, Rafael Dalmau i Farreres, i que va ser prosseguit a la seva mort, el 1976, per la seva filla, Carme Dalmau, i pel seu gendre, Pere Català i Roca.

Es tractava d'oferir, resumidament i a bon preu, com hem dit, per tal de facilitar la lectura, llibres bàsics que parlessin dels fets i personatges que han marcat la història de Catalunya. La crítica historiogràfica ha valorat aquests petits volums, pel fet que

“constitueixen a vegades una síntesi d'obres més extenses dels propis autors, però que en altres casos apareixen com veritables novetats i aporten notícies de positiu interès”.

El plantejament de la col·lecció tenia dues vessants que es complementaven: per un costat, fer conèixer a la gent catalana la seva pròpia història a base de les síntesis que donaven els grans historiadors, i de l'altre, publicar estudis més detallats sobre temes no prou coneguts.

Exemples del primer cas van ser les aportacions de Ramon d'Abadal *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*, de Rafael Tasis *L'expedició dels Almogàvers*, de Josep Iglésies i Josep Lladonosa quan parlaven de la conquesta de Tortosa i de Lleida, de Joan Mercader *Catalunya napoleònica*, de Mn. Josep Sanabre *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents* o de Joaquim de Camps i Arboix quan publicava *El Decret de Nova Planta*.

Aquests grans murals de la nostra història —descrits sumàriament, però amb dades que abastaven el conjunt del territori i no només Barcelona— eren complementats amb altres volums de caràcter biogràfic, com els dedicats a Ramon Llull (Miquel Batllori), Ramon Muntaner (Nicolau Iorga), Pere de Portugal (Martínez Ferrando), però també a personatges populars de la resistència catalana de tots els camps, com *El guerriller Carrasclat* (Josep Iglésies), *Antoni Gusart, un pioner de l'obrerisme* (Josep M. Poblet), *Cercós, guerriller carlí al Baix Camp* (Albert Manent) o les biografies dedicades a homes de gran tremp, com Gaudí, Apel·les Mestres o Pau Vila.

Exemples del segon cas, de l'estudi en més detall de moments històrics que han quedat més en segon terme, podríem citar els volumets dels “Episodis” sobre *El tancament de caixes* (J. de Camps i Arboix), *L'beretgia albigesa i la batalla de Muret* (escrit pel mateix editor, R. Dalmau Farreres), *Felip V i la Ciutat de Cervera* (A. Duran i Sanpere), *El bandolerisme a la*

Catalunya occidental (Josep Lladonosa), *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre* (Carmel Biarnés), etc.

Hi hagué, doncs, tractant totes les èpoques, una gran diversitat de temes: de geografia, toponímia, d'història econòmica i agrària, d'història cultural, biografies, etc. Junt a la col·laboració que hi prestaren els grans noms vivents de la historiografia catalana —Ramon d'Abadal, Soldevila, Santiago Sobrequés, Vicens Vives o Camps i Arboix— i la dels erudits (geògrafs o historiadors) com Josep Iglésies, Eufemià Fort o, des de Lleida, Josep Lladonosa (cadascún dels quals publicà, com a mínim, una desena de títols en aquesta col·lecció), hi trobem els primers treballs dels qui, anys després, desenvoluparan una gran labor, com Josep Fontana, que hi publicà *La revolució de 1820 a Catalunya*, Núria Sales, filla del novel·lista Joan Sales, que hi col·laborà amb *Una vila catalana del segle XVIII*, Jaume Sobrequés i Callicó, que hi donà *La Revolució de Setembre i la premsa humorística catalana* o, entre els més joves també, el tortosí Ramon Miravall, que començà publicant-hi *Tortosa i l'orde de l'Aixa*. Igualment s'hi iniciaren altres joves historiadors, que han continuat treballant a les comarques respectives, com el gironí Josep Clara, que estudià els moviments federals a Girona el 1869, l'asconenc Carmel Biarnés, minuciós investigador de la morisqueria i de l'orde del Temple a la Ribera d'Ebre, o el sallentí Albert Benet Clarà, que féu una història de la vila, dels orígens fins al segle XII.

Aquesta diversitat de temes, autors i èpoques potser ha pogut fer creure, en algun moment, que a Can Dalmau tot hi anava bé, volem dir que tot podia ser publicat només portant-ho, però per la qualitat dels assessors que tenien els editors sabem que no és així. Els qui van passar per aquell laboratori editorial del carrer Bonavista de Barcelona, i darrerament del carrer del Pi, saben que a Can Dalmau s'hi ha fet, i s'hi fa, una gran bona feina. A més dels "Episodis", els editors han creat altres col·leccions —de temes que, generalment, les editorials convencionals no accepten— com "Els castells catalans" i "Món casteller", ambdues sota la direcció i, de fet, la responsabilitat literària i gràfica de Pere Català i Roca, el qual, com a bon excursionista i íntim amic i seguidor de l'itinerari vital i professional de l'Iglésies, ha recorregut el país —els Països— de cap a cap, i ha fet, també, investigació històrica (Guerra dels Segadors, plaga de la Llagosta, invasió de Barcelona per Al-Mansur, catalanitat de Colom, llegendes cavalleresques de Catalunya, aquest darrer publicat a la Col·lecció Nissaga, creada darrerament).

En totes aquestes edicions hi ha, lògicament, un gran component històric, així com també en altres col·leccions creades, com la titulada "Obra

Vària", on va publicar-se, per exemple, el llibre de Ferran Soldevila *El Compromís de Casp* (1965), que era la resposta a la tesi de Menéndez Pidal, que veia el Compromís de Casp com l'"autodeterminació de un poble", cosa que, a les seves velleses, va indignar Soldevila, el qual —havent mort altres dels historiadors al·ludits per Don Ramón (Domènech i Muntaner, Rovira i Virgili i Vicens Vives)— es va trobar sol "davant l'allau argumental" del gran polemista castellà. "¿Com podria —deia Soldevila—, doncs, defugir la feixuga i al mateix temps honrosa obligació de respondre-li?"

Però la concepció de la història, a Can Dalmau, no s'acabava amb l'Edat Mitjana, perquè, entre els volums de l'"Obra Vària", hi ha, per exemple, les memòries del solsoní Francesc Viadiu referides al temps de guerra que va ser delegat d'ordre públic a Lleida, o el llibre *Terra i Guerra (Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna)*, de Valentí Gual, que ha realitzat un estudi en profunditat de la història agrària i econòmica a la Conca de Barberà a partir del buidatge dels manuals notariais compresos entre 1634 i 1737, i, encara, el volum de Joan Rebull, *La protesta nuclear a Catalunya*.

La vinculació de la família Dalmau (Rafael i Carme, i Pere Català i Roca) a l'excursionisme, així com l'amistat i col·laboració que tothora van tenir amb Josep Iglésies, van propiciar l'aparició dels dos grans volums de *l'Enciclopèdia de l'Excursionisme*, deguts bàsicament a Iglésies, amb material gràfic recopilat i original de Pere Català, i l'edició d'estudis geogràfics i biografies d'excursionistes. Per acabar-ho de rematar, amb el començament de les publicacions de la Fundació Vives i Casajuana el 1969, l'editorial Dalmau va assumir també la responsabilitat de la seva distribució, sabent per endavant que s'hi farien més savis que rics.

L'altra gran branca per a la publicació d'estudis va ser la Fundació Salvador Vives Casajuana, creada el 1964 després de la mort d'aquell il·lustre psiquiatre, el qual destinà el seu patrimoni a favor de la cultura catalana, sota l'administració de tres persones: Antoni Bergós, lleidatà, president del Centre Comarcal, que ocupà la presidència de la Fundació, i que col·laborà, com ja hem assenyalat, amb les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos; Rafael Tasis, escriptor, crític, llibreter, que també s'endinsà en el camp de la història, el qual, en morir el 1966, fou substituït per Heribert Barrera, que al seu torn fou reemplaçat per Felip Calvet —coautor d'un volum dedicat a Josep Irla—, i la tercera persona de la Fundació, encara que sembli impossible per la quantitat de feina que ja feia, no era altra que Josep Iglésies, que exercí de secretari, és a dir, el que es preocupava de recollir, revisar o reescriure els originals que rebia per publicar.

En el curs d'aquests trenta anys, la Fundació porta editats més d'un centenar de volums, ha convocat premis per publicar les obres guardonades i ha fet públiques, també, obres ampliades que sortien de les ponències o comunicacions de les Assemblees Intercomarcals o estudis molt específics que provenien de qualsevol racó de Catalunya i que difícilment —per no dir que impossible— haurien pogut ser editades normalment. Per exemple, el llibre d'Eudald Graells sobre *La indústria dels claus a Ripoll. Contribució a l'estudi de la farga catalana* (1971), el de Josep Romà sobre *El Sacramentari, Ritual i Pontifical de Roda* (1975) o els mateixos d'Iglésies sobre demografia: *El cens del comte de Floridablanca* (1787), publicat en dos volums el 1969-70, *Estadístiques de població de Catalunya en el primer vicenni del segle XVIII*, publicat el 1974, o *El Fogatge de 1553*, datat entre 1979 i 1981.

Però, talment com a Can Dalmau, el Patronat que portava la Vives Casajuana amplià els seus continguts de publicació a obres biogràfiques d'història contemporània, de teoria històrica, de toponímia, de grans personalitats, de geografia física i qüestions ambientals, així com també de reflexió viva i actual de la realitat sociopolítica d'un territori determinat, com va ser el cas, per exemple, del llibre de Josep Vallverdú, *Pregoner de Ponent* (1982), en el qual es recollien els tres pregons —el dedicat a l'oli, a les Borges Blanques, el de la Festa Major de Lleida i el del Centre Comarcal Lleidatà— que aquest escriptor va pronunciar l'any 1981 i on hi havia, en base al sentiment d'identitat comarcal, una afirmació de continuïtat històrica de la catalanitat de les terres de Lleida, que a principis dels anys 60, com se sap, "algú volia incorporar administrativament a l'Aragó", fet que ocasionà, el 1967, l'inici d'una gran campanya del Centre Comarcal Lleidatà, de Barcelona, que presidia Antoni Bergós, i en la qual participà també Josep Vallverdú, Josep Lladonosa i la plana major de la cultura catalana, de resultes de la qual fou publicat, el 1971, el llibre *Les Terres de Lleida en la Geografia, en l'Economia i en la Cultura catalanes*.

Les publicacions de la Fundació Vives Casajuana s'ampliaven, també, com hem dit, a camps no estrictament d'erudició. En aquest sentit, podem trobar-hi *Pels camins de la Història*, que és un recull de reflexions de Duran i Sanpere sobre la seva concepció de la història, les distintes teories que hi ha, i sobre l'ofici d'historiador, llibres de toponímia del reusenc Ramon Amigó, assaigs sobre *L'home i el seu entorn*, de Rafael Battestini, i estudis biogràfics com el de Josep Iglésies dedicat al Dr. Eduard Fontseré, i el d'Artur Bladé dedicat a *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps* (1984), que, com indica el títol, és un compendi de la història política i cultural catalana del segle XX, si més no fins a la mort de Rovira, el 1949.

Amb tots aquests antecedents, els temes d'història i geografia local i comarcal anaren entrant a les pàgines dels diaris i revistes barcelonines. *Serra d'Or* i *Historia y Vida*, foren, en aquest sentit, pioneres, més endavant s'hi incorporà *Destino*, amb uns articles sobre historiografia local del Dr. Manuel Riu, mentre amb major o menor assiduitat els diaris acollien, com a corresponsals de les poblacions, les persones que s'havien distingit precisament, a causa de la investigació que havien fet, pel coneixement de la realitat local i que, per tant, eren útils a l'hora de comunicar informació.⁽²⁶⁾

Aquest va ser el cas, entre els més disposats a la divulgació periodística, d'Isidre Clopas, de Martorell; de Carmel Biarnés, d'Ascó; de Josep M. Munill, de Balaguer, etc. A més, cal remarcar la considerable obra divulgativa, en articles, conferències i congressos, mantinguda per la majoria d'estudiosos, ja sigui en modestos butlletins de centres excursionistes, en revistes de caire general i diaris, o en publicacions acadèmiques, com la que, finalment, tingué la Societat Catalana de Geografia, que el primer trimestre de 1978 publicà un número especial —en forma de llibre— dedicat a Josep Iglésies, amb col·laboracions de Pau Vila, Francesc Gurri i Serra, Lluís Casassas i Simó, Joan Rebagliato, Eufemià Fort i Cogul, Albert Manent, que també s'havia interessat pels estudis de toponímia local al Camp de Tarragona, Ramon Amigó, Josep Serra Pàmies, Xavier Fort i Bufill —vinculat com el seu pare, Eufemià Fort, als estudis històrics, a l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus i a les Assemblees— i Josep Maria Puchades, geògraf, col·laborador de Pau Vila, creador amb Salvador Llobet, de Granollers, de l'Editorial Alpina i després, als anys 60, de l'Editorial Montblanc, i que dirigia l'esmentada Revista Catalana de Geografia.

Paral·lelament, el 1976, i sense deixar de fer referència a Barcelona, va aparèixer la prestigiosa revista *L'Avenç*, amb la col·laboració dels principals historiadors catalans del moment, i creiem que no és exagerat pensar que la seva sortida tingués la doble missió de popularitzar la història i donar-li un enfocament més crític enfront del científisme acadèmic i del considerat model romànticoide de la historiografia local. Els deixebles ja madurs de Vicens Vives, acabats de posar al dia amb la manera de procedir, diguem-ne "marxistitzant", de Pierre Vilar, van prendre, doncs, el relleu i, passats uns anys, ja als 80, ells mateixos (els Fontana, Termes, Borja de Riquer, etc.) s'interessaven més de prop per la historiografia local.

Igualment, editorials que s'han anat consolidant en diverses àrees regionals, com Edicions El Mèdol des de Tarragona; Pagès Editors des de Lleida; Cossetània Edicions, des de Vallès; Arola Editors des de Tarragona; Garcineu Edicions, des de Tremp; Llibres de Batet, des d'Olot; Llibres del Segle, des de

Girona o Lletres de l'Ebre i Editorial Dertosa, des de Tortosa, contribueixen, de manera descentralitzada i per a tot Catalunya, a omplir de continguts les bibliografies d'aquestes àrees territorials. Les Diputacions, amb les respectives publicacions (*Revista de Girona*, etc.), les publicacions d'entitats com el Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, animat per universitaris de procedència diversa (gairebé deu volums des de 1993 amb especial atenció a l'anàlisi de la Guerra Civil Espanyola i el franquisme a les comarques tarragonines) i la implicació d'alguns diaris, com *Avui* (seccions "Erudits d'aquí", amb textos de Joaquim Coll i Albert Manent, i "Quadern d'Història", promogut pel mateix Albert Manent, com a director del Centre d'Història Contemporània, que anteriorment dirigí Josep Benet) i *El País* ("El quadern del dijous"), que han obert les seves pàgines a les realitats locals, donen fe de la vitalitat de tot aquest moviment historiogràfic. Els últims anys, ara ja amb 24 números, l'aparició de la revista *El contemporani*, promoguda per Agustí Colomines, Vicent Olmos, etc., ha suposat una visió historiogràfica que comprèn tot l'àrea dels Països Catalans. Justament, d'algunes d'aquestes editorials sorgí la publicació de dues de les biografies més completes que tenim de dos dels grans historiadors catalans: Ramon d'Abadal i de Vinyals, de Francesc Vilanova (Pagès Editors, Lleida, 1996) i la de Ferran Soldevila, a càrrec d'Enric Pujol (Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1995). Una important tercera edició biogràfica, la dedicada a J. Vicens Vives per J. M. Muñoz i Lloret (director de *Avenç*), va ser publicada per Edicions 62, el 1997, havent obtingut el Premi Gaziel de Biografies i Memòries.

Així, des de 1986, i a causa de la creixent dedicació dels joves universitaris als temes locals —que pràcticament només havien estat "tocats" per autodidactes—, *Avenç* publica cada dos mesos uns meritoris "Plecs d'història local", en col·laboració amb la Diputació, on diversos llicenciats en història, procedents la majoria de comarques i dedicats al conreu d'aquesta historiografia, debaten els problemes actuals que presenta la seva escriptura.

De manera similar, però amb menys mitjans, alguns que poden ser considerats mestres seus van tractar alguns d'aquests problemes a la primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, el 1950 a Martorell. Tanmateix, les discussions d'ara —tot i ser tècnicament més complexes i intel·lectualment més elaborades— són filles directes d'aquells inicis, d'aquells pioners, sense els quals es pot ben dir que avui s'hauria de començar des de baix de tot.

TERCERA PART

ELS CENTRES D'ESTUDIS D'HISTÒRIA LOCAL. LES PUBLICACIONS

3.1. Procés de creació. Les publicacions

Aquella petita revolta comarcal de què parlàvem pàgines enrere es va anar forjant a meitat dels anys 70. El procés democratitzador general, el testimoni exemplar de les generacions precedents i la convicció de la necessitat d'aportar a la historiografia global catalana els fets, sovint decisius, esdevinguts en pobles i comarques van ajudar a la creació, amb noms diversos, dels Centres d'Estudis d'Història Local.

Dintre de la samfaina d'entitats que s'hi dediquen, poden trobar-s'hi centres, societats, amics de..., comissions, museus-arxius, patronats, fundacions, associacions, grups d'estudis, agrupacions o instituts, vinculats, en aquest darrer cas, a les Diputacions respectives que els sostenen. Cadascuna de les modalitats correspon a una història personal, econòmica i evidentment política que fa que l'organització jurídica resultant sigui diversa i, per tant, complicada de detallar.

De la setantena de centres d'estudis existents a Catalunya, cadascun és un món específic, evidentment amb trets comuns, però amb models organitzatius, tipus de persones i temes per investigar que poden variar també substancialment d'un centre a l'altre.

La majoria dels qui van crear i, en bona part, continuen impulsant els Centres d'Estudis, són estudiosos procedents del món de les Assemblees

Intercomarcals, gent activa, que als anys 50, junt amb l'interès per la història local, va començar a espavilar-se i a fer catalanisme polític a través del comarcalisme. També hi ha, a l'origen dels Centres, molts arxivers municipals, conservadors de museus i bibliotecaris —que reprengueren com van poder després de la guerra les seves activitats— i, naturalment, els inevitables mossens, que s'ho feien venir bé per barrejar el patriotisme i la difusió de la història local religiosa amb la quantitat d'articles, opuscles i llibrets que van arribar a publicar sobre ermites, santuaris, esglésies parroquials i biografies de col·legues que en un moment o altre de la història van arribar a excel·lir en aquests àmbits transcendentals.

També podem trobar, i en el decurs de la vida dels Centres encara més, les joves promocions de llicenciats universitaris que, al moment d'iniciar els estudis, abandonen —quan encara no hi havia delegacions universitàries a les capitals— els pobles i ciutats on vivien, fan els seus cursos a Barcelona i, cada vegada més, retornen als nuclis originaris per fer de professors a les Facultats que ja havien estat creades.

No sempre és així, naturalment, perquè hi ha moltes variables: la de l'estudiant de comarques que, tot i voler, no pot, per les circumstàncies que sigui, vincular-se a les delegacions universitàries de la seva circumscripció natal i que, per tant, opta per fer oposicions a les Facultats de Barcelona o als Instituts, la d'aquells que sí que aconsegueixen retornar als seus llocs d'origen —com seria el cas de Pere Anguera, a Reus-Tarragona, i de Manuel Lladonosa, a Lleida— i, encara, la d'aquells que s'han anat vinculant als arxius i museus que la Generalitat ha anat creant a cada comarca.

Amb tot, una cosa és clara: des de Barcelona o des de la resta del territori, part de les promocions universitàries d'historiadors que han anat sortint els últims quinze anys han decantat progressivament els seus afanys investigadors cap a les realitats locals i comarcals, sobretot contemporànies, del segle XVIII ençà, i, amb els nous coneixements metodològics que transportaven, s'han incorporat o han col·laborat en l'enfortiment dels Centres locals.

El procés de creació d'aquests Centres d'Estudis, amb els distints noms que adopten, no ha estat homogeni, encara que hagin estat comunes les motivacions. I no ho ha estat, evidentment, perquè les realitats culturals i socioeconòmiques, les disponibilitats personals, les infraestructures i les possibilitats d'accedir als ajuts no són les mateixes per a tothom i condicionen, per tant, l'activitat dels Centres.

En aquest procés d'arrencada dels Centres —i en diversos casos de refundació a mitjan anys 70 i primers 80 amb l'aportació de sang jove— concorren diversos factors: la situació geogràfica en el territori, la tradició o no d'entitats semblants d'estudi, el grau d'emigració de gent culturalment activa que ha existit, les motivacions culturals de la població existent i, també, la presència a la població o a l'àrea comarcal d'alguna personalitat (escriptor, historiador, etc.) que convidi a aglutinar esforços.

Així, per exemple, en la gairebé setantena de Centres d'Estudis locals o comarcals censats, trobem unes diferències notables, per les dates en què han estat creats i pels altres factors al·ludits, entre unes i altres agrupacions d'estudiosos. Si deixem de banda el més antic de tots —la Reial Societat Arqueològica Tarraconense (1844)⁽²⁷⁾—, pel fet de dedicar-se a una activitat molt específica, els Centres de més llarga tradició al segle XX estan en unes poblacions i comarques i no en unes altres per una sèrie de factors molt concrets. A Cervera va ser fundat el 1918 el Centre Comarcal de Cultura de Cervera per la presència, encara que visqués a Barcelona, de qui n'havia de ser fill il·lustre, Agustí Duran i Sanpere, ordenador ja abans de la guerra de l'Arxiu Municipal i creador del Museu que després durà el seu nom, alhora que el 1932, en crear la Generalitat la xarxa de centres comarcals de cultura, s'inspirà en el de Cervera.

De la mateixa manera, podríem fer referència al Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, creat el 1933, gràcies a l'activitat pionera del Dr. Joaquim Danés, Miquel de Garganta i de Josep M. Solà-Morales, que presidí fins fa poc el Patronat, i que han donat a Olot i comarca una riquíssima bibliografia, incrementada els anys 60-70 per altres historiadors, com Ramon Grabolosa, i actualment per la jove generació dels Pujiula, Canal i Mayans, que han estudiat i rescatat, gairebé trenta anys després de la seva mort, el 1960, la figura plural del Dr. Danés. La florida dels estudis històrics i culturals a Olot i comarca cal relacionar-la, evidentment, amb tota una tradició pictoricoliterària que arrenca dels germans Vayreda, de Berga i Boix, i del prestigi i els papers que ha deixat tota aquesta gent de l'Escola Olotina de paisatge.

Per tant, Olot —que com a ciutat té una activitat econòmica considerable— disposa de materials per investigar i, sortosament, de gent que ja ho fa. No és estrany, per tant, que en aquest clima propici surtin iniciatives editorials que canalitzin i difonguin aquests treballs com l'"Editora de Batet", iniciativa de Carme Simon i Teresa Planagumà, investigadores, al seu torn, que en els últims anys han publicat una bona colla de llibres, magníficament impresos, a cura d'autors locals sobre els temes més diversos de la comarca:

la pesta de 1650 a Olot (Jordi Canal), els escrits diversos de Josep Berga i Boix, escriptor i pintor olotí del segle XIX (a cura de Teresa Planagumà), un volum sobre els Jocs Florals d'Olot (1890-1921), a cura de Margarida Casacuberta i Lluís Rius, un llibre sobre costums i manera de menjar a la Garrotxa, d'Agustí Costa i Bayona, el ja referit sobre el Dr. Danés, en el centenari del seu naixement, que és una completíssima antologia de textos i comentaris sobre la seva obra, que és com dir de la història d'Olot, i, encara, un altre volum sobre vegetació de la zona volcànica d'Olot, de Miquel Riera, temàtica que, junt amb la geològica i la geogràfica, ha tingut en Josep M. Mallarach, antic director del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, un altíssim investigador. Encara parlant d'Olot caldria referir-nos a la "Biblioteca Olotina", creada el 1947 per Joan Casulà, segurament la primera col·lecció de llibres sobre autors locals de després de la guerra, continuada a partir de 1981 amb el nom de "Papers de l'Arxiu Casulà", on aquest home, autèntica memòria de la història local, va anar publicant els articles, estudis i monografies més diversos que va recollir al llarg de la seva vida.

Fundats després de la guerra, cal destacar com a pioners el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (1943), l'Institut d'Estudis Gironins (1946) i el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, creat el 1947 per l'historiador Joan Mercader i Riba, fill d'aquesta ciutat, catedràtic a la Universitat de Barcelona, deixeble directe de J. Vicens Vives, investigador al l'Institut de Estudios Históricos, de Madrid, i que ha adquirit rellevància amb els seus treballs sobre la Catalunya napoleònica. Va ser d'ell, com ja hem assenyalat, que va partir la iniciativa de convocar una Assemblea d'Estudiosos, de moment limitada al Penedès i l'Anoia i que després va estendre's per tot Catalunya. Posteriorment, va prendre el relleu l'historiador igualadí Josep M. Torras i Ribé, professor a la Universitat, vinculat a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, director que fou del Centre, i que ja el 1970 havia col·laborat amb Mercader en el treball *Assaig sobre les oligarquies socials d'Igualada en el segle XVIII*. Aquest Centre d'Igualada —en el qual també ha col·laborat publicant-hi l'historiador de la Pobla de Claramunt, Josep Riba i Gabarró— ha tingut sempre una considerable influència, sobretot per la col·laboració que hi prestà des dels primers moments Josep Iglésies, que hi publicà el 1948, just un any després de la seva fundació, el seu *Assaig sobre l'extensió de la comarca d'Igualada*, que era una continuació dels seus estudis dels anys 1930 sobre divisions territorials i administratives de les comarques, i que, segons Torras i Ribé, "és un clàssic de la bibliografia igualadina i anoienca".

Des de Girona, junt amb la labor de l'Institut d'Estudis, sota el patronatge de la Diputació, cal remarcar el paper pioner de la revista *Presència*, des dels anys 1965-1966 i, ja amb institucions democràtiques, la represa en català de

Revista de Gerona (1955), creada per la mateixa Diputació, sota la direcció de Narcís-Jordi Aragó i on han col·laborat, amb extensos treballs d'història local, els principals estudiosos de l'àmbit gironí: Enric Mirambell, Joaquim Nadal, Lluís M. de Puig, Josep Clara, Ramon Alberch, Jordi Canal o el mateix N. J. Aragó. Igualment, des del seu Servei d'Estudis, Documentació i Publicacions, la Diputació ha anat publicant a la Col·lecció Joaquim Botet i Sisó monografies detallades sobre aspectes diversos de les distintes poblacions.

Una altra ciutat que té una gran tradició en història local, així com en geografia, toponímia i arqueologia (no en va hi van néixer els geògrafs Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna i l'arqueòleg i prehistoriador Salvador Vilaseca), és Reus, on aquestes personalitats, junt amb el mecenes Gaietà Vilella, van fundar-hi l'any 1952 l'Associació d'Estudis Reusencs, que presidí uns anys, des de 1979, Ramon Amigó, l'home que, també des dels anys 50 i seguint el mestratge d'Iglésies, va anar resseguint els pobles i ciutats del Baix Camp (Reus, Castellvell, Almostrer, Prades, etc.) a la recerca dels topònims històrics i dels noms de persona d'aquests indrets, una investigació que, junt amb la seva actitud de servei, ha estat recordada en el volum d'homenatge —*Amb el barret a la mà* (1989)— que els reusencs li han ofert.

Des de la seva fundació fins ara, l'Associació d'Estudis Reusencs ha publicat més d'un centenar d'obres, entre les que destaquen les dels autors vinculats a la comarca, com Salvador Vilaseca (*Reus y su entorno en la prehistoria*, 2 volums, de 1973), Josep Iglésies, que hi publicà biografies de personatges locals, literatura sobre jocs infantils i estudis demogràfics, Joaquim Santasusagna (*Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900*), de 1982, Eufemïa Fort i Cogul (*Costumari de la Selva del Camp*), de 1961, els estudis de toponímia de Ramon Amigó i les primeres obres dels joves investigadors Ezequiel Gort (*Reus i el Camp durant la guerra civil de 1462-1472*), de 1984, i Pere Anguera (*La burgesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868*), de 1980.

Però l'Associació publicà també —per la bona relació que hi tenien els seus mestres dirigents— obres d'altres significatius autors, com el Dr. Eduard Junyent —que escriví sobre el diplomatarí d'un abat de Santes Creus i bisbe de Vic—, el Dr. Martínez Ferrando, que llavors dirigia l'Arxiu de la Corona d'Aragó, o treballs de l'arquitecte modernista Cèsar Martinell, de Valls, que va escriure sobre Gaudí, sense oblidar els cinc volums de R. Violant i Simorra sobre *Etnografia de Reus i la seva comarca*.

A finals dels anys 70 anaren emergint els nous historiadors, Pere Anguera, en primer terme, i Ezequiel Gort, el primer dels quals —per tal de continuar

fornint materials impresos a l'Associació— fundà el 1981, junt amb un grup d'estudiosos (Ferran Jové, de les Borges del Camp, etc.) que treballaven en altres Centres d'Estudis del Baix Camp, però amb poques possibilitats de publicar, el Centre d'Estudis de la Comarca de Reus (actualment, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies), que ha publicat una sèrie d'exemplars de la revista d'història *Penell*, i àmplia bibliografia entre la qual hi ha la *Història de Mont-roig*, de Francesc Riba i Mestres (1983).

Un altre focus d'edicions sobre història local, a Reus, és el seu veterà Centre de Lectura, que ha tingut, també en Pere Anguera, el seu director d'orquestra des de 1979, amb una setantena llarga de llibres publicats, entre els quals la *Història d'Escornalbou*, del diplomàtic, també reusenc, Eduard Toda, restaurador de Poblet el 1930, recopilacions d'articles de Joaquim Santasusagna i del mateix Pere Anguera, que ja el 1974 —amb poc més de vint anys a sobre— havia col·laborat amb Santasusagna triant i prologant els articles editorials que aquest havia escrit als anys 30 al periòdic local *Les Circumstàncies* —òrgan d'Acció Catalana—, reeditats amb el títol de *Paraules d'Abir*.

L'activitat de Pere Anguera, incessant, compagina les seves tasques en favor de la divulgació històrica als centres i associacions esmentats, amb una exigent recerca sobre Reus i comarca al segle XIX i principis del XX, que ha donat a hores d'ara una trentena de títols a la seva bibliografia, que abasta de la història de les institucions i biografia dels polítics a l'anàlisi de la burgesia, passant per estudis d'història social i la recopilació i la recuperació de la història gràfica de Reus entre les primeries del segle XIX i 1979.

Personatge polimòrfic —poeta, narrador, doctor en Història Contemporània (matèria que professa a la Universitat Rovira i Virgili), corresponent a Catalunya de la Real Academia de la Historia de Madrid—, amb Pere Anguera la continuïtat dels estudis històrics a Reus i comarca queda assegurada. Però el seu amic i col·lega Ramon Amigó, un altre infatigable, en el pròleg que li escriu a una altra de les seves obres, *Urbansme i Arquitectura de Reus* (editat per La Caixa el 1988), encara va més enllà i no s'està de reconèixer que

"El doctor Anguera marca, ja avui, l'inici d'una revolució en la historiografia reusenca. Amb ell, s'ha acabat de contemplar-se el melic i pregonar —i creure's i tot— que hem estat i som els de Reus, com a grup humà, allò que hi ha de millor al món en tots els camps i en totes les activitats."

Sense sortir de Reus, on té la presidència —amb la seu social a Santes Creus i el Secretariat a Barcelona—, cal remarcar la creació el 1975, per l'advocat Manuel Aragonès i Virgili, de la Fundació Història i Art Roger de Belfort, que en els volums que porta editats fins ara, una cinquantena, així com en totes les activitats que porta a terme, s'ha proposat principalment "subratllar els valors històrics i artístics de la Catalunya nova, amb particular referència a les comarques del Camp de Tarragona, del Priorat, de les Garrigues, de la Segarra, del Penedès i de la Ribera d'Ebre", segons feia constar a la presentació Manuel Aragonès. Al catàleg de publicacions de la Fundació hi trobem alguns dels autors habituals aquests anys, i a més estretament vinculats a l'àrea geogràfica que vol cobrir la Fundació, com Josep Iglésies, que publicà *Capta de Fantasies*, que és un aplec de llegendes de les muntanyes de Prades, com l'historiador lleidatà Josep Lladonosa que, a partir d'alguns estius passats a Ulldemolins, va escriure la història, costums i tradicions d'aquest poble del Priorat, i com Eufemià Fort i Cogul, que inaugurà la col·lecció publicant *Notícia de Sturana de Prades*. I hi trobem, naturalment, l'historial documentat de l'Abadia de Vallbona de les Monges, monografies sobre el Priorat i la Cartoixa d'Escaladei (de Pere Anguera i el mateix Aragonès) i sobre la Vall del Corb, biografies sobre el Rector de Vallfogona i miscel·lànies per a l'editor Torrell de Reus i, encara, antologies poètiques dedicades a Santes Creus i també al Rector de Vallfogona. En fi, temes i autors, delits i realitats que són escassament coneguts per la població catalana.

Aquest interès històric per les terres de la Catalunya nova —expressat per l'Associació d'Estudis Reusencs (1952) i per la Fundació Roger de Belfort (1975)— ja va ser mostrat a partir de 1947 (talment com per Poblet a partir de 1930) per l'entitat Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, la finalitat de la qual, segons els seus estatuts, era, la de

"fomentar l'estudi de la història, de l'art i l'arqueologia del monestir de Santes Creus, monument nacional i símbol vivent de la història de Catalunya; de formar un arxiu, una biblioteca i un museu que aplegui els documents, llibres i objectes que hagin pertangut al monestir o hi tinguin algun vincle; de suplir la dispersió i la pèrdua de l'antic arxiu i biblioteca monacal; de desvetllar l'interès del nostre poble vers un monument que, pels motius que fos, havia romàs massa oblidat durant molts anys i de convertir, finalment, Santes Creus en un focus d'irradiació cultural, tot seguint una tradició de vuit segles".

Aquells anys 40, doncs, la historiografia local catalana —i sobretot en aquells nuclis on predominen investigadors clergues o on hi ha monestirs o edificis eclesiàstics importants— es refà en bona part a partir de la recerca

de caràcter religiós, que era un dels pocs temes —i encara segons de quina manera— que podia ser tractat, per la qual cosa historiadors seglars —el lleidatà Josep Lladonosa, per exemple, que començà la seva labor l'any 1944 amb l'obra *La antiga parroquia de San Martín de Lérida*— optaren també pel mateix camí.

Als anys 50, com ja hem vist amb l'Associació d'Estudis Reusencs —i com veurem, sempre amb excepcions naturalment, amb el Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer, de Vilanova i la Geltrú (1951), el Patronat d'Estudis Ausonencs i el Centre d'Estudis de Granollers, tots dos de 1952, els interessos de recerca ja es decanten cap a la toponímia, l'arqueologia, l'arquitectura monumental, en alguns casos (com el de Lladonosa a Lleida) l'urbanisme, els règims municipals medievals, els estudis geogràfics o el costumisme.

Era una gran passa endavant, en la qual, evidentment, van tenir una influència primordial els mestres de les generacions anteriors i els seus deixebles immediats, com van ser, respectivament, Joan Coromines i Josep Iglésies, Puig i Cadafalch, Bosch-Gimpera i Serra Ràfols, Agustí Duran i Sanpere, la generació dels grans medievalistes (d'Adabal, Valls Taberner, Pons Guri, etc.) i Pau Vila-Solé Sabaris-Iglésies.

La gent del Centre d'Estudis de Vilanova —Joan Orriols, Albert Ferrer, Joan Rius i Vila, Oriol Puig i Almirall, Teresa Basora, etc.—, que ja havien participat el 1950 a la I Assemblea d'Estudiosos de Martorell, van crear aquesta entitat un any després, amb unes seccions que treballaven concretament qüestions d'arqueologia, fotografia, història i bibliografia. Ja abans d'aquestes dates, i d'aquest mateix nucli, havia estat publicat el primer llibre en català després de la guerra a Vilanova: *Vilanova i la Geltrú. Estampes de la Ciutat i de la Comarca*, d'Albert Virella (1949). D'aquest nucli impulsor de la historiografia local, vinculat a les tertúlies que es feien al Foment Vilanoví, amb assistència dels pintors Martí Torrents i Alexandre de Cabanyes i del gran gravador al boix Enric C. Ricart, va sortir-ne la recuperació, el 1956, de les populars Comparses del Carnaval vilanoví, que van poder tornar a ser vistes pels carrers, i que, anys després, el 1972, serien historiades per Xavier Garcia i Soler en el seu llibre *Vilanova i la Geltrú i el seu gran Carnaval*, un llibre que ja tenia escrit des dels primers anys 50 i que, com els de tants d'altres autors, va haver d'estar al calaix durant anys. Un altre volum emblemàtic d'aquella Vilanova que intentava reprendre el pols cultural dels bons temps de la República va ser *Llibre dels gegants i altres entremesos populars de Vilanova i la Geltrú*, escrit per Antoni Anguera i Albert Ferrer i il·lustrat per Enric C. Ricart, l'artista que va morir el 1960, l'any de la publicació del llibre.

Talment com va passar a Reus, que després de l'Associació dels pioners, de 1952, va venir el Centre impulsat pels joves (1981), amb Pere Anguera al capdavant, a Vilanova es produeix un fet semblant amb la creació el 1977 —dos anys després que s'hi celebrés la XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, fet que sens dubte va influir-hi— de l'Institut d'Estudis Penedesencs, que abastava, per tant, no una, sinó les tres comarques que formen el Penedès històric i que tenia unes ambicions investigadores i de difusió més àmplies, que segurament no van poder portar a terme amb les condicions que haurien volgut els qui van tirar endavant el Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer, el 1951. Al llarg de tots aquests anys, des de Vilanova, E. X. Puig Rovira (en els àmbits de la història econòmica i artística), Albert Tubau (pel que fa a la història de la indústria) i Joan Virella, Vicens Carbonell i Antoni Ferrer, en els àmbits de la toponímia i la geografia, junt amb els vilafranquins Joan Solé Bordes i Ramon Arnabat, la gent del Baix Penedès, com els vendrellencs Josep M. Inglès i Alfons Vidiella, i Salvador Llorac, des de Sant Sadurní, van contribuir amb les seves publicacions a l'Institut d'Estudis Penedesencs. Cal destacar, darrerament, la publicació, que ha fet el setmanari *El 3 de Vuit*, de Vilafranca, del volum *Història de l'Alt i Baix Penedès al segle XX*, coordinat per R. Arnabat, amb la col·laboració d'altres cinc historiadors (Rosa M. Banach, Joan Latorre, Jordi Romeu, Antoni Saumell i Alfons Vidiella).

A Vic, per exemple, amb el Patronat d'Estudis Ausonencs fundat en 1952 pel Dr. Eduard Junyent i altres investigadors d'aquesta plana que n'ha donat tants —i, sobretot, un de tan important com Ramon d'Abadal i de Vinyals—, la continuïtat tampoc no es trenca, i en aquest cas sense necessitat de fundar, com a Reus o Vilanova, un segon Centre d'Estudis. I diem que la continuïtat no es trenca perquè ja a finals dels anys 70 —estimulats per la creació de beques i ajuts de treball— apareix la nova generació d'historiadors vigatans i osonencs, embatumats de la corresponent metodologia i seriositat universitària, que són els qui aniran omplint de treballs les publicacions del Patronat, sobretot, a partir de 1981, la Col·lecció "Osona a la Butxaca", els primers volums de la qual són de dos d'aquests joves estudiosos: *Els orígens històrics de Vic*, de Ramon Ordeig i Mata, secretari d'estudis del Patronat, i *La industrialització a la Plana de Vic*, de Joaquim Albareda i Salvadó, de Manlleu, vinculat a *L'Avenç* a través del Consell de Redacció dels "Plecs d'Història Local" que publica aquesta revista, i que, en el llibre que esmentem, va donar-hi una síntesi de la seva tesi de llicenciatura, amb el projecte de la qual havia guanyat el 1978, justament, la beca "Plana de Vic" que atorga anualment el Patronat. Cal remarcar, aquests darrers anys, la valuosa aportació de Joaquim Albareda —professor d'història contemporària a la Universitat Pompeu Fabra— amb els seus treballs sobre la Guerra de Successió.

Va ser també des de Vic —i arran de la VI Assemblea Intercomarcal que s'hi celebrà el 1962— que va començar a manifestar-se la puixança investigadora de l'historiador Mn. Antoni Pladevall (1934), fill de Taradell, deixeble del Dr. Junyent, amb qui col·laborà en el Museu Episcopal i l'Arxiu Diocesà, autor de nombroses monografies de pobles de la comarca i de la història del santuari de la Gleba, coordinador —i col·laborador— de les Monografies del Montseny, que els Amics del Montseny, de Viladrau, publiquen anualment des de 1986, i l'home que des del càrrec de director general del Patrimoni Artístic va desplegar una gran activitat restauradora, iniciant amb els volums dedicats al Ripollès, Alt Penedès i Baix Penedès, l'anomenat "Inventari de Comarques", on són fotografiats i descrits els edificis arquitectònics més sobressortints. Antoni Pladevall fou, igualment, director de l'extensa col·lecció "Catalunya Romànica", que publicà Edicions 62.

També de 1952 és el Centre d'Estudis de Granollers, la ciutat natal del geògraf Salvador Llobet, inspirador de l'entitat, especialitzat en geografia física, autor de diversos volums sobre el Montseny, els Pirineus i Andorra, creador, junt amb J. M. Puchades als anys 40, de l'Editorial Alpina, dedicada a divulgar en mapes la topografia del territori muntanyenc català, i col·laborador de la *Geografia de Catalunya* d'AEDOS (1958-1974), alhora que membre del seu Consell de Redacció. Altres membres del Centre han estat Josep M. Ruera, el conegut músic granollerí, autor, entre altres llibres, de *La nostra Escola Municipal de Música. Prolegòmens, vivències i aspiracions*; J. Estrada, autor de *Notes històriques sobre camins antics i moderns de la rodalia de Granollers*; i Mn. Joan Subirà, que publicà dos volums sobre *La premsa a Granollers*.

També des del Vallès Oriental, a La Garriga, cal esmentar l'activitat del Centre d'Estudis i debats "Contrapunt", que dirigeix el geògraf Santiago Cucurella i que edita una col·lecció de monografies, dins de les quals s'han publicat treballs sobre modernisme a la Garriga, notes històriques sobre l'Ametlla del Vallès i, entre d'altres, el 1990, el volum *La vida cultural a La Garriga (1939-1970)*, de Martí Sunyol i Genís (Vilassar de Mar, 1926), farmacèutic, poeta, articulista i narrador que s'establí en aquesta població el 1956. El 1983, a Edicions Rourich, de Sant Cugat del Vallès, publicà *De la Garriga i la seva gent*.

Igualment de 1952, per bé que no arribà a funcionar fins a 1983, és l'Institut d'Estudis Dertosenes, de Tortosa, que comptà amb la col·laboració inicial de dues grans personalitats d'aquesta àrea geogràfica, els doctors Joan B. Manyà i Antoni Romanyà, que es van trobar aïllades i, pràcticament només acompanyades, en el camp de la recerca, per Jesús Massip, el qual, des de l'Arxiu Històric de Tortosa, va portar a terme una vasta labor documental,

que culminà als anys 90 amb l'edició crítica dels *Costums de Tortosa* (Fundació Raimon Noguera, 1996) i amb la publicació dels 2 volums de l'inventari de l'arxiu, editats per la Diputació de Tarragona, el 1995. Més endavant, a primers dels anys 70, amb l'aparició del jove historiador Ramon Miravall, creador de l'editorial Dertosa i des de 1981 delegat de Cultura de la Generalitat a la zona fins al 2001, la capital del Baix Ebre començà a refer la seva producció historiogràfica, que havia tingut, als anys 50, amb Enrique Bayerri, l'autor d'una voluminosa *Història de Tortosa*, que calia, certament, actualitzar. Així, doncs, aquest Institut cal vincular-lo als estadis finals de la segona fase de creació, o refundació, de Centres d'Estudis, començada el 1973, any a partir del qual, i fins ara, es creen una trentena de Centres, gairebé la meitat de tots els existents.

Tot i no funcionar l'Institut tortosí fins el 1983, l'empenta cultural que traginava Miravall es va començar a notar el 1974 amb la publicació dels primers llibres de temàtica local i comarcal a la Col·lecció Dertosa, de la Cooperativa Gràfica Dertosense, editorial que ell va crear per tal d'estimular les primeres col·laboracions i que fins ara —amb alguns anys de silenci— ha publicat una quarantena de volums, el primer dels quals, *L'art d'escriure bé*, de Tomàs Bellpuig, feia tot l'efecte d'una invitació indissimulada a la dansa. Després seguiren textos històrics del mateix Miravall (Tortosa napoleònica, etc.), divulgatius (guia de la ciutat), llibres miscel·lànis i biogràfics dedicats al Dr. Manyà —el pare cultural i patriòtic de la generació que anava sortint—, així com textos més prospectius i polítics *Les Terres de l'Ebre, encara un futur...?*, de Josep Bayerri i Raga, per anar publicant darrerament històries locals i treballs sobre la guerra a Tortosa, que, com ha estat el cas en altres poblacions, han estat escrits per joves historiadors.

Darrerament, des del Museu de l'Ebre, l'Associació "Amics de l'Ebre" edita des de fa deu anys la col·lecció de llibres "Lletres de l'Ebre" que recuperen figures literàries i ja històriques d'aquest territori (Vergés, Pérez Bonfill, Arbó o Artur Bladé) i del passat polític, com Marcel·lí Domingo, així com la història de la navegació fluvial i els textos que hi dedicà a primers del segle XX el geògraf Carreras Candi. Per la seva banda, el polític Josep Subirats Piñana (Tortosa, 1920) ha publicat els seus records de guerra a Tortosa i de postguerra a la presó Pilats de Tarragona, així com una antologia de textos del mateix Marcel·lí Domingo, i l'empresari Manuel Bestratén i Sabaté (Tortosa, 1922) ha estudiat a fons les més que probables vinculacions tortosines de Cristòfol Colom.

El 1956 i 1958, dues poblacions com Figueres i Besalú —amb un passat històric, artístic i arquitectònic tan intens com el de Tortosa, però més dinà-

miques culturalment— organitzen els seus Centres a través de l'Institut d'Estudis Empordanesos i d'Els Amics de Besalú i el seu Comtat. A Figueres, gent que ja havia anat preparant el camí com els historiadors Alexandre Deulofeu i Josep M. Bernils, els escriptors Carles Fages de Climent i Manuel Brunet, el legendari llibreter Ramon Canet, el periodista i escriptor Joan Guillaumet, l'advocat i mestre Ramon Guardiola i l'advocat i cronista Narcís Pijoan, fundaren el 1956 l'Institut d'Estudis Empordanesos, que ha publicat fins ara una vintena de volums sobre història comarcal, art, arqueologia, economia i geografia, recollits als "Annals"; paral·lelament, i malgrat un llarg interval de temps sense tornar a sortir, l'Institut repregué el 1983 —amb una monografia d'homenatge a l'escriptor i poeta figuerenc Fages de Climent, mort el 1968— la col·lecció de temes locals que va haver de suspendre per motius econòmics pocs anys després de la fundació de l'Institut. De fet, en aquesta col·lecció de monografies locals —on es preveia que anirien obres de més envergadura i extensió— van publicar-se inicialment dos volums: *Notícies històriques de Figueras*, d'Eduard Rodeja, mort el 1963, que fou cronista oficial de la ciutat, vicepresident de l'Institut d'Estudis Empordanesos, autor en diversos volums de reculls històrics sobre la capital de l'Alt Empordà i guanyador, amb *Llibre de Figueres*, del Premi Maspons i Camarasa de 1961 convocat per Selecta. I un segon llibre, *L'Empordà, bressol de l'art romànic*, d'Alexandre Deulofeu, polifacètica personalitat, tipus empordanès genuí, com Fages, que vinculà l'Empordà i el Rosselló a l'origen de l'arquitectura i escultura romàniques i de la pintura medieval, i que s'embranchà en una llarga investigació històrico-estadística, prevista en 22 volums, que anomenà *La Matemàtica de la Història*, segons la qual és indefectible, després de l'auge, la davallada i enfonsament dels Imperis, amb les cultures i civilitzacions que porten associades, seguint tres cicles de 1.700 anys cadascun. Va predir la desaparició de l'Estat espanyol l'any 2029. Talment com Esteve Albert a Andorra, Deulofeu va crear l'editorial Emporitana per editar-se els seus llibres, com igualment va fer Fages de Climent, amb l'editora Pèrgamo, ambdós des de Figueres. Per la seva banda, el 1984, Carles Vallès i Rovira (germà d'una àmplia saga d'artistes, crítics i humanistes), a través de la seva editorial ART-3, publicà a Figueres, en dos volums, el *Diccionari de l'Alt Empordà*, compendi històric, geogràfic, biogràfic, gastronòmic i folklòric d'aquesta comarca.

Juntament amb aquestes personalitats, van col·laborar amb l'Institut Josep M. Bernils, autor de *Figueres, cien años de ciudad*, *La Torre Galatea de Figueres*, *Cent anys de ferrocarrils a Figueres*, etc., i, posteriorment, les poetesses M. Àngels Anglada i Montserrat Vayreda, autora d'*Els pobles de l'Empordà*, minucios inventari —en col·laboració amb el pintor Lluís Roura— de la història, monuments, personatges, poesia i pin-

tura de l'Alt i Baix Empordà, i autora, així mateix, en les seves col·laboracions a la revista *Empordà Federal*, de la història i vicissituds de les grans cases pairals empordaneses, entre les quals hi ha la de Mas Perxés d'Agullana, des d'on, el febrer de 1939, polítics i intel·lectuals catalans anaren a l'exili.

A la dècada dels 90, i també des de Figueres, l'historiador Enric Pujol, amb una volada teòrica més ampla, va detallar en el seu llibre *El descrèdit de la Història* (Llibres del Segle, Girona, 1993) el sentiment de crisi existent entre els professionals de la historiografia, llavors d'actualitat per la difusió obtinguda pel text de Fukuyama *La fi de la història*, replicat, al seu torn, per un altre de Josep Fontana, *La història després de la fi de la història* (Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo editorial, Vic, 1992). En col·laboració amb les entitats més vives de l'Alt Empordà —com *Atenea* de Figueres—, Enric Pujol depassa l'àmbit comarcal per endinsar-se en l'estudi i rescat de grans figures de la nostra historiografia, com Ferran Soldevila, a qui dedicà una completa biografia, i per a elaborar, per exemple, el *Diccionari d'historiadors catalans*, sota la direcció d'Antoni Simon, la codirecció de Jordi Casassas, Josep Termes i ell mateix, i la col·laboració de Joan Becat (Catalunya Nord), Antoni Furió (País Valencià) i Antoni Marimon (Balears), material que publicarà aviat Enciclopèdia Catalana. Altres camps de treball en els quals intervé E. Pujol són la idea de crear un Museu de l'Exili a la Jonquera (en col·laboració amb el Museu d'Història de Catalunya, que dirigeix el gironí Jaume Sobrequés) i el rescat, a través d'una exposició en el centenari del seu naixement, del poeta figuerenc Carles Fages de Climent (1902-1968).

Des de terres garrotxines, el 1958, els Amics de Besalú i el seu Comtat van proposar-se —i tenien motius més que sobrats per fer-ho— "promoure i restaurar el ric patrimoni històric, artístic i arquitectònic de què gaudeix la Vila de Besalú, així com tot l'àmbit del seu antic Comtat". Junt amb les seves Assemblees d'Estudis triennals des de 1973, les activitats van dirigides principalment a la restauració de monuments, concretament, el propi cas de Besalú, la Vila Vella de Santa Pau, les ermites romàniques de la Vall d'en Bas i de Bianya, el monestir benedictí de Sant Joan les Fonts i l'església vella de Castellfollit de la Roca, des d'on impulsa i dinamitza aquestes actuacions Ramon Sala i Canadell, creador de l'entitat Amics de l'Alta Garrotxa, que ha publicat també estudis sobre l'arquitectura de les esglésioles del primer romànic. Josep M. de Solà-Morales (1905-1996), l'historiador medievalista, heraldista i paleògraf, que ja hem trobat a la presidència del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot, estava al capdavant també dels Amics de Besalú i el seu Comtat.

El 1960, i impulsats per vallencs residents a Barcelona, com el fotògraf Pere Català i Pic, l'arquitecte Cèsar Martinell, en Pere Mialet, l'enginyer Ramon Barbat i l'escultor Busquets, un grup d'estudiosos de la capital de l'Alt Camp —Ferran Casas-Mercader, Josep Maria Bigas Canals, Joan i Daniel Ventura, etc.— van crear l'Institut d'Estudis Vallencs, un dels més actius de Catalunya, que, més de quaranta anys després de la seva fundació, manté i consolida les seves activitats en tots els camps. Disposa d'un equip molt complet de comissions d'investigació (Art, Arqueologia, Costumisme, Edicions, Natura, Història, Llengua i Literatura, Salvaguarda del Patrimoni Arquitectònic i Urbanístic, etc.), els resultats de les quals van essent publicats a la Col·lecció *Biblioteca d'Estudis Vallencs*, a la Col·lecció d'Estudis Comarcals i als anomenats *Quaderns de Vilaniu* (el nom de ficció que donà a Valls el gran novel·lista realista, fill de la població, Narcís Oller), publicació semestral concebuda com una miscel·lània de l'Alt Camp. Els estudiosos vallencs, que podríem anomenar "històrics", han aportat col·laboracions de tota mena a aquestes publicacions. Cal remarcar, per exemple, la sèrie "Monografies Vallencs", on han publicat Pere Català i Roca (*L'etapa vallenga de la reina Elionor Maria d'Aragó*), Daniel Ventura i Solé (*Anecdotari dels Xiquets de Valls*), autor d'una completa síntesi històrica de Valls, i el seu germà Joan Ventura —expresident de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus—, que ha biografiat, entre d'altres, personalitats de Valls que han transcendit internacionalment, com el músic Robert Gerhard, germà de Carles, aquest darrer diputat al Parlament i encarregat per la Generalitat republicana de salvaguardar el patrimoni artístic i cultural de Montserrat des dels primers temps de la Guerra Civil Espanyola.

Altes personalitats vallengues, com el novel·lista Narcís Oller, l'arquitecte modernista Cèsar Martinell, el pintor noucentista Jaume Mercadé o el canonge Carles Cardó van ser àmpliament estudiades, i sobre aquest últim —amb motiu del centenari del seu naixement (1984)— en destaquen, publicats a *Quaderns de Vilaniu*, els articles de Lluís M. Moncunill, del Dr. Josep Pont i Gol, d'Albert Manent i de Josep Miquel i Macaya (un altre valleng fora vila, professor de Filosofia a Vic, als Estudis Universitaris de la qual va donar els prop de quaranta mil volums que anà acumulant al llarg de tota una vida dedicada a l'estudi).

En el cas de l'Institut d'Estudis Vallencs —i a desgrat de la mort prematura de Gabriel Secall, historiador del món jueu a Valls i estudiós dels camins rals medievals i de les creus de terme—, la continuïtat ha quedat assegurada, també, en distintes èpoques, per tot un equip de gent, entre els quals destaca Antoni Gavaldà i Torrents, llicenciat en Història Contemporània a la Facultat de Tarragona, i autor, entre d'altres, del volum *El pensament agrari*

de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat, publicat el 1986 per l'Institut d'Estudis Tarraconenses "Ramon Berenguer IV", de la Diputació de Tarragona. Igualment, cal esmentar el temps que presidí l'Institut Josep Santesmases, fuster de professió, de Vila-rodona (Alt Camp), autor d'un exhaustiu volum sobre el cooperativisme agrari al seu poble, coautor de la guia *Els castells del Gaià* i actual president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

Els joves investigadors que van prenent el relleu als Centres d'Estudis aprofundeixen l'esperit comarcalista, donant a conèixer fets de la pròpia història recent, mal coneguts, distorsionats o, senzillament, no estudiats per les generacions anteriors. Aquest fet s'acabarà de veure clar amb la darrera gran onada de la historiografia local catalana: els estudis sobre la guerra, amb els antecedents i les conseqüències durant la postguerra.

Quatre anys després de la creació de l'Institut vallenc, però decantat més cap a l'excursionisme i les activitats populars i recreatives, va ser fundat, el 1964, el Centre d'Estudis Falsetans, promotor i conservador del Museu, on treballen les Seccions de Prehistòria (amb mostres del poblat prioratí del Molar, cedides pel Dr. Salvador Vilaseca, de Reus), Geologia, Numismàtica, Arts Populars i Arxiu. La seva activitat de publicacions, reduïda per dificultats diverses, ha consistit en la reedició del llibre de poemes *El Crist de la Solitud*, de Salvador Estrem i Fa, assassinat a Falset el 1936, i en la publicació, el 1993, del I. volum de les *Obres Completes* d'aquest autor, conegut com "el Poeta del Priorat". Darrerament, a partir de 1999, amb la publicació —dins de la Secció d'Història recent creada— dels 2 primers volums miscel·lanis *Estudis Prioratins*, aquest Centre, que presideix Anton Vidal i Inglès, ha aconseguit recollir un bon aplec de treballs d'estudiosos comarcals (Jaume Borràs, Josep Llop, etc.), que se sumen als que, des del Lloar, ha anat fent Jaume Sabaté i Alentorn sobre aquest mateix poble, Gratallops i Torroja, publicats al corresponent Servei de la Diputació de Tarragona.

El 1968, amb l'increment del turisme per tot el territori, es funda a Sant Joan de les Abadesses el Centre d'Iniciatives Turístiques, el qual, junt amb preocupacions pròpies de Centres d'Estudis, com són respectar i restaurar els valors arquitectònics propis, manifesta, de fet, unes intencions que van més en la línia de la promoció de la vila —ben justificada, d'altra banda— que no pas de l'estudi històric. Potser per aquesta mancança, és a dir, per augmentar els treballs sobre la localitat, va celebrar-se a Sant Joan la XXVII Assemblea Intercomarcal l'any 1982, per bé que anys enrere, el 1970, i atès que la població centra notablement la seva història al voltant del seu famós monestir, va celebrar-s'hi el II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català,

que ha donat quatre volums de ponències i comunicacions, publicades pel Monestir de Poblet.

Amb la relació que portem feta fins ara de Centres d'Estudis a Catalunya, creiem que s'atura aquí —ja que no se'n creen de nous fins el 1973— la primera fase d'aquest moviment d'estudiosos, que va haver de desenvolupar-se en condicions adverses, quan no hostils, ajudats pels seus associats més fidels, per algunes contribucions eclesiàstiques o, en el millor dels casos, d'alguns ajuntaments i diputacions, que, en el cas de l'Institut d'Estudis Empordanesos, de Figueres, ja hem vist, però, que no van ser suficients per poder completar el seu programa de publicacions.

Un dels fets que cal destacar d'aquesta primera fase dels Centres d'Estudis és la seva implantació —excepte a Besalú, Sant Joan de les Abadesses i Granollers— en capitals comarcals i, també, la seva distinta intensitat de funcionament, que és major en les localitats on hi ha hagut tradició cultural (Olot, 1933; Reus, 1952; Vic, 1952; Figueres, 1956; i Valls, 1960) o la presència d'alguna forta personalitat (A. Duran i Sanpere, Cervera, 1918; Joan Mercader, Igualada, 1947; Eufemià Fort i Cogul, Santes Creus, 1947, o Salvador Llobet, Granollers, 1952), mentre que d'altres localitats, Tortosa per exemple, tot i tenir un Dr. Manyà, no han pogut arrencar fins molt més tard. Els casos de Besalú i Sant Joan de les Abadesses s'expliquen sobretot per l'atracció i qualitat arquitectònica d'aquestes viles, mentre que a Falset, a causa de problemes econòmics, demogràfics i d'aïllament geogràfic, li ha tocat la pitjor part en aquest repartiment.

Malgrat tot, cal recordar que, tot i no haver estat publicats en el Centre d'Estudis Falsetans, hi ha estudis demogràfics, econòmics, històrics i agraris, ja d'abans de la guerra, relatius al Priorat, com el de l'economista Romà Perpinyà i Grau, fill de Reus (1902-1991) (*La crisi del Priorat*, Barcelona, 1932) o els de Josep Iglésies (*El Priorat. L'extensió de la comarca natural*, Reus, 1930; *El guerriller Carrasquet. Resistència prioratina a Felip V*, editat per Dalmau, Barcelona, 1961; *Les minves de cultius i de la població a la comarca del Priorat*, editat per la Fundació Vives Casajuana, Barcelona, 1975; sense oblidar *La crisi agrària de 1879-1900. La fil·loxera a Catalunya*, publicat a Ed. 62, el 1968).

Cap a finals de la Dictadura, 1973-1974, torna a reprendre el moviment en pobles i comarques, estimulat per les activitats dels grups de joves que ja feien estudis universitaris, per l'impacte que suposà l'Assemblea de Catalunya, pels homenatges de reconeixement que es començaven a organitzar (el tributat el 1974 per Montblanc a l'escriptor, polític i historiador, fill

de la Vila, Josep M. Poblet), per l'edició o reedicions d'històries locals que es feien i, més endavant (1976-1977), per tot el que suposà el Congrés de Cultura Catalana, amb els seus àmbits d'Història, d'Ordenació del Territori i les seves campanyes per la salvaguarda del patrimoni natural, a partir de les quals, d'altra banda, van anar naixent grups naturalistes, els components més preparats dels quals aportaren també, en la seva vessant específica, coneixements per a la confecció de la historiografia del poble o la comarca.⁽²⁰⁾

Un dels primers d'aquesta nova època és el Centre d'Estudis Riudomenes "Arnau de Palomar", de Riudoms (Baix Camp), constituït formalment el 1978, però que arrenca de la Junta Promotora del Museu Històric Municipal de Riudoms, de 1973, que realitzà una intensa tasca de recerca històrica, etnològica i arqueològica. La fundació d'aquest Centre al Baix Camp, comarca fins llavors monopolitzada per Reus, és deguda, també en bona part, a la inducció a la història, la geografia i la toponímia que van fer agafar gent com Iglésies i Ramon Amigó (que anaven constantment d'un cantó a l'altre), així com l'Albert Manent, que des del seu Mas de Segimon, de l'Aleixar, havia fet estudis toponímics de pobles i llocs. En aquest Centre de Riudoms han destacat Eugeni Perea, notable narrador, autor d'estudis de toponímia i llegendes, president del Centre i director de la revista de l'entitat, *Lo Floc*, durant la dècada dels 90, i autor, així mateix, d'*Església i societat al segle XVIII a l'Arxidiòcesi de Tarragona*, la seva tesi doctoral i, entre d'altres, Modest Guinjoan i Carles Martí, que van publicar *Aproximació a l'ofici de carreter* (1981), i és de remarcar també l'obra *Riudoms, al segle XVIII: un perfil socioeconòmic*, de 1982, del professor universitari Carles Martínez Shaw. A destacar, darrerament, el volum de Joan-Ramon Corts i Josep M. Toda sobre *Riudoms, 850 anys d'història, llengua i cultura* (Cossetània Edicions, Valls, 2000, a la col·lecció "La Creu de Terme", que va publicant monografies sobre els pobles de les comarques tarragonines, ampliades i actualitzades per les noves generacions d'estudiosos).

Un any després, el 1974, es constituïa el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, en un acte al Museu Provincial "L'Enrajolada-Santacana", de Martorell, el conservador del qual era l'historiador i cronista Isidre Clopas i Batlle —que l'any 1950, a Martorell mateix, havia estat una de les ànimes de la I Assemblea d'Estudiosos— i que, vint-i-quatre anys després, va ser el primer president del Centre, acompanyat a la vicepresidència pel també historiador Jaume Codina, del Prat de Llobregat, autor de la voluminosa biografia historicoagrària de la pagesia Provençana.

Els seus objectius —similars al conjunt de Centres— són la redescoberta científica de la comarca, a base d'estudis metòdics i documentats, i la poten-

ciació dels Centres existents, però també "col·laborar en la solució dels problemes comuns", que al Baix Llobregat, per la proximitat a l'àrea superconcentrada del Barcelonès, són molts i de diversa mena. La pèrdua de sòl agrícola, la contaminació i projecte de desviament del Llobregat, i, darrerament, les actuacions esportives efectuades en el marc dels Jocs Olímpics en determinades àrees naturals protegides del delta del Llobregat, han mogut els membres del Centre —en una actitud de compromís social i de dignitat pròpia— a participar en aquesta polèmica i a sortir en defensa de la comarca. En aquest sentit, les V Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat, organitzades pel Centre l'any 1985, van tractar específicament "El Baix Llobregat i els Jocs Olímpics 92", amb la participació de les persones i estaments favorables (Alcaldia de Barcelona i Oficina Olímpica) i dels sectors tecnicoprofessionals i polítics (Alcaldia del Prat) que hi van plantejar moltes objeccions.

A les III Jornades (1983), el Centre d'Estudis va convocar el debat preguntant: "Què en farem del Llobregat?", qüestió que van intentar respondre economistes, urbanistes, botànics, tècnics hidràulics i Josep Iglésies —"mestre de geògrafs", com va anomenar-lo en la presentació Jaume Codina—, el qual, als seus 81 anys, i en tractar el tema de la immigració, tan present i delicat al Baix Llobregat, va dir unes paraules gairebé testamentàries: "Cal que us mantingueu com a vetlladors de les particularitats del llinatge i de la comarca, de la llengua, els costums i la cultura autòctons", i afegia més endavant, sense voler fer distincions per causa del lloc de naixement, però realista davant la situació:

"És aquesta terra que volem compartir amb vosaltres, i que indefugiblement compartiran els vostres fills junt amb els nostres, qui ens ha donat la nostra fe, la nostra moral, el nostre dret, els nostres costums, la nostra llengua. Féu un esforç per a respectar-la i estimar-la com nosaltres l'estimem. No us limiteu a ésser-ne simplement estadants, vulgueu compenetrar-vos-hi, identificar-vos-hi".

De manera semblant, ha actuat des de Lloret Esteve Fàbregas i Barri (1910-1999), autor d'una vasta obra sobre aquesta vila i la seva relació colonial amb Amèrica, així com sobre els inicis turístics de la Costa Brava. Per la seva banda, també des de Lloret, Joan Domènech i Moner, delegat de Cultura a Girona i autor d'un variat repertori sobre història local, continua el treball dels seus antecessors. Així mateix, dirigeix els *Quaderns de la Revista de Girona*, publicant les sèries "Monografies locals" i les "Guies", volums fàcilment manejables i amb bona informació gràfica i documental, escrita per autors de les localitats respectives.

L'any 1975 inicien les seves activitats el Grup d'Estudis Sitgetans i el Grup de Recerques de les Terres de Ponent, situats, aquests darrers, a la Segarra, l'Urgell, la Noguera, les Garrigues, el Mig Segre i la subcomarca de Santa Coloma de Queralt.

A Sitges, els poetes i pintors donaren pas als historiadors i estudiosos locals. Després de Rusiñol, Casas i tota la *troupe* modernista, Sitges visqué dos altres grans moments culturals i artístics de plenitud: els del Noucentisme, amb la presència del gran pintor Joaquim Sunyer, fill de Sitges, i a mitjan anys 20 els de l'Avantguarda, amb la fundació el 1926 per Josep Carbonell i Gener de "L'Amic de les Arts", que portà a Sitges Foix, Dalí, García Lorca, Cassanyes, Lluís Muntanyà i Sebastià Gasch, sense oblidar en el camp musical la figura del mestre Antoni Català. Els estralls de la guerra no foren suficients, en aquest cas, per trencar la continuïtat, assegurada per homes com Josep Carbonell i el novel·lista i estudiós del Modernisme a Sitges, Ramon Planes, els quals, junt amb els de la generació intermèdia—Ventura Sella, Jacint Picas, David Jou i Andreu, etc.— i els joves universitaris que llavors començaven —David Jou Mirabent, físic i poeta; Vinyet Panyella, escriptora, diputada, directora de la Biblioteca de Catalunya, i Isabel Coll, historiadora de l'art i escriptora, amb d'altres— van confluïr el 1975 en la fundació del Grup. A diferència d'altres Centres, que s'han dedicat més a l'arquitectura religiosa o a l'arqueologia —per ser les matèries que tenien a l'abast—, el Grup d'Estudis Sitgetans, arran de l'esplèndida vida cultural i artística que va desplegar la vila des dels principis de segle i del moviment comercial marítim que tingué des de mitjan segle XIX amb Amèrica, va decantar-se per historiar les personalitats i els moviments artístics que van produir-se a Sitges (per exemple: *Epistolari del Cau Ferrat. Cartes adreçades a Rusiñol* (1981), de Vinyet Panyella) o resseguir, històricament, la ruta dels qui anaven a fer fortuna, com va fer, en un molt documentat llibre, Josep Carbonell i Gener: *Les Índies, boritzó nou. Sitges i la carrera d'Amèrica* (1984), publicat, com l'anterior, a la Col·lecció d'Estudis Sitgetans, que ha editat, fins ara, una trentena de volums, entre els que sobressurt, a més dels citats, el corresponent a les *Memòries* de Ramon Planes, autor de l'esmentat *Llibre de Sitges*, de 1952, i els que David Jou i Andreu dedicà als sitgetans a Isla Cristina o a la marina sitgetana. Josep Carbonell i Ramon Planes van morir en 1979 i 1989, respectivament. El Grup d'Estudis Sitgetans col·labora amb l'Institut d'Estudis Penedesencs, de Vilanova, Vilafranca i el Vendrell. Darrerament, també des de Sitges, Ventura i Antoni Sella i Roland Sierra — autor del remarcable *Diccionari biogràfic de sitgetans* (Ed. Ajuntament de Sitges, 1998)— han engegat les edicions "El Pati Blau", on publiquen memòries i biografies de personalitats diverses del sitgetanisme més familiar, quan encara aquesta vila no s'havia transformat en el cafarnaüm actual.

El Grup de Recerques de les Terres de Ponent, també de 1975, es va dedicar a recórrer i historiar les riquíssimes restes romanes i ibèriques, la seva ceràmica, els grans basaments sepulcral, o tombes i dòlmens prehistòrics, castells i torres de defensa medievals, esteles funeràries o creus de terme que s'anaven trobant en aquelles comarques fortament romanitzades, parcialment frontereres, a l'Alta Edat Mitjana, entre la Catalunya carolíngia i la dominada pels moros.

El Grup de Recerques va ser animat per Josep Ball (Agramunt), Joan Duch (Guimerà), Ramon Boleda (Verdú) i, entre d'altres, Daniel Gelabert (Belianes), els quals (tret de Ball) —junt amb Josep-Joan Piquer i Jover, ja desaparegut, que va fer la Història del monestir de Vallbona de les Monges, i Josep Vallverdú— van publicar el 1986, en acurada edició de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, *La Vall del Corb*, un completíssim conjunt d'estudis monogràfics sobre temps prehistòrics i romans, història i cultura, i costums i tradicions d'aquesta vall del Corb, el riu que flueix entre la Segarra i l'Urgell. El Grup ha anat editant els seus volums "Recerques Terres de Ponent", on es recullen els treballs que prèviament s'han presentat i debatut a les Jornades de Treball que s'han anat celebrant amb assiduitat no periòdica. Des de Tàrraga, on és director de l'Arxiu Històric Comarcal, Gener Gonzalvo ha publicat diversos treballs sobre els monestirs de Vallbona i Poblet, amb relació al qual —amb un extens estudi introductori— ha donat a conèixer la correspondència que es creuaren, entre 1922 i 1940, Eduard Toda i Agustí Duran i Sanpere sobre el seu procés de reconstrucció (Poblet-Tàrraga, Arxiu de Cervera, 2001). I, des de Santa Coloma de Queralt, com un solitari llop estepari, Salvador Palau i Rafecas (dit el Galo), ha realitzat una tasca ingent de recuperació històrica a la Baixa Segarra —i de documentació sobre els molins fariners hidràulics de Catalunya—, bibliografia pròpia i d'altres que ha reunit en un importantíssim arxiu.

El 1976 es constitueix la Societat d'Onomàstica —que va tenir com a president Albert Manent i com a secretari general, Enric Moreu-Rey, ja traspasat—, on es reuneixen tots els qui, solitàriament, havien fet recerca sobre noms de lloc i de persona a les distintes comarques (Carmel Biarnés, a la Ribera d'Ebre; Ramon Amigó i Miquel S. Jassans, al Baix Camp i Priorat; Jaume Sabaté, també al Priorat; Xavier Fort i Bufill, a Santes Creus i el Pont d'Armentera (Alt Camp); el pare Agustí Altisent, a la Conca de Barberà; Joan Virella, Vicens Carbonell i Antoni Ferrer, al Penedès i Garraf; Salvador Palau, a la Segarra, etc.) i on poden publicar, en el Butlletí corresponent, els resultats de les investigacions. Darrerament, els membres de la Societat van oferir a Moreu-Rey una miscel·lània, en diversos volums, com a homenatge a la seva activitat pionera en aquest camp.

De 1977 a 1986 hi ha un gran creixement en el nombre de Centres d'Estudis, que a vegades adopten el nom dels pobles o ciutats que els creen o —si a la comarca no n'hi ha cap altre i el poble que els impulsa no és prou fort— adopten el nom comarcal.

Aquest és el cas, entre els creats el 1977 i pel que fa a la primera accepció, del Centre d'Estudis d'Altafulla i del Centre d'Estudis Alcoverencs. El primer, dintre del Tarragonès, podríem dir que té el camp limitat per la forta presència organitzativa i divulgadora del fins fa poc vigent Institut d'Estudis Tarraconenses, dependent de la Diputació, i que, per tant, ha absorbit editorialment molta de la producció historiogràfica local que es fa a les distintes comarques de la circumscripció. En aquest sentit, els mateixos Centres d'Estudis d'Altafulla i d'Alcover (a l'Alt Camp, on treballa una altra organització forta, l'Institut d'Estudis Vallencs, finançada per l'Ajuntament), junt amb el Centre d'Estudis Canongins "Ponç de Castellví", de la Canonja, el de Constantí, l'Agrupació Cultural Vila-seca i Salou i el Centre d'Estudis de la Conca de Barberà (Montblanc) van associar-se amb l'Institut d'Estudis Tarraconenses, que els dotà de pressupost per als projectes de publicacions que anaren sortint dels Centres locals i que podien tenir un interès supracomarcal.

Dins de l'àmbit del Tarragonès, cal remarcar, des de mitjan anys 80, l'edició de diversos "Reculls" anuals, dedicats a glossar les personalitats significatives relacionades amb Tarragona, pel grup d'estudiosos reunit al voltant de l'Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental "Margalló del Balcó", que ha animat des d'aleshores Eliseu-Antoni Soler.

Vinculat al Centre d'Estudis d'Altafulla, cal destacar el professor del Departament d'Història de la Universitat Rovira i Virgili, Salvador-J. Rovira i Gómez, coordinador dels anuaris "Estudis Altafullencs" i autor, junt amb Josep Bargalló, de l'obra *Bibliografia del Batx Gatà* (Institut d'Estudis Tarraconenses, 1988), una recensió diríem exhaustiva del que s'ha publicat quant a obres, temes i personatges d'aquesta subcomarca del Tarragonès, entre el Camp i el Penedès, una feïnada que, sens dubte, els futurs estudiosos agrairan i que hauria de servir d'exemple per a d'altres conjunts comarcals. En el manteniment del Centre d'Altafulla, destaca la tasca duta a terme per Joan Carnicer, autor dels esplèndids volums —amb excel·lents fotografies del reusenc Josep Borrell Garciapons— dedicats a *Altafulla de portes endins* i *Altafulla de portes en fora*, aquest en col·laboració amb Salvador-J. Rovira Gómez, publicats el 1992 i 1994.

Del mateix any 1977 és, com hem dit, el Centre d'Estudis Alcoverencs, que també edita les seves col·leccions de llibres i el Butlletí, inventaria

l'Arxiu Municipal d'Alcover i estableix el fitxer bibliogràfic local, alhora que, per conservar la memòria popular, enregistra entrevistes amb persones d'edat, que és una altra de les fonts del coneixement històric: la història oral, un mètode poc explorat encara a Catalunya, però que té uns precedents dignes de menció, els que recolliren els grans folkloristes catalans Amades i Serra Boldú, el pallarès Joan Lluís (*El meu Pallars*, 1959-1979), el llibre sonor *Sentir Catalunya (velles vivències recontades per la gent gran)*, publicat el 1984 sota la coordinació del periodista radiofònic Salvador Escamilla, on tan important com el missatge de la gent d'edat era comprovar la diversitat fònica dels distints parlars catalans, i, darrerament, *El Molanès, quasi-memòries d'en Quim Viñas*, llibre on Carles Riera i Font transcriu les converses mantingudes amb Quim Viñas, pagès, que passa revista a la història moianesa de primers de segle fins a l'actualitat, i narra amb tot detall el conjunt d'oficis del poble, el seu ambient i els productes i eines del camp. Aquest llibre és el cinquè de la Col·lecció "Antropologia", de l'Editorial El Llamp, ja desapareguda, creada des de Barcelona pels germans Enric i Xavier Borràs, oriünds de Gandesa —on abans de la guerra existí el grup cultural El Llamp— i que va publicar monografies sobre el Masroig (Priorat, etnografia de la cultura ritual i material), de Jesús del Rio i Mateu; sobre Bot (Terra Alta), a càrrec d'Antoni Cortés i Manyà; sobre *Tortosa al segle XIII, vida i costums dels tortosins*, del geògraf Marc-Aureli Vila, fill de Pau Vila, i sobre Gallifa, que va escriure Amàlia Bosch i Datzira.

També de 1977 són els centres Societat Cultural Urgel·litana que impulsà Cebrià Baraut, monjo de Montserrat, des de la Seu d'Urgell, i l'Institut d'Estudis Penedesencs, al qual ja hem fet referència. També des de la Seu, de 1992 a 1999, funcionà el Centre d'Estudis de l'Alt Urgell, que agrupà els principals estudiosos de la comarca, com Isidre Domenjó, director de la revista *Pirineu actual* (1989-1993); Joan Obiols, autor d'una variada obra viatgera i històrica sobre les comarques de l'Alt Pirineu; Albert Villaró, narrador on els temes històrics hi tenen un fort component, el poeta Josep Espunyes, que ha recuperat toponímia i malnoms ("motarrots", segons la denominació local); o el biòleg i naturalista Jordi Pasques, d'Oliana.

El 1978 es van fundar el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, comarca de forta tradició historiogràfica també, des d'on s'ha impulsat l'edició del llibre *Les arts tèxtils a Ripoll*, etc. i el Centre d'Estudis del Bages, que va tenir com a president Josep M. Gasol, canonge de la Seu de Manresa, arxiver municipal i cronista de la ciutat, autor, entre d'altres obres, de *Manresa, panorama d'una ciutat*, i que té com a col·laboradors principals Albert Benet i Clarà (història medieval), Josep Oliveras (geografia), etc., els quals participaren activament en la celebració a Manresa,

el 1981, de la XXVI Assemblea Intercomarcal, on prengué part el professor Vilà Valentí, nat a Sallent.

També de 1978 són el Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, amb seu a Montblanc, i el Centre d'Estudis de l'Espluga de Francolí, també de la Conca, però amb un caràcter més local i que, de fet, neix com una Secció del Casal de l'Espluga de Francolí, el complex cultural, museístic i turístic que va aixecar-hi als anys 60 l'empresari, mecenes de la cultura, fundador d'Òmnium Cultural i de la Fundació Carulla-Font, propietària de Barcino i, en fi, fill il·lustre de la localitat, Lluís Carulla Canals, que, a finals dels anys 80 —en el vell casal dels seus avantpassats—, creà el Museu de la Vida Rural.

El Centre d'Estudis de l'Espluga creat molt poc abans que el de la Conca, té uns orígens fundacionals vinculats als actes de preparació del IX Centenari de la Carta de Població de la Vila, i quatre anys enrere, el 1974, s'hi havia celebrat la XVIII Assemblea Intercomarcal, fet que, com en altres localitats, va ser un esperonament, si més no aquesta era la intenció dels organitzadors i, per suposat, la del Dr. Pont i Gol, arquebisbe primat de Tarragona, que va fer el parlament de cloenda, en el qual va denunciar l'erosió física, cultural i moral a què era sotmès el país, del qual —va dir— “no ens quedarà res, només ens quedaran blocs i fàbriques i fum”.

Montblanc, la capital de la Conca, no va voler ser menys, i quatre mesos més tard, l'abril de 1978, un grup d'estudiosos va crear, amb ambició comarcal, el Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, concebut com “un organisme superador de localismes”. En fundar aquesta entitat, els actuals estudiosos de Montblanc i la Conca continuaven el vell amor a la història dels pobles, als llibres i papers que havia manifestat a primers de segle el gran llibreter, bibliòfil i bibliògraf montblanquí Antoni Palau i Dulcet (1867-1955), autor del monumental *Manual del Librero Hispano-Americano* —treball que un digne successor seu, també nascut a Montblanc i historiador, el gairebé centenari Josep Porter i Rovira (1901-1999), va qualificar d’“obra que no té parió en el seu gènere en cap altre país” — i autor, així mateix, del volum *La Conca de Barberà* (1912), on Palau ja deia: “Per sort de nostra generació que tant ha destruït, ha reascut l'amor a l'estudi y conservació de tot quant sintetisa lo modo d'esser de les edats passades. L'afany d'investigar, de recullir datos, de reconstruir lo desaparegut, de fer, en una paraula, la veritable història dels pobles, serà tasca nostra, tot lo qual tindran d'agrahir nos les generacions venideres. (. . .) Volem que el poble coneixi son passat pera que'l respecti y'l fassi respectar.. Volem que sàpiga lo que ha tingut y lo que li queda”.

Així mateix ho va fer, molts anys després, el 1961, un altre montblanquí cèlebre, en Josep M. Poblet, publicant a Selecta el llibre *La Conca de Barberà. La meva terra*, un retorn als records i paisatges de joventut, després d'haver viscut, a causa de la guerra i l'exili, una vida de "rodamón", com ell mateix es qualifica a les seves *Memòries* (Ed. Pòrtic, 1976).

A Montblanc, doncs, antiga o més recent, hi havia una tradició d'estudis locals i comarcals, incrementada des de 1958 amb la fundació del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca, dirigit tots aquests anys per Maties Solé, i amb la celebració el 1966 de la VIII Assemblea Intercomarcal, on ja participà el monjo de Poblet Agustí Altisent —que el 1974 havia de veure publicada per fi, en edició de l'Abadia, la seva monumental i fins ara indiscutida *Història de Poblet*—, col·laborador de primera hora en la fundació del Centre el 1978, al qual s'incorporaren després gent de la comarca com Joan Fuguet i Sans, de Barberà de la Conca, estudiós de l'arquitectura templera; Salvador Palau Rafecas (el Galo), de Santa Coloma de Queralt, que ha publicat diversos volums sobre els molins fariners hidràulics, entre molts altres treballs; Valentí Gual, de Rocafort de Queralt, autor del mencionat volum *Terra i Guerra*, aquest darrer ja universitari, com altres dos que han fet bona feina al Centre: Andreu Mayayo, de Montblanc, que ha publicat a la sèrie Monografies *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil* (1986), i Rosa Almuzara, del Servei Cartogràfic de Catalunya, que, junt amb M. Àngels Alió, va publicar *Bibliografia Històrico-geogràfica de la Conca de Barberà (Aportacions per a una Bibliografia Comarcal)*, de 1983. Igualment va participar-hi des dels primers anys Josep M. Sans Travé, de Solivella, exdirector del Servei d'Arxius de la Direcció General del Patrimoni Escrit i Documental de la Generalitat i actual director de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

El 1979 es funden el Centre d'Estudis Cambrilencs, l'Institut d'Estudis Ceretans i el Centre d'Estudis Berguedans, aquest darrer com un fruit directe de la celebració a Berga, el mateix any 1979, de la XXIII Assemblea Intercomarcal, que en aquella ocasió, i un any abans de morir, va presidir Pau Vila. El Consell Rector del Centre és representat per quatre membres nomenats respectivament per l'Ajuntament, l'Òmnium Cultural, el Museu Municipal i el Consell Municipal d'Ensenyament. La presència a Berga i comarca de capellans escriptors, com Mn. Josep Armengou —autor el 1958 del llibre *Justificació de Catalunya*—, Mn. Josep M. Ballarín, assagista, i de Mn. Climent Forner, poeta, de Navàs, ha empenyut també cap a la realització pràctica del Centre, que de 1983 a 1990 dirigí Xavier Pedrals, director de l'Arxiu Històric Comarcal de Berga, cofundador de l'Àmbit de Recerques del Berguedà (1983), membre del Consell de Redacció de la revista *LErol*,

exmembre dels "Plecs d'Història Local", de L'Avenç, i autor de valuoses monografies sobre l'aportació dels erudits pioners a la historiografia local. Per la seva banda, Ramon Felipó, especialista en bibliografia del Berguedà, ha publicat darrerament a "L'Erol" diversos articles sobre autors locals i de fora que han escrit sobre la comarca.

L'Institut d'Estudis Ceretans, a la Cerdanya, ha tingut com a capdavanters Salvador Torrent, president, ja traspassat; Joan Muntaner, vocal; i Sebastià Bosom, historiador, director de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya, inaugurat l'estiu de 1989, autor, entre altres obres, d'*Homes i oficis de Puigcerdà al segle XIV* (1982), i de l'esbós històric *Fires de Puigcerdà 1182-1988*, publicats respectivament per l'Institut i l'Ajuntament. Sebastià Bosom és el relleu generacional d'un home com Mn. Salvador Galceran —autor també d'estudis sobre gremis i oficis a Puigcerdà i Cerdanya—, que va treballar durant molts anys reconstituïnt l'Arxiu. L'Institut d'Estudis Ceretans ha organitzat fins ara una vintena de Col·loquis Internacionals d'Arqueologia de Puigcerdà, en els quals ha intervingut, i s'hi ha homenatjat, el professor Miquel Tarradell, i el tercer diumenge de setembre organitza el "Dia de Cerdanya", destinat a incrementar la consciència d'unitat territorial i cultural de la comarca, esquarterada arran del Tractat dels Pirineus. Entre d'altres iniciatives, l'Institut —sota el nom d'Associació Guifré el Pilós— ha editat una guia de telèfons, adreces i altres dades d'interès en la que s'inclouen tots els municipis de les tres demarcacions (Girona, Lleida i Pirineus-Rosselló) en què està dividida la comarca. I amb la Universitat de Perpinyà, a través del professor Joan Becat, hi ha un conveni de col·laboració per catalanitzar la grafia dels pobles als mapes que es publiquin al Rosselló.

El 1980 apareix el Centre d'Estudis de la Terra Alta, que treballa en condicions difícils a causa de la regressió demogràfica i econòmica comarcal, però que edita un notable Butlletí (uns quaranta números des de 1983 fins ara), concebut com a "Revista d'apropament, coneixement i redescobriments de la Terra Alta", on s'han publicat estudis sobre la vegetació de la comarca, reunits després en un llibre repartit a totes les escoles, articles sobre el despoblament rural, les muntanyes dels Ports, estudis sobre l'arquitectura de Cèsar Martinell a la comarca (Catedrals del Vi a Gandesa, el Pinell de Brai, etc.), ressenyes àmplies sobre les estades de Picasso a Horta de Sant Joan (1898 i 1909) i notes històriques i treballs biogràfics en homenatge al Dr. Manyà, gandesà, en el centenari del seu naixement (1984). Aquest Centre va ser presidit molts anys des d'Horta de Sant Joan per Salvador Carbó, té membres a quatre o cinc pobles de la comarca i, des d'Amposta, ha rebut la col·laboració científica de Rafael Balada, exdirector del Parc Natural del delta de l'Ebre, que ha estudiat la flora i arbres dels Ports. Actualment, des

d'Arnes, dirigeix el Centre d'Estudis i el Butlletí Kildo Carreté, històric del Centre Excursionista de Catalunya, que promou el coneixement de la gran carena dels Ports i la rehabilitació per a usos turístics de l'antiga via ferroviària de Valdezafán, que lligava el Baix Aragó amb el Baix Ebre, clausurada el 1973.

També de 1980 és el Centre d'Estudis Calongins (Colonico), a Calonge (Baix Empordà), que treballa temes d'etnologia, recerques històriques i arqueològiques, zoologia i botànica i que ha editat, a les seves publicacions, obres de diversos autors com *Cent anys d'història gràfica de Calonge* —un mètode de fer història local a través de la fotografia que, darrerament, han fet servir moltes poblacions— i de Pere Caner sobre *La Vall de Calonge i Calonge, la terra i l'esperit*. També cal remarcar, gràcies al conveni entre la Fundació Margarida Marsà i l'Ajuntament, la instal·lació a Calonge del Museu d'Arts Populars Àngel Marsà, fill de la Vila, periodista, escriptor i crític d'art, que ha llegat, a més d'un gran fons artístic, prop de quatre mil llibres i documentació diversa, que, sens dubte, serà important per a la historiografia local i comarcal.

El 1981 és l'any de la fundació de l'Institut d'Estudis Locals de Cardona —que ha acabat d'editar la monumental *Història de Cardona*, de Mn. Joan Serra i Vilaró— i de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, que publica la revista *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, que va tenir com a president Lluís Esteva i Cruañas, autor de diversos treballs sobre Sant Feliu de Guíxols (l'escut d'armes, el Passeig de Mar, etc.) i que té, en Joan Badia i Homs, de Palafrugell, un minuciós elaborador de síntesis històriques, entre les quals *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Lluís Esteva va ser gran amic d'Agustí Calvet ("Gaziel"), fill de Sant Feliu, extraordinari periodista, escriptor i memorialista, que va deixar escrit, abans de morir el 1964, un volum sobre la vila: *Sant Feliu de la Costa Brava. Burgesos, navegants, tapers i pescadors* i que en la seva conferència "Les viles espirituals", de 1923, plantejava la reorganització i comarcalització de la cultura a Catalunya, amb:

"Una escola d'arquitectura i arqueologia a Tarragona; un seminari de grans estudis religiosos a Vic; un institut històric i paleogràfic a Girona; una altra escola de geografia comercial i d'exportació a Reus; una altra d'agricultura i ramaderia a Lleida; una d'estudis nàutics i oceanografia a Palma de Mallorca, amb filials tot al llarg de la nostra costa, a Sant Feliu de Guíxols, al Masnou, a Vilanova. Fer que els homes de carrera, els metges, els arquitectes, els enginyers, tornessin a trobar a les contrades nadiues l'amor a la terra i el caliu espiritual necessaris per a restar-hi, lliures de l'obsessió morbosa que sols és possible viure plenament dins una gran capital".

De 1982 cal remarcar el Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, l'Arxiu d'Història de Castellar del Vallès, el Centre d'Estudis Solivellencs (Conca de Barberà) i el Centre d'Estudis "Sinibald de Mas", de Torredembarra.

A la Ribera d'Ebre, la presència a la comarca —un cop retornat el 1961 del seu exili mexicà— de l'escriptor Artur Bladé i Desumvila va congregar al seu voltant un grup de joves investigadors (Artur Cot i Josep Solé Arnal, de Móra d'Ebre; Joan-Ramon Vinaixa, de Benissanet; els Biarnés i Ferrús, d'Ascó; Sàez, de Miravet; Pere Muñoz, Xavier Vega i Josep Sánchez Cervelló, de Flix; Josep M. Pros, de Vinebre; Josep Sebastià Cid, de Riba-roja, actual delegat de Cultura a les Terres de l'Ebre, etc.), que són els qui van tirar endavant el Centre, que des de 1983 ha convocat biannualment els Premis d'Assaig que porten el nom de l'il·lustre escriptor riberenc, el qual, els anys 1964-1969, havia reiniciat la publicació a Dalmau editors d'estudis històrics sobre la comarca, que fins aquell moment només comptava pràcticament amb el treball de Màrius Bru, de 1955, *Fulls d'Història de la vila de Tivissa i el seu territori antic*. Des de les primeries dels anys 70, Carmel Biarnés —que ja divulgava per a la premsa barcelonina la realitat històrica i cultural dels pobles de la Ribera— havia iniciat les seves investigacions: *Moros i mortscos a la Ribera d'Ebre* (Dalmau, 1972), *Els moriscos a Catalunya* (1981), *La implantació de l'Orde del Temple a la Ribera d'Ebre* (1986), "*La navegació fluvial per l'Ebre*" (1987), etc. Més endavant, a finals dels anys 70, s'hi afegiren Jordi Ferrús, autor de *La casa pagesa asconenca*, de 1985, animador del Seminari d'Etnografia i Cultura Popular, i Josep Sebastià Cid i Català, de Riba-roja, autor de diversos treballs sobre el cançoner popular a l'Ebre, les cèlebres corrandes —que ja havien estudiat molts anys enrere Cels Gomis i Joan Amades—, que va transcriure i comentar a les miscel·lànies sobre la Ribera d'Ebre (unes quinze fins ara) que edita el Centre. Al mateix temps, Josep Cid va ser autor, junt amb Carmel Biarnés, de la *Guia de la Ribera d'Ebre*, publicada el 1984 per Edicions de la Llibreria de la Rambla, de Tarragona, que ja havia publicat el 1981 una primera guia dedicada al Priorat, escrita per Joan Asens, del Masroig.

Des de Móra d'Ebre, la Associació Cultural "La Riuada" (que pren el nom de l'entitat existent abans de la guerra), creada per Josep Solé i Arnal, Jordi Duran, Joan Launes, etc., ha donat un fort impuls a la renovació de la historiografia morenca —que disposava fins fa poc dels treballs d'Artur Cot— amb l'edició de la revista del mateix nom i la publicació de la primera part de l'extensa història pròpia: *Móra d'Ebre. 1875-1936. Economia, societat i política*, de J. Sánchez Cervelló i J. Solé Arnal (Ed. Ajuntament Móra, 1997).

L'Arxiu d'Història de Castellar del Vallès prové de la gent que va engegar i fer funcionar l'Arxiu Municipal d'Història, i la finalitat d'aquest Centre és

la recollida, catalogació i conservació de documents relacionats amb la història, la cultura i els costums del poble, que són elaborats i publicats a la revista *Plaça Vella*.

El Centre d'Estudis Solivellencs, a la Conca, va ser promogut per un grup de gent del poble, encapçalat per Josep M. Sans Travé, autor de la monografia *El Santuari del Tallat* (1986), col·laborador dels diversos volums *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* que el Centre ha anat editant i, actualment, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, a més d'autor de diversos volums sobre els templers.

Per la seva banda, el Centre d'Estudis "Sinibald de Mas", de Torredembarra, publica igualment les seves miscel·lànies i monografies (*El ball de Santa Rosalia*, per exemple, típic de la població), amplia el seu radi d'acció a pobles del Baix Gaià, que fins fa poc no disposaven de Centre d'Estudis propi, i rep la col·laboració d'estudiosos d'altres Centres, com Pere Anguera, autor d'una *Història de Torredembarra*, o vinculats a la vila com Josep Bargalló i Montserrat Palau, col·laboradors a Tarragona d'Edicions El Mèdol, que disposa d'un ampli catàleg que recull la producció literària i històrica de les comarques tarragonines i on, entre moltes, es poden llegir les biografies del musicòleg Mn. Higiní Anglès, nat a Maspujols (Baix Camp), del polític i pedagog tarragoní, diputat per Tortosa, Marcel·lí Domingo —estudi que va escriure Josep-Lluís Carod-Rovira— i, entre d'altres, Recull de Llegendes del Camp de Tarragona de diversos autors. Com a historiadora de la cultura, consignem l'esmentada col·laboradora del Centre de Torredembarra, Montserrat Palau, autora de *La Narrativa al Camp de Tarragona* (1939-1985), publicat a la sèrie "Assaig" de les Edicions del Centre de Lectura de Reus.

El 1983 hi ha una altra tongada de creació de Centres, com el Centre d'Estudis Canongins "Ponç de Castellví", a La Canonja (Tarragonès), el Centre d'Estudis Bisbalencs, de la Bisbal d'Empordà; el de la Vall d'Àger, a la Noguera, i el Centre d'Estudis Santcugatencs, a Sant Cugat del Vallès, que des d'aquell any anà editant semestralment durant algun temps la revista *Estudis Santcugatencs*, creada per la manca de premsa local i per tal de donar cabuda a estudis i articles sobre la cultura i història del poble, tan rica pel que fa al monestir (frontal de l'altar de Santa Maria), l'Escola de Tapisseria (Josep Grau Garriga) o el Seminari de Papirologia, per citar només uns exemples. Octavi Galceran, Jordi Permanyer i Josep M. Figueres —historiador de la premsa catalana, biògraf del procés a Companys i col·laborador de l'Institut d'Estudis Vallencs— han estat al capdavant del Centre.

El Centre de la Canonja manté una bona activitat quant a publicacions (recollides a "Treballs Canongins"), entre les quals cal destacar, sobretot, la recuperació que ha fet de l'escultor Salvador Martorell, fill del poble, deixeble d'Enric Casanovas i company dels Rebull, Viladomat, etc. L'escriptor i filòleg Francesc Roig i Queralt, un dels fundadors del Centre, ha publicat una biografia molt completa de l'escultor canongí, en ocasió del vintè aniversari de la seva mort, el 1988. La Biblioteca-Arxiu del Centre de la Canonja, que un llarg temps dirigí Eliseu-Antoni Soler Àlvarez, compta gairebé més de 3.000 unitats bibliogràfiques, que han anat arribant fruit de l'intercanvi de publicacions amb altres Centres d'arreu dels Països Catalans.

Per la seva banda, el Centre d'Estudis Bisbalencs, format per un bon planter universitari de llicenciats en Geografia i Història, Filologia Catalana, Biologia i Dret, i per estudiants d'aquestes especialitats, ha centrat els seus treballs en l'edició de les publicacions nascudes de les activitats de l'Arxiu Històric Comarcal. Treballs sobre toponímia, anecdotari del "tren petit" (edició amb motiu del centenari 1887-1987 de la inauguració de la línia Palamós-Flaçà) i testimonis sobre la vida quotidiana a la Bisbal durant la Guerra Civil Espanyola, per diversos autors, formen el nucli bàsic de la bibliografia produïda o, si més no, publicada.

També el 1983, el Centre d'Estudis Comarcals de la Vall d'Àger, a la Noguera, ha tingut com a finalitat primordial la investigació arqueològica, arran de diverses campanyes d'excavacions (la necròpolis altomedieval de Santa Coloma d'Àger i jaciment de la muralla medieval de Sant Llorenç d'Ares) portades a terme pel Dr. Prim Bertran i Roigé i per Francesc Fité, aquest darrer autor de diversos estudis de toponímia del Montsec, dels molins d'aquesta serralada i dels *Reculls d'Història de la Vila d'Àger*. El Centre també ha estudiat els camins, els ordes religiosomilitars al Montsec, així com les seves torres de guaita, estudis dels quals n'han sortit publicacions i comunicacions per a congressos.

Finalment, el 1984 i 1986, neixen el Centre d'Estudis de la Noguera, a Balaguer, i el Centre d'Estudis del Pallars, a Tremp. El primer ha publicat diversos volums miscel·làtics "La Noguera", ha organitzat diverses Jornades sobre la Comarca i ha iniciat campanyes de sensibilització per a la protecció dels centres urbans antics, mentre que el segon, al Pallars Jussà i Sobirà, presidit un temps per Pep Coll, autor de novel·les i contes reactualitzant llegendes pallareses, ha arrencat amb, força publicant des de 1987 els Anuaris del Centre —"Collegats"—, on han estat publicats estudis remarcables deguts a la nova generació d'estudiosos lleidatana i pallaresa que ha girat novament els ulls vers la muntanya: l'historiador medievalista Prim Bertran

(demografia), els folkloristes i etnògrafs Cisco Farràs, Ferran Rella i el mateix Pep Coll (autor, d'altra banda, d'una sèrie molt completa sobre el català del Pallars), la historiadora contemporània Conxita Mir (lluïtes polítiques i caciquils als Pallars), Manuel Gimeno (autor de *La Guerra Civil al Pallars*), etc. Aquesta continuïtat lliga amb el treball que des dels anys cinquanta havia portat a terme Joan Lluís —el qual, a més dels volums *El meu Pallars*, havia passejat més de mitja cultura catalana per les valls pallareses, entre els quals, i amb gran profit pel seu *Onomasticon Cataloniae*, Joan Coromines— i, més enrere encara, el treball ingent de recopilació fet pel també pallarès Ramon Violant i Simorra.

Pep Coll, Joan Lluís, els hereus de Violant, M. Dolors Llopart, directora del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars, de Barcelona, Xavier Fàbregas, crític de teatre a qui interessava molt la cultura popular, i l'antropòleg Joan Prat, junt amb l'Associació d'Amics del Pallars (Pobla de Segur, 1980), van honorar la memòria de Violant editant el llibre *Etnologia Pallaresa* (1981), que recull treballs inèdits seus (ritus agraris de Catalunya, bruixeria pallaresa, etc.), i organitzant unes Jornades d'Etnologia i una exposició sobre la seva obra.

Des de Tremp (amb Francesc Prat, Francesc Farràs, etc.), Garcineu Edicions ha anat publicant dins la "Biblioteca Pirinenca" més d'una trentena de volums, bellament editats, on s'apleguen els treballs històrics sobre l'alta muntanya catalana (Ceferí Rocafort, Joan Amades, Joan Lluís, Ramon Violant i Simorra, Juli Soler Santaló, etc.) i els pertanyents a la generació actual (Joan Obiols, Xavier Campillo, Albert Villaró, etc.). Igualment, des de la col·lecció "Exlibris" s'han recollit, per exemple, els textos periodístics o poètics d'autors tan significatius de les terres de l'Alt Urgell com Josep Espunyes. També al Pallars Sobirà i des de les Valls d'Àneu, és altament remarcable la feina del Consell Cultural que, des d'Esterrí d'Àneu, amb l'Ecomuseu, la revista *Àrnica* i les trobades d'escriptors han engegat la dinamització cultural i turística responsable d'aquest enclau pirinenc. Ferran Rella, promotor d'aquest Consell (amb Jordi i Joan Abella, etc.), amb el volum *Les Valls d'Àneu. Pallars Sobirà. Itineraris turístics*, amb fotografies de Joan Blanco i pròleg de Vidal Vidal (Edicions El Mèdol. Guies, 1993), documentà exhaustivament aquest territori, que avui ja és estimat per tots aquells que l'han recorregut.

Ja dels anys 90 és la creació de l'Institut d'Estudis Comarcals del Montsià, que des d'Amposta té en Maria-Josep Margalef, Màrius López i Albiol, Carme Alcón i Hilari Muñoz alguns dels col·laboradors més continuats. La celebració, a Amposta, de la 37a Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, l'octubre de 1991, suposà un impuls significatiu per reforçar l'Institut amb d'altres inves-

tigadors d'aquesta àrea, entre els quals hi ha Àlex Farnós, director del Museu del Montsià, Josep Valldepérez, expert en l'arqueologia de la comarca, o Joan Salvadó Arrufat, historiador del conreu de l'arròs. Igualment, des de la Ràpita han treballat llargament Lluís Millan (1913), autor de l'extens treball *La Ràpita en el temps* (en col·laboració amb Paco Carles), a més dels seus nombrosos articles sobre la història pesquera d'aquesta població a la revista *Ràpita*. Cal destacar, en el mateix sentit, la literatura memorialística sobre el món mariner i faunístic de la Ràpita i del Delta, de Joan Brunet, i el treball filològic de Pep Carcellé sobre el parlar de la Ràpita. També a la Ràpita —i com a primera acció de l'Institut d'Estudis Rapitencs, que animaren sobretot Valeri Boet, Josep Garcia, Lluís Millan i Paco Carles—, la celebració el 1990 de l'important Congrés Internacional sobre el 380è aniversari de l'expulsió dels moriscos, les ponències del qual van ser publicades pel Departament de Cultura el 1994.

També d'aquells anys, el 1992, és l'engegada del Centre d'Estudis d'Ulldecona, animat per Ferran Grau Vergé, autor d'una recent monografia sobre Ulldecona (col·lecció "La Creu de Terme" Cossetània Edicions, Valls), Francesc Itarte, Toni Forcadell i Pere Poy, entre altres, que han publicat fins ara la revista *Rails* (gairebé una vintena de números). Amb el suport del Museu del Montsià, a Amposta, i l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, a Tortosa (que dirigeix Albert Curto), el Centre d'Estudis d'Ulldecona va ser la seu del 23è Col·loqui de la Societat Onomàstica, les ponències del qual s'han publicat en dos volums. Al Montsià destaca, sobretot, la figura del lingüista i antropòleg, Manel Ollé.

3.2. Les relacions amb l'Administració

Tot aquest embalum d'obres que s'editen i de gent que les escriu han de ser finançades —cosa que, amb més o menys fortuna, ja es fa—, però també han de ser ben distribuïdes i promocionades, i per aquest cantó la cosa ja falla una mica, tot i que, darrerament, una organització, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, fa de nexa d'unió en la circulació de tot aquest material.

Tenint present la forta politització partidista de la vida cultural catalana, les relacions dels Centres d'Estudis amb les distintes administracions (Generalitat, Diputacions, Ajuntaments) depenen de multitud de factors. El tipus de persones que formen els Centres, la seva trajectòria cívica i, en alguns casos, política, la rigorositat del seu treball historiogràfic i el volum de publicacions que pretenen portar a terme compten, o han comp-

tat, a l'hora de decidir la quantitat d'una subvenció. Cal tenir present també que l'àmbit editorial i cultural en què es ventila la publicació d'un llibre d'història de les característiques dels que parlem no depassa sovint l'àrea comarcal, per la qual cosa, entre els factors esmentats, cal sumar-hi el de les amistats personals i, evidentment, les possibilitats pressupostàries de cadascuna de les administracions, que en general és escassa, no solament per tot el que es proposa de publicar, sinó també pel seu àmbit de difusió.

La Generalitat, a través del seu Servei d'Arxius; les Diputacions, amb els Instituts d'Estudis de cada demarcació provincial —amb uns bons nivells de publicacions—; els Ajuntaments, a través de les regidories de Cultura, i les Caixes d'Estalvi i Fundacions privades, són, bàsicament, els finançadors —i a vegades editors— de l'embalum d'obres de què parlem, comptant, molt sovint també, que el propi autor paga la totalitat o una part de l'edició de la seva butxaca.

Per una petita enquesta feta a diversos Centres d'Estudis hem pogut saber que el nivell de subvencions, tot i que no és satisfactori, és mínimament correcte, per bé que cal diferenciar, en el seu conjunt, les quantitats que hi aporta cada part. La Generalitat, per exemple, té en compte el volum de publicacions de cada Centre, els projectes que es proposa fer al llarg de l'any i els nivells de tiratge de la bibliografia que estem comentant —que en molts casos no depassa els 500 o 1.000 exemplars—, per la qual cosa, i tenint present que alguns Centres, sobretot els de més envergadura, reben simultàniament subvencions d'altres procedències, es decanta preferentment pels Centres que no reben diners d'altres llocs i, en termes generals, subvenciona per valor d'una tercera part del cost de l'edició.

Les Diputacions, ben rumbejades econòmicament, i en part per una operació de prestigi i per acabar de treure's de sobre l'estigma d'anticatalanitat del passat, atorguen substancioses quantitats als Centres del seu àmbit, publiquen a les seves col·leccions molta de la producció històrica local i comarcal, i tenen com a adherits alguns dels Centres de les respectives circumscripcions.

La contribució dels Ajuntaments depèn, en molts casos, de la sensibilitat i interès personal que puguin tenir-hi els regidors de Cultura, i quan aquests factors hi són, llavors surten productes dignes, tipogràficament parlant, i si la qualitat del producte escrit hi acompanya, ja s'ha fet bona feina, per bé que sempre queda pendent —tant en l'àmbit comarcal com en el més local— el tema de la distribució i difusió. Ara bé, quan aquelles condicions no hi són, o escassegen molt, solen sortir edicions purament decoratives,

sovint mal impreses i amb faltes d'ortografia, amb continguts històrics només localistes i laudatoris, fets públics només per saciar la vanitat municipal o de l'autor i per fer veure —ara que cada localitat publica el seu llibre— que "en aquest poble també tenim escrita la nostra història". Més greument, certs Ajuntaments creuen que fan el gran favor atorgant certes quantitats, generalment ridícules, per a l'edició de les històries locals.

El fet que hi hagi Centres d'Estudis que, pel tipus de comarca en què estan, per l'empenta que porten o per les relacions que tenen amb el món polític i financer, puguin arribar a obtenir subvencions de tres i quatre procedències, i, paral·lelament, que altres Centres disposin de pocs recursos amb l'argument que hi ha poca activitat de publicacions, indica fins a quin punt hi ha disparitats en la distribució dels fons. Per aquest motiu, hom creu que caldria una preceptiva més rigorosa en ordre a l'atorgament d'aquestes subvencions, perquè hi ha Centres que, pel fet de la seva adhesió a les Diputacions a través dels Instituts d'Estudis i per la vinculació als ajuntaments, obtenen recursos més o menys substanciosos. Aquesta relativa abundància —que, de tota manera, sempre serà una necessitat en el foment de la investigació i publicació a comarques— pot representar, en canvi, un reclam per a una mena o altre d'intrusisme.

Per la seva banda, les editorials de comarques, dedicades al llibre local i fundades per gent pròxima al moviment d'historiadors locals per difondre la seva producció, troben que, en molts casos, l'espai que els pertocaria d'omplir en el camp de l'edició és cobert, creuen que excessivament, per les administracions.

Així, doncs, hi ha un ventall de problemes, certament ampli i potser difícil de resoldre, en el camp de la prestació d'ajuts a l'edició de la historiografia local. Com que en aquests camps, si fa no fa, cadascú —individualment o per petits blocs— va als seus interessos, hi ha una altra faceta, molt important, de la bibliografia local que no és atesa com caldria: la distribució extensiva i puntual de la variadíssima gamma de productes culturals i històrics locals que surten dels Centres d'Estudis, d'investigadors privats, de grups específics de recerca, etc. Un altre factor negatiu és la gairebé nul·la recepció, amb excepcions, de tot aquest material a la premsa de Barcelona.

Actualment, la producció bibliogràfica local o comarcal només pot trobar-se a les comarques o localitats de l'àmbit de referència i, com a màxim, en un parell de llibreries especialitzades de Barcelona, per la qual cosa, com que es parteix de la base, o ho sembla, que el que es fa historiogràficament en una comarca s'esgota en ella mateixa, resulta que, excepte els estudiosos

més interessats, hi ha poc intercanvi bibliogràfic entre comarques. I bé sabem que al llarg de la història, i avui més encara, no hi ha hagut límits comarcals per al moviment de persones i idees i que, en aquest sentit, hi pot haver lligams insospitats entre comarques molt allunyades, fets i circumstàncies que segurament interessarien molts lectors, més enllà dels estrictament erudits.

Com que —pel que sembla— ja s'ha decidit que l'àmbit de la distribució és el comarcal —i en segons quins casos, el regional—, lògicament s'ha de fer un tiratge reduït, per la qual cosa ja no val la pena, tampoc, molestar-se a fer una difusió publicitària que arribi més enllà dels que ja estan al corrent. I és d'aquesta manera que el cercle s'estreny i no abraça nuclis amplis de població, que és a qui va adreçada, segons es diu, aquesta nova manera de fer història.

QUARTA PART

LA HISTÒRIA LOCAL: L'HORA DE PENSAR-HI

4.1. L'essència, l'abast i el destí de la història local

En el que portem escrit —resumidament, és clar, perquè això no és una tesi doctoral— hem intentat fer veure el procés que han seguit els estudis d'àmbit local i comarcal a Catalunya, atenent als alts i baixos propis a les circumstàncies personals i col·lectives.

El que se'n dedueix és el llarg camí recorregut, d'un segle ençà, la continuïtat que hi han donat les distintes generacions —tot millorant a vegades les aportacions de les precedents— i la fidelitat que, en termes generals, ha presidit aquest treball. En els moments presents, sembla manifestar-se la necessitat d'un nou pas en aquest procés historiogràfic: el d'aprofundir les metodologies de treball, el de concretar els àmbits de recerca i el d'interconnectar els fets locals amb els d'àmbits més generals.

La proliferació de monografies locals i d'històries de pobles —elaborades durant tants anys per aquests "aficionats de comarques", tan criticats pels estaments acadèmics— ha tingut la virtut de provocar un debat sobre el present i futur de la nostra historiografia. Si bé és cert que la historiografia local té mancances, també ho és que moltes de les seves aportacions —siguin o no amb segell universitari— han suposat novetats sobre fets de la història general que es donaven per segurs. Aquest fet ha tingut el mèrit de fer repensar la procedència dels materials històrics dels estaments professionals i no menysprear els que provenen dels àmbits locals.

En certa manera, i malgrat les excepcions, la historiografia catalana —durant els anys 60 i fins fa poc— ha funcionat de manera escindida: per

un costat, els deixebles universitaris de Vicens Vives intentant bastir grans blocs per al conjunt històric, i per l'altre, els centenars d'aportacions locals, caracteritzades per l'aïllament, la dispersió i el fet de no trobar l'encaix adequat en aquest conjunt català i, per tant, privant-lo d'elements d'anàlisi, amb tot el que això suposa de conseqüències per a les síntesis que es van fent.

I aquí rau el motiu de preocupació d'uns i altres, i sobretot dels qui han impulsat aquest debat de fons sobre el tipus d'història que es fa (sigui general o local, suposant que calgui fer aquesta distinció), que són les últimes generacions de llicenciats en Història, els quals han anat descobrint el ric patrimoni de dades que s'amaga rere cada monografia local i veient com tot aquest esforç investigador moltes vegades no s'aprofita com caldria.

D'alguna manera, aquests joves historiadors —professors universitaris, d'institut, preocupats, com tothom que vulgui fer història de debò, per l'etern problema de la metodologia, i que potser encara mantenen esperances de transformació social per l'esquerra— aquests joves historiadors, diem, se situen, en el debat que ells mateixos han provocat, en una posició crítica respecte als dos grans sectors historiogràfics que hem esmentat més amunt.

Per un costat, afirmen que la crisi de la historiografia catalana té la seva arrel en la manca de projecte polític nacional dels historiadors —evidentment d'uns historiadors que haurien anat abandonant la funció crítica que té la història com a "arma" transformadora de la societat— i, per l'altre costat, critiquen la poca reflexió metodològica i el tuf commemorativista i localista que desprenen moltes de les obres qualificades d'"història local" que veuen com un terme encara per definir i com un calaix de sastre on s'hi fa cabre tot.

Així, doncs, com sempre, es planteja un problema terminològic, que no es redueix, però, a una "qüestió de noms", sinó que porta associat un aparell conceptual (una teoria de la realitat social) i metodològic (les noves tendències historiogràfiques), que han de servir, no per justificar els fets o fer-los venir a favor segons les premisses ideològiques de cadascú, sinó per explicar —de manera complexa i contradictòria com és tota realitat— com i per què han esdevingut determinats processos històrics en l'àmbit local i el sentit que han tingut en el conjunt nacional.

La nova historiografia local, representada per un grup d'universitaris, professors d'ensenyament mitjà o arxivers que, tant a Barcelona com a comarques, pensen sobre la història local i n'escriven, planteja, per tant, un repte d'envergadura, que no es circumscriu només a la millor manera de treballar

científicament el coneixement d'un espai determinat (local o comarcal), sinó que s'allarga a voler comprovar, en doble direcció, les influències i interaccions, concordances i disparitats, que hi ha hagut entre el local (entès generalment com a perifèric i subordinat) i el general (entès com a central i hegemònic).

El debat sobre la renovació dels estudis històrics locals —de la historiografia catalana en síntesi— ja s'ha plantejat en determinats congressos i trobades (com la de Joves Historiadors, a Barcelona, el 1984, o el Col·loqui Internacional, a València, el 1988) i, per tant, es tracta que cadascú hi digui la seva i, si és possible, definir posicions, mètodes i àmbits de treball historiogràfic. En definitiva: saber de què parlem quan es parla d'"història local".

Per començar, els joves historiadors que impulsen aquest debat ja no fan una distinció tan objectiva entre "història local" i "història general" o, més ben dit, "nacional" perquè, tot i la diversitat de metodologies que pugui haver-hi en el seu estudi, del que es tracta és que "la història local no ha d'acabar-se en ella mateixa, sinó que ha d'aspirar a convertir-se en part integrant de la història nacional —la qual, al seu torn, no és més que part de la història—." (Josep M. Muñoz i Lloret, 1987).

Aquest fet de "no acabar-se en ella mateixa" és una de les crítiques més importants que es fan a la vella historiografia local, dominada sovint i durant molt de temps per circumstàncies polítiques i culturals conegudes, per un localisme exacerbant, una erudició que potser no treia prou profit de les dades de què disposava i una manca de selectivitat en el maneig dels documents.

Però si la història local "no ha d'acabar-se en ella mateixa", a fi de no esdevenir localista, tampoc no ha de caure en l'error invers, el d'extrapolar els resultats del seu estudi a tota la nació presa en conjunt, perquè els ritmes i tendències dels grans processos històrics no són distribuïts equitativament pel territori. Per això, Antoni Furió (Universitat de València) ha pogut parlar de "local com a síntesi de l'històric", és a dir, aquell àmbit on —a causa de la pròpia història: conflictes, unanimitats i influències rebudes i donades— els processos històrics generals es viuen, s'expressen i es resolen d'una determinada manera, i, pel que entenem, és aquesta "determinada manera" el que estaria en el nucli de recerca de la nova historiografia local.

Això implica, igualment, deixar d'entendre la història nacional com la suma aritmètica de casos particulars, justament en virtut de la diversitat amb què és expressat a cada lloc el gran corrent de la història. Aquesta interacció entre història local i nacional —que només tindrà sentit si supera l'espai a

investigar amb enfocaments analítics i metodològics nous— hauria d'aportar importants beneficis a ambdós camps de recerca, perquè per obtenir la comprensió històrica global cal que l'anàlisi local s'insereixi en un context més ampli (servint-se de les restants ciències socials) i, al seu torn, les síntesis històriques cal que avaluin l'impacte que tenen els esdeveniments locals sobre el context general.

Els nous estudis d'història local pretenen desempallegar-se del seu caràcter fins ara localitzat i localista per anar a la verificació d'unes temàtiques i d'unes especificitats que s'havien donat per bones i anar, així mateix, al plantejament d'unes hipòtesis de treball. Però per arribar a l'objectiu d'explicar i explicar-se la manera i el perquè de la plasmació dels processos històrics, la nova historiografia local té encara una darrera feina a fer, paral·lela a les que hem esmentat, i és la de revisar —desmitificar, si es vol, fins a un cert punt— les construccions històriques uniformitzadores i harmonitzadores que impregnen, per mimetisme, el discurs historiogràfic local.

Aquestes construccions històriques uniformitzadores són les que, traslladades, han fet dir que "la història local esdevindria la particularització, la reproducció a petita escala, d'una història general que, a hores d'ara, ningú no dubtaria a qualificar de distorsionadora o, almenys, incompleta" (Andreu Mayayo, 1984). Aquest mateix autor vol per a la història local un àmbit temàtic de totalitat, perquè, altrament, esdevindria "història general particularitzada", és a dir, aquella història que redueix l'àmbit de les seves recerques a l'inventari nominal dels espais estudiats, talment com quan, en història general, es fa la relació asèptica d'ambaixades, reis, batalles i governs.

Aquesta "història total", aplicada a l'anàlisi d'un espai determinat (poble, comarca, regió) i d'unes temàtiques concretes, és vista com "l'intent d'analitzar i relacionar tots els fenòmens estructurals i sobreestructurals amb la vida quotidiana dels protagonistes de la història: els homes i les dones" (Mayayo). I a partir d'aquí, la riquesa conceptual que envolta el que es va definint com "història local" s'amplia i s'aprofundeix amb noves tendències historiogràfiques, com la microhistòria, la Història de la vida quotidiana, de les mentalitats o la que capta els testimonis marginals de la història a través de la Història oral, representada a Barcelona pel grup que anima la professora Mercè Vilanova a l'Institut Municipal d'Història.

Així, doncs, l'essència de la nova historiografia local consistiria en l'estudi contrastat de dades i fets i anàlisis acurades de l'estructura socioeconòmica, per tal d'elaborar una història total que plantegi els problemes generals en la realitat local.

L'abast d'aquesta historiografia seria el d'arribar a aconseguir un aparell metodològic interdisciplinari i conceptualment crític, per tal d'establir un diàleg en doble direcció sobre la concreció dels processos històrics generals i sobre com aquests són afectats pels fets locals.

I el destí de la nova pràctica historiogràfica és, naturalment, el coneixement profund de les societats i els seus sistemes i, en definitiva, de l'home.

4.2. Els protagonistes. Els temes recurrents

Al llarg d'aquestes pàgines hem anat escrivint una sèrie de noms (Pau Vila, Duran i Sanpere, Josep Iglésies, Josep Lladonosa, Joan Mercader, etc.) que, de cap manera, es poden associar a la figura localista, desconnectada de l'exterior i únicament obsessionada en aspectes monogràfics de la realitat, qüestions que critiquen, amb bona part de raó —sobretot pel que fa als estudis històrics locals d'abans i immediatament després de la guerra—, els partidaris de la renovació conceptual i metodològica. És evident que després, durant la postguerra, van proliferar, a causa de l'opressió política i cultural, individualitats comarcals que es feien passar per historiadors quan, sovint, no eren més que divulgadors de les identitats locals, damunt les quals —en un excés de particularisme— feien descansar el fet resistencial, però també és evident que n'hi va haver, i molts, que, tot i no poder accedir als estudis acadèmics i gràcies al mestratge d'aquells i altres noms, van poder exercir d'autodidactes amb una dignitat molt notable. I, el que és més important, és que van començar a comprendre el que avui és una evidència i que llavors, fa trenta o quaranta anys, tot just s'apuntava: la dificultat que té la història, tota soleta, de desentrellar la realitat.

Per això, amb els mitjans al seu abast, escassos i deficientes, i amb l'agregant de l'hostilitat política i cultural a sobre, aquells homes van ser com una mena de renaixentistes que, en un país que ho tenia tot per refer, no es van poder permetre el luxe de l'especialització. Per aquestes raons, ens hauria d'admirar —i no només sorprendre— que actuessin alhora, i normalment amb eficàcia, en diversos camps científics: de la geografia a l'economia, passant per la història, les arts, la llengua i el folklore.

També és evident que devien cometre errors metodològics i partir de premisses falses —aportant, per tant, conclusions incorrectes—, però, justament, junt amb la lloable necessitat de refer el pensament i el mètode històric d'anàlisi, una de les tasques de la jove generació università-

ria interessada pels estudis locals seria la de revisar aquestes mancances —i si és possible esmenar-les— i, sobretot, aprofitar per al nou model historiogràfic (local-nacional, interdisciplinari i crític) que es vol bastir la quantitat fabulosa de dades i fets, potencialment significatius, que aquella generació va anar aportant.

Tanmateix, molt ens temem que aquest diàleg intergeneracional no es produeix amb la seriositat i freqüència que seria desitjable. En els últims vint anys han desaparegut Pau Vila, Josep Iglésies, Lluís Solé Sabarís i Josep M. Puchades, i, darrerament, Josep Lladonosa, Joan Mercader, el riberenc Artur Bladé, el pallarès Joan Lluís; més enllà, Duran i Sanpere, l'olotí Ramon Grabolosa i tants d'altres; continuen vius l'arenyenc Pons Guri, el vilafranquí Emili Giralt, el pratenc Jaume Codina o el vallenc Pere Català i Roca; en qual-sevol cas, hi ha escampats, arreu de les comarques, treballant als Centres d'Estudis i participant anualment a les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos, dotzenes de persones, que haurien de ser interlocutors naturals de les joves promocions universitàries que han impulsat aquest moviment de renovació historiogràfica.

Els protagonistes d'aquest debat, els qui pensen i escriuen sobre història local, semblen, doncs, si no enfrontats, separats. Per un costat, una part de la generació universitària (Joaquim Albareda, Andreu Mayayo, Xavier Pedrals, Agustí Colomines, Antoni Simon, Josep Sánchez Cervelló i Carles Santacana, actual director dels "Plecs d'Història Local", etc.) que defensa les seves tesis de renovació des dels "Plecs", de *L'Avenç*, i que treballen individualment als centres respectius, però sobretot als departaments universitaris; i de l'altre costat, els estudiosos de comarques, generalment autodidactes, agrupats als Centres, i més preocupats potser per continuar i publicar les seves investigacions que no per entrar a debatre la renovació de l'utilatge historiogràfic que se'ls proposa.

De moment, aquesta darrera suposició sembla que s'anà superant en el curs dels anys 90, amb la resposta de l'esmentada Coordinadora de Centres d'Estudis, després de les trobades de l'Espluga de Francolí (1983) i Valls (1985), que cren només entre Centres comarcals i locals i que no van satisfer les expectatives creades.

En aquells anys, els universitaris ja insistien en promoure una Associació de Centres d'Estudis (abril de 1986), tornada a formular el febrer de 1988 amb el nom de Federació de Centres d'Estudis locals i comarcals de Catalunya, que es veia com una necessitat, entre d'altres, a fi de "constituir un interlocutor vàlid davant l'Administració en el tema del finançament i les subvencions".

Però les propostes que animaven a crear la Federació —i que en part ha aconseguit l'esmentada Coordinadora— no s'aturaven només en el tema —fonamental— de les virolles, sinó que aquestes, convenientment redistribuïdes, havien de servir per enfortir i coordinar els Centres i projectar la seva producció al conjunt del país, amb la creació d'una editorial que abaratís costos i assegurés la distribució arreu de Catalunya, la publicació d'una revista d'informació i debat i un anuari bibliogràfic, l'obertura d'una llibreria especialitzada a Barcelona, l'intercanvi de publicacions entre Centres i, en fi, la convocatòria de congressos, col·loquis i seminaris de treball.

Des de fa 10 anys (Vic, 1992), amb la creació d'aquesta Coordinadora —presidida actualment per Josep Santesmeses i, abans, per Mercè Renom, Santi Ponce, Josep Borrell i Carme Vidal— s'han aconseguit alguns d'aquests objectius. Actualment, són ja una seixantena els Centres d'Estudis adherits, amb participació de Centres de les Balears i del País Valencià. Amb l'objectiu d'afavorir la coordinació i la comunicació, la Coordinadora ha engegat tres iniciatives: la difusió per internet del Correu Mensual de Notícies "info-centres", que començà a publicar-se el gener del 2001, que recull les novetats bibliogràfiques, convocatòries, beques i agenda d'activitats; en segon lloc, la publicació de la revista semestral *Frontissa*, amb articles d'opinió, d'assessorament i suport metodològic i de difusió i relació d'entitats i camps temàtics treballats pels Centres d'Estudis; i, en tercer lloc, el projecte de crear una web de la Coordinadora amb la funció d'enllaç amb altres entitats, administracions i serveis d'interès per als investigadors.

La carta de presentació de la Coordinadora al gran públic podríem dir que va realitzar-se amb l'Exposició itinerant, en 29 plafons, sobre "Els Centres d'Estudis a les terres de parla catalana", inaugurada a Girona el novembre de 1998, ideada, dirigida i muntada per Josep Santesmeses, en ocasió de la presentació, també a Girona, del *Llibre Blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya*, editat per la Coordinadora i dirigit per Antoni Gavaldà, el qual, després d'una àmplia enquesta i una reflexió sobre passat i perspectives dels Centres, podríem dir que actualitzà la Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya, publicada al 1987 pel Servei d'Arxius del Departament de Cultura, llavors dirigit per J. M. Sans i Travé.

Aquest *Llibre Blanc*, de 1998, és, de fet, la concreció escrita d'uns antecedents en la mateixa direcció: els articles de la gent que animà, als anys 80, els "Plecs d'Història Local", de *L'Avenç* (Xavier Pedrals, Antoni Gavaldà, Andreu Mayayo, Joaquim Albareda, Agustí Colomines, Jordi Casassas i Carles

Santacana), la convocatòria a Lleida, el 1991, del Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana (Actes publicades per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, el 1994) i, posteriorment, actuant ja la Coordinadora, la celebració dels seus dos primers congressos: el 1994, també a Lleida, que tractà el tema "Moviments socials i dinàmica associativa", i el 1997, a Ciutat de Mallorca, sobre "Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana" (Actes publicades a Cossetània Edicions, Valls, 2001). Cal remarcar, darrerament (desembre 2001), les Jornades de la Coordinadora sobre "Fonts orals", celebrades al Museu d'Història de Catalunya.

Institucionalment i acadèmicament, aquesta expansió a favor de la història local ha tingut el suport organitzatiu de la Diputació de Barcelona, de l'esmentat Institut d'Estudis Ilerdencs (Diputació de Lleida), el Patronat Francesc Eiximenis (Diputació de Girona), la Fundació Enciclopèdia Catalana, la Generalitat, l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Pompeu Fabra, el Centre d'Història Contemporània de Catalunya, l'Associació d'Arxivers, el Servei Bibliogràfic d'Història Local de Catalunya (UAB, que impulsà Borja de Riquer) i la Societat Catalana d'Estudis Històrics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans).

Aquest suport s'ha concretat amb la signatura de diversos convenis amb la Generalitat i les Diputacions que permeten una regularització dels ajuts econòmics als Centres i el fet de disposar d'una Secretaria permanent a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona. Efectivament, com assenyala l'actual president de la Coordinadora, Josep Santesmases: "Cal un reconeixement explícit a favor de la cultura de qualitat que s'està fent, perquè en certes comarques tot això s'aguanta per un fil, i és que les noves generacions potser no faran tants sacrificis en llocs petits". Això és molt exacte i, si no, pot preguntar-se a la Terra Alta, al Priorat o al Pallars.

La Coordinadora ha impulsat, igualment, la col·laboració amb les universitats i amb les trobades de centres d'estudis comarcals, com les celebrades a Montblanc (1995), per a les terres tarragonines, i a Girona (2000), per al conjunt d'aquesta demarcació.

Per definir una mica més de prop la tipologia dels protagonistes de la historiografia local, establim igualment la frontera dels anys 1970-1975 que ja hem fet servir per explicar el procés de creació dels Centres d'Estudis, perquè del 1940 al 1970 van creixent lentament, mentre que de 1976 a l'actualitat es disparen, fet que comporta, amb el canvi generacional i l'obertura democràtica, un estil d'actuar i d'enfocar l'estudi de la història local que ja té poc, o gens, a veure amb l'època precedent.

Aquesta època, entre 1940 i 1970, ve marcada els primers anys pel drama de la guerra i pel trencament amb els treballs esperançats de recerca que es duïen a terme amb els investigadors de generacions anteriors, alguns dels quals estaven a l'exili i d'altres no tornarien fins al cap d'un temps. Com a reacció, alguns estudiosos, fent servir el localisme com a símbol de catalanitat, van llençar-se a escriure, per guardar immediatament al calaix, inflama-des històries locals, recordant sovint temps i gestes medievals, que es publicarien bastants anys després i que són les que, d'alguna manera, han servit de blanc per a la crítica de la jove generació universitària. D'altres erudits locals, en aquelles condicions de clandestinitat, van posar-se a reivindicar el patrimoni artístic i arquitectònic, sobretot religiós, de la població o ciutat corresponent, i d'aquí va venir, en part també, la fama de "clericaloides" que se'ls va atorgar.

D'altres encara, i molts d'ells paral·lelament a les activitats anteriors, adquirien nocions elementals per regirar les velles pedres i participaven en excavacions arqueològiques, que era un altre acte de fe en el passat remot, talment com en l'aspecte patriòtic i en el religiós, que llavors —i no només a causa de l'activitat dels clergues que es dedicaven a historiar parròquies i pobles— anaven molt units.

Entremig, la represa de l'excursionisme va anar associada, altra vegada, a la redescoberta del país —com si ja no el coneguessin quatre o cinc anys després de la derrota—, i així —"fent geografia a peu", com deia Iglésies— van anar sortint els qui s'interessaven per la toponímia, per les ciències naturals, per la història dels pobles i les semblances i dissemblances entre ells, pel costumisme i el folklore, per la vida i obra de les personalitats comarcals més rellevants (i així van néixer nombroses biografies) i, en fi, per la vida cultural en general.

Juntament amb els excursionistes i els estimulats per la geografia, hi havia els arxiviers i bibliotecaris —encauats als museus o salvant fons bibliogràfics— i els impenitents autodidactes: mestres, poetes, farmacèutics i capellans, molts capellans, l'itinerari historiogràfic dels quals ha investigat l'historiador gironí Joaquim M. Puigvert en la seva tesi: *Els eclesiàstics catalans i la història local* (1875-1948).

Tot això canvia radicalment a mitjan anys 70, amb l'aparició d'una lleva d'historiadors universitaris que van néixer a la vida política i cultural catalana just quan es moria el 1975 el General Franco. Paral·lelament, s'anaren morint els mentors (Pau Vila, més tard Iglésies, etc.), molts dels quals els joves ja no van poder conèixer personalment. Com a màxim, algun profes-

sor d'Història o de Geografia, com Enric Lluch, Agustí Alcoberro o Antoni Gavaldà, que han escrit sobre la didàctica de l'ensenyament de la Història, els en parlà o els recomanà la lectura d'algun dels seus llibres.

Hi hagué, per tant, en aquest sentit, un cert trencament, una certa discontinuïtat i, de ben segur, un aprenentatge en el maneig dels estudis locals que aquesta jove generació va haver de fer fora de la Universitat. Però una altra cosa, i aquesta favorable, era certa: procedien de comarques, estaven interessats en la història local i, en la responsabilitat de futur que la vida els deparés, estaven disposats a dedicar-s'hi i, com s'ha vist, a proposar un moviment de renovació de les bases d'aquesta historiografia.

Aquesta generació —que avui ja treballa als corresponents departaments universitaris, a Barcelona o a comarques, als Arxius Comarcals de la Generalitat, als Museus municipals o col·labora activament en els Centres d'Estudis— ve marcada, doncs, pel seu pas universitari, per l'estil polític unitari que va infondre l'Assemblea de Catalunya i per les reivindicacions culturals del Congrés de Cultura Catalana, tres escoles de civisme on molts dels futurs llicenciats devien actuar simultàniament.

Del pas per la Universitat, i gràcies al mestratge dels deixebles de Vicens (Jordi Nadal, Emili Giralt, Termes, Fontana, Balcells, Izard, etc.), en van treure, a més d'una altra manera d'ensenyar la història, uns bons fonaments teòricometodològics, i aquest fet es nota en les seves propostes de renovació dels estudis locals; de l'experiència a l'Assemblea de Catalunya en van treure, i alguns encara conserven, l'esperit unitari, decantat cap a posicions d'esquerra nacional; i del bellugueig del Congrés de Cultura en van agafar —com no podia ser d'altra manera— els signes identificatoris de cada comarca, que els va vincular definitivament amb aquesta historiografia i amb els Centres d'Estudis que tornaven a sorgir, alguns dels quals ells mateixos van col·laborar a crear.

A més de les noves aportacions conceptuals i metodològiques en la manera d'escriure la història local, la jove generació d'historiadors es diferencia de les precedents pel seu caràcter professoral (a la Universitat o als Instituts) i pel fet d'ampliar, i aprofundir, les temàtiques d'estudi que fins a primers dels anys 70 havien estat vigents. Aquestes, com hem intentat fer veure, estaven fortament marcades per la història antiga (a través de l'arqueologia), la història medieval (transcripció de textos, història dels comtats catalans, biografies reials, etc.), l'art religiós (a través de l'arquitectura monàstica), la geografia física, la lingüística i el propi passat, que va conduir la generació autodidacta, respectivament, al comarcalisme, la toponímia, les

monografies locals i, en definitiva, al coneixement del procés històric de l'àmbit que historiaven.

L'arribada de la jove generació provoca, també, un capgirament en aquest camp de la tria de l'objecte a estudiar, perquè, repassant la bibliografia d'aquella dècada —que és quan s'incorpora el nou moviment d'historiadors locals— podem adonar-nos que els temes recurrents de la postguerra ja no són els d'ara.

Ara hi trobem, essencialment, un ventall d'investigacions que van de la Història Moderna a la Història Contemporània (bàsicament fins a la Guerra Civil Espanyola), destinades a cobrir els molts aspectes o blocs històrics que no havien estat tractats i, sobretot, destinades a revisar i, en el cas que calgui, reinterpretar dades i conclusions que es donaven per bones, i en aquest sentit els possibles canvis de visió tenen una validesa immediata per a l'àmbit i temàtica en qüestió, i a vegades poden tenir-la per a la reformulació de la història del conjunt nacional.

Així, doncs, dintre de la nova temàtica que la jove historiografia local estudia, podríem fer, com a mínim, una senzilla classificació en tres blocs que creiem que respon a la realitat:

1) **Els blocs històrics nous:** República, Guerra Civil Espanyola i primers anys de repressió a comarques. Nombroses monografies sobre aquestes qüestions. Entre moltes altres, per exemple, els treballs de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villaroya sobre la Terra Alta i el conjunt de Catalunya; de Manuel Gimeno sobre el Pallars i els del grup del Camp de Tarragona (Joan M. Thomas, Enric Olivé, Jordi Piqué, etc.) i els de les Terres de l'Ebre (J. Sánchez-Cervelló, Tomàs Camacho, Joan Carles Lleixà, etc.), estudiant uns i altres i publicant conjuntament sobre la guerra i el franquisme en els seus diversos aspectes. Igualment, la qüestió del caciquisme polític i els comportaments electorals durant els tres primers decennis del segle XX (cas de Lleida, per exemple, estudiat per Conxita Mir, 1985); igualment, i per al mateix període, anàlisi de la realitat agrària a la Conca de Barberà (Andreu Mayayo), així com tot el referent a la industrialització a Catalunya (Terrassa, Josep M. Muñoz i Lloret; Plana de Vic, Joaquim Albareda, etc.) i l'arqueologia industrial (Conca del Llobregat, Xavier Pedrals, Berga), els conflictes obrers, les relacions de producció i, encara, la reflexió teòrica sobre la història local, aportada en congressos i jornades per Mayayo, Pedrals, Colomines, Jaume Codina, iniciada conjuntament, i posteriorment desenvolupada, després d'unes jornades a Girona (juny

de 1984) de les quals en sortí l'opuscle *Reflexions metodològiques sobre la Història Local*. En aquest paper, específicament i potser per primer cop, diversos historiadors professionals de la generació anterior (Fontana, Domínguez Ortiz, Joaquim Nadal, Termes i Borja de Riquer), es pronuncien explícitament en favor d'elaborar un corpus teòric rigorós que eviti la banalització de la historiografia local i que permeti, segons Fontana, escriure "una Història policèntrica (comarcal) de Catalunya per tal de no caure en el centralisme de Barcelona substituït", que seria, evidentment, el localisme.

2) **Els blocs històrics ampliats:** Vida econòmica i social de la població, introduint-hi els factors de la vida quotidiana, les mentalitats, etc. (Rocafort de Queralt, Valentí Gual, etc.); el catalanisme polític (Pere Anguera, Reus, etc.); les guerres carlines (Sebastià Bosom, Puigcerdà, etc.); el sexenni revolucionari, la història de l'educació, la de l'urbanisme (Manuel Larrosa i Jaume Puig, Sabadell; Pere Anguera, Reus; Josep M. Olivé, Valls, etc.); la història gràfica (Reus, Mataró, etc.); els estudis folklòrics, etnològics i lingüístics (Pep Coll, Pallars; Pere Navarro, Terra Alta; Salvador Palomar, Priorat; Joan Bellmunt, les Garrigues, etc.); literatura de viatges amb forts continguts històrics (Vidal Vidal, Lleida), etc.

3) **Les reinterpretacions:** Històries locals des d'una perspectiva comarcal (Història del Bages, d'Albert Benet i altres) o històries de localitats fetes ja des d'una perspectiva interdisciplinària i no localista (*Història de Terrassa*, diversos autors, i *Tremp, 1884-1984. Cent anys d'història*, també de diversos autors), entre molts altres títols i variables d'enfocament, temàtica i tractament que ens és impossible d'esmentar aquí.

Del conjunt de realitats que va aportant la nova historiografia local, destacaríem una sèrie de fets que la diferencien també de la precedent:

1) Ja no és, generalment, l'erudit local qui signa el corresponent llibre d'història, sinó un equip de col·laboradors. Proliferen, doncs, juntament amb la necessitat manifestada d'interdisciplinarietat, els tractaments històrics fets per diversos autors.

2) Aprofitament contrastat de tota mena de fonts documentals, superant així el corrent positivista i neoromàntic de transcripció textual de documents.

3) Ampliació i obertura de noves temàtiques, per demostrar, en molts casos, l'especificitat d'un fet històric en un lloc i no en un altre o en el conjunt.

4) Bona presentació tipogràfica i de disseny, generalment, tant als llibres i col·leccions editorials com a les revistes.

5) Introducció de les històries gràfiques com a millor manera, inicialment, per acostar i acostumar el poble a la lectura.

Al costat d'aquests fets positius, cal remarcar-ne un altre com és l'exhaustiva recerca en bibliografia local, de mitjan segle XIX fins a l'actualitat portada a terme pel departament d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, sota la direcció del professor Borja de Riquer.

Però també hi ha perills: l'aprofitament, ara que està de moda, subvencionada i amb possibilitats d'investigar, d'aquest tipus d'historiografia per sectors poc escrupolosos que, per les circumstàncies que sigui, es llancin, amb els objectius més diversos, a escriure sobre aquestes qüestions. L'actual sobreproducció editorial —que per una banda és celebrada pel que té d'interès cap a aquests nous àmbits i modalitats de fer història— potser ja es fa en detriment, en alguns casos, del rigor que es reclama, i potser una major coordinació serviria per evitar que llibres d'història local poguessin passar com a tals.

4.3. Metodologia i noves maneres de fer Història

Creiem que una de les virtuts més importants de la nova historiografia local és que els seus components més exigents —disposant lògicament d'una teoria de la realitat social— semblen haver-se despul·lat de prejudicis ideològics —o, si més no, dels més flagrants—, amb la qual cosa, a diferència d'altres tendències historiogràfiques, presenten un esperit de recerca més pròxim a la contradictorietat i diversitat de formes que presenta la realitat que no a la racionalitat estructural i a la compartimentació social. En aquest sentit, i sense deixar-nos d'explicar les estructures, ens aproximem a la vida de la Història, que no és altra que la història de la vida dels éssers humans.

Quan la història es globalitza —sigui a nivell nacional o estatal— sovint s'oblida la vida d'aquests éssers humans, però quan la història es localitza —sense perdre la connexió amb les grans tendències generals—, la vida

d'aquests éssers (el que van fer, pensar, crear, etc.) cobra sentit i només llavors es pot dir que entra en la Història. En el fons, per tant, la nova historiografia local ens aproxima a l'home concret i al conjunt d'homes concrets (amb molt o poc poder, o cap) que han estat llançats a la vida en un moment històric i en un espai determinats, damunt dels quals han hagut d'actuar i, evidentment, lluitar contra les estructures que altres han creat —o que ells mateixos han col·laborat, potser sense saber-ho, a formar—, però que la història dels quals no queda només explicada per aquest factor, per més evident que pugui ser o semblar.

Com recorda Ramon d'Abadal (*Moments crucials de la Història de Catalunya*, 1962): "Creure que la Història va tota ella encaixada dins d'unes lleis físiques i econòmiques-socials, com vol la dialèctica materialista, és, al meu entendre, un error". Venint de qui ve, aquesta afirmació, teòricament, no ha de presentar cap problema, però el curiós —o potser no tant, perquè la mateixa vida de la Història, la dels homes, depassa els encarcaments ideològics— és que historiadors de procedència marxista, si més no alguns d'entre la jove historiografia local, semblen fer-se seva aquesta afirmació (ni que sigui implícitament) amb les tesis conceptuals que sostenen sobre la renovació historiogràfica. "Coses de la vida", que diem, i en aquesta ocasió, més exacte que mai.

Tanmateix, queda el gran problema de la metodologia, perquè podem disposar d'un escenari filosòfic renovat i engrescador, però no saber treure el suc al material de què disposem, perquè, com assenyala Antoni Furió (València): "La història no es fa amb el que diuen les fonts sinó amb el que se'ls hi demana"⁽²⁹⁾. I aquí, afegim nosaltres, comença la complexitat, apassionant, de la feina d'historiador.

Queda, quan queda, és clar, el manuscrit, el document imprès, la història que altres han escrit —monogràfica o de síntesi—, la tradició oral (amb tota la seva dosi de llegenda) i els arxius de tota mena, amb totes les seves incògnites, certeses i falsedats.

Caldrà, és clar, formular-se moltes preguntes per veure si les dades de què disposem tenen algun sentit, ens confirmen o desmenteixen alguna hipòtesi, i caldrà, igualment, la connexió amb els fets de la història general, sense caure en el parany de voler que hi encaixi. I caldrà, també —com demana Núria Sales—,

"enfrontar els resultats provisionals de les pròpies investigacions locals, amb les d'altres investigacions, també locals, d'altres terres i

temps, pròximes i menys pròximes... Confrontació que suscita nous interrogants, revela eventuals especificitats, demostra que el que creïem específic no ho és, suggereix altres verificacions i altres enfocaments... I amb aquests nous interrogants i nous angles de visió es reemprèn la investigació".⁽³⁰⁾

La nova historiografia local es proposa partir d'unes hipòtesis de treball sòlides, que connectin amb els fets generals que afecten el corrent de la història, sense pretendre —a causa del principi d'indeterminació— voler aplicar al microcosmos local la història total. Tot i això hi ha autors (Ignasi Terrades) que pensen que pot presentar-se la història local "com el cas particular davant la teoria general", n'hi ha d'altres (Andreu Mayayo) que no manifesten dubtes respecte al que ha de ser: o història total o història general particularitzada.⁽³¹⁾ Tanmateix, segurament més realista, Agustí Colomines creu que subsisteixen autèntics problemes epistemològics, el dèficit dels quals condueix a una

"integració dels elements que ens han de fer comprendre i explicar l'entorn més voluntarista que real".⁽³²⁾

L'acumulació indiscriminada de material documental (com solien fer alguns dels erudits de les generacions passades) molesta profundament els investigadors actuals, els quals sostenen la tesi que

"l'explicació històrica no és una acumulació de respostes, de dades positives, sinó de preguntes i formulacions reiteradament renovades: una constant tasca de problematització del fet històric que albira noves vies de aprofundiment en fonts desestimades, per esgotades" (Antoni Furió).

Es tractaria, doncs, segons aquesta afirmació, d'evitar la incoherència del discurs històric, que és una presentació científica del passat, a diferència de la mitologia, la tradició oral, la crònica i la memòria social, que poden ajudar, però que per si sols no expliquen ni fan comprendre el sentit del període o camp que s'aborda. Per Colomines, la comprensió d'aquest sentit no s'obté només sabent —suposant que se sàpiga— el que va passar, sinó "el que va passar en el context del que hauria pogut passar". Una anàlisi, per tant, de "realitats" i "fenòmens", per tal d'anar més enllà de l'anàlisi textual dels documents i arribar als "significants d'una cultura". Com arribar-hi? Segons Colomines, pel mètode abductiu, una modalitat d'argumentació deductiva, en què la major part de la hipòtesi formulada és evident, però la menor (i, per tant, la conclusió), només probable.

En aquest sentit, com afegeix el mateix Agustí Colomines:

"la nova història local hauria de lliurar-se al coneixement polivalent i policèntric, enriquidor del discurs històric, sense que la part científica de l'historiador dominés la part més fenomenològica. Treballar així és tant com dir que la història local és una síntesi, la utilitat de la qual ha d'anar més enllà del seu focus d'investigació i situar les seves preguntes en una perspectiva més àmplia, metodològicament parlant, que només podrem contestar-nos amb l'observació minuciosa i detallada, microscòpica, a vegades de la documentació única, a vegades de la cultura oral i popular. La pretensió és acabar confegint una història social que tingui present els sentiments, els costums, els valors, el mecanisme d'hegemonia, etc."

A més de presentar correctament la hipòtesi, delimitar el camp de la investigació, relacionar la recerca local amb l'àmbit general i estudiar-la, diguem-ne, part fenomènica de la vida històrica, la confecció d'aquesta història social ha de resoldre encara altres dubtes metodològics que es presenten, com el d'on anar a buscar les explicacions del present (en un llunyà remot, en un passat recent?) així com la qüestió de l'"objectivitat", que a vegades només és formal, perquè poden aparèixer dades i fets que no concorden amb les hipòtesis que l'historiador s'havia fet, i llavors són silenciades.

Junt amb aquest perill, n'hi ha d'altres: prendre la part pel tot i treure conclusions generals a partir de documentació molt localitzada, fer creure que el problema només és d'escala (local o general), però que el fet històric és el mateix i, encara, fer creure que els interessos i motivacions són equiparables.

Dintre de la nova historiografia local —en contacte, més o menys continuat, amb els historiadors generals— hi ha, doncs, qui es trenca el cap tractant de trobar el model més perfilat de mètode històric per a l'anàlisi del passat i el present i, alhora, ja hi ha qui treballa també en aquest sentit. L'exemple més clar serien els llibres resultants, en forma de monografies locals o temàtiques, microhistòria d'un fet, classe social o situació determinada i, més genèricament, les històries anomenades "locals", en realitat, de pobles, i les comarcals, assumint, per tant, un camp d'investigació més ampli.

Però, paral·lelament, s'assagen altres formes de reconstruir i escriure la història, que ja no passen pel mètode acadèmic d'un o diversos historiadors que es reuneixen per estructurar un marc històric, sinó pel diàleg, la confrontació i l'elaboració conjunta que fan els protagonistes del fet que es vol analitzar (amb tots els seus records i vivències) i l'equip de professionals

que interpreta el material existent (escrit, oral, visual, etc.). Aquest ha estat el cas del Taller d'Història de Maçanet de la Selva, on Joaquim M. Puigvert, professor d'Història Contemporània a Girona, va dirigir un Curs d'Història Rural, destinat a fer veure, sobre un conjunt de veïnats pagesos, els canvis socioeconòmics, de paisatge, etc., que la industrialització i el turisme hi han ocasionat —amb documentació i testimonis procedents dels mateixos implicats— i, més encara, fer un seguiment cronològic de les conflictivitats agràries des del segle XV. Es tractava, doncs, com va assenyalar Puigvert al llibre resultant d'aquesta experiència d'història popular feta responsablement —“*El nostre poble de pagès*”—, d’“el desvetllament comunitari de la memòria històrica”, que era reconstruïda i escrita pels mateixos protagonistes. Tot aquest treball s’ha reunit, darrerament, en l’Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines.

Aquest exemple —i d’altres que s’estan donant a Catalunya, com les noves maneres de fer viure la història en el món de l’ensenyament— ens indica que la renovació historiogràfica local està obrint camins de participació, fent que el poble completi el que es coneix a mitges i fent també que expressi les seves mitges veritats.⁽³³⁾

CLOENDA

La informació i valoració sobre tot el que fa referència al món històric local poden anar encara molt més enllà. Fer una relació, i classificació d'autors, temes i èpoques, més o menys exhaustiva de la bibliografia sobre temes locals a Catalunya —amb una petita recensió crítica, i només de la postguerra fins ara—, ocuparia tantes pàgines, o més, que aquest assaig.

En primer lloc, cal constatar que, malgrat les reserves o crítiques obertes, en molts casos justificades, que han suscitat els vells cronistes, erudits i historiadors locals, també en molts moments han estat absolutament decisius en el manteniment de la consciència històrica nacional, en la salvaguarda de la identitat comarcal i en la dinamització de la catalanitat.

En segon lloc, remarcar que aquest és un moviment cultural en formació, però fortament arrelat i que, amb les noves aportacions, pot desprendre's del localisme que encara pugui tenir, i que en molts casos no és més que el reflex, més o menys agut, d'una realitat aclaparadora de desequilibri territorial decantat cap a la gran àrea urbana de Catalunya.

Com una lliçó més de la mateixa Història, amb el fet de fer tornar a parlar el poble, la nova generació d'historiadors locals enllaça, un segle després, però amb mètodes completament renovats, amb l'esperit dels homes de la Renaixença i de l'excursionisme científic.

NOTES

1. Iglésies, Josep. *Enciclopèdia de l'Excursionisme*. Rafael Dalmau, Ed. Barcelona, 1964. Vol. I. Pàg. 56.
2. Cels Gomís. Autor del volum dedicat a la "província" de Barcelona, dins la *Geografia General de Catalunya* dirigida per Carreras i Candi. Fou un excel·lent etnògraf (Reus, 1841-Barcelona, 1915), que dedicà els lleures de la seva carrera d'enginyer a estudiar i classificar materials etnogràfics i antropològics, en oposició, ben sovint, al pensament historicofolkloric de la seva època.
3. Alguns personatges importants dins la Renaixença catalana potser no han estat considerats com mereixien. Parlem de Francesc Pelai Briz (Barcelona, 1839-1889), gran recercador, excel·lent escriptor que, probablement, fou el primer dels renaixentistes a usar únicament la llengua catalana; Francesc Maspons i Labrós (Granollers, 1840-Bigues, 1901) folklorista, membre i president de l'Acadèmia de Bones Lletres; Maria Maspons i Labrós (Granollers, 1840-Barcelona, 1885); Maria del Pilar Maspons i Labrós (Barcelona, 1841-1907), escriptora, muller de Francesc Pelai Briz, que es féu famosa sota el pseudònim de Maria de Bell-lloch; no hi podia faltar l'esment de Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831-La Jonquera, 1897), el qual publicà, des de 1887, una obra que pròpiament descriu i ressalta tant geogràficament, històricament i folkloricament el que avui anomenem la Catalunya Nord.
4. En aquestes dates, van tenir una importància notòria la Junta de Museus, de l'Ajuntament de Barcelona, i els serveis especials de la Diputació de Barcelona, és a dir, de la Mancomunitat de Catalunya.
5. Posteriorment, cal esmentar Jaume Almera i Comas (Vilassar de Mar, 1845-Barcelona, 1919), geòleg i eclesiàstic, autor del primer mapa geològic de la "província" de Barcelona. Deixeble seu va ser Josep Ramon Bataller i Calatayud (La Pobla del Duc, 1890-Barcelona, 1962), geòleg i paleontòleg, que col·laborà en la confecció de la part catalana del mapa geològic d'Espanya a escala 1:50.000.
6. A més, dels donants esmentats, entre d'altres, caldria citar els senyors Prat de la Riba, Eduard Toda, Joan Givanel i Mas, Isidre Bonsoms i Jaume Espona.
7. Un autor, no precisament catalanista, però molt ben documentat sobre la història de Catalunya, Benito Sánchez Alonso, diu al primer volum de les seves *Fuentes de la Historia española e hispano-americana* (Madrid 1952): "En Cataluña tiene especial interés, muy superior al de las otras regiones, la historia de conjunto". Pàg. 264.
8. Fóra injust d'oblidar la tasca immensa de Francesc Monsalvatje i Fossas (Olot 1853-Girona 1917), que ha estat el més gran historiador (26 volums) del comtat de Besalú i, en general, de les terres gironines, que publicà sota el títol *Notícies històriques*.
9. Des dels seus orígens, l'Institut d'Estudis Catalans ha estat membre fundador de la Union Académique Internationale, la qual cosa li ha valgut formar part de les comissions dels diferents corpus que promou aquesta institució internacional.
10. Al marge dels centres excursionistes, cal tenir en compte el gran moviment ateneístic que hi ha hagut a Catalunya i que va ser objecte d'un congrés promogut per la Generalitat.
11. Josep Lladonosa: *Setanta-cinc anys de records (1907-1982)*. Ed. Virgili & Pagés, Lleida, 1989.
12. Josep Bayarri i Raga: *Les Terres de l'Ebre, encara un futur...?* Ed. Dertosa. Tortosa. 1985. Pàg. 68.
13. Josep Iglésies: "Els quaranta anys de la Societat Catalana de Geografia". Conferència a l'auditori de la Biblioteca de Catalunya, 1975. Citació reproduïda per Lluís Casassas a *Revista Catalana de Geografia* (volum 1, núm. 1). Ed. Montblanc Martín. Barcelona, gener-febrer-març de 1978.

14. Referència a l'entrevista que Xavier Garcia publicà amb Josep Iglésies; Avui, 7 de desembre de 1986.

15. Artur Bladé i Desumvila: *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*. Fundació Vives i Casajuana. Barcelona, 1984.

16. Un altre dels patricis que va morir després de la guerra va ser el reusenc Eduard Toda i Güell, el gran restaurador de Poblet.

17. Per a més informació sobre aquesta controvèrsia, en la qual intervingué, en plena República, Rovira i Virgili, es pot consultar l'article d'Eva Serra "La història moderna: grandesa i misèria d'una renovació". *L'Avenc*, núm. 83, juny de 1985.

18. Entrevista d'Albert Manent a Ramon Aramon, a *Serra d'Or*, juliol-agost de 1978.

19. Els materials aplegats pel Dr. Fontseré, pertanyents al Servei Meteorològic de Catalunya, van ser confiscats després de la guerra i es conserven en unes dependències ministerials de Madrid, on ningú no ha pogut mai accedir.

20. Cal remarcar que el discurs fundacional de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus fou pronunciat, en català l'any 1947, per l'historiador Eufemià Fort i Cogul, i publicat el mateix any.

21. Hi hagué un intent oficial de constituir un Institut de Estudios Mediterràncos que substituís l'Institut d'Estudis Catalans, que amb els mitjans precaris de què disposava va realitzar una labor, ateses les circumstàncies, força digne.

22. *Actas y Comunicaciones de la 1ª Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedés y Conca d'Odena*. Impremta Bas. Igualada, 1952.

23. Josep Iglésies: "Vint-i-cinc Assemblees d'Estudiosos Comarcals". *Serra d'Or*. Febrer de 1981.

24. Les autoritats de l'Espluga de Francolí, tement que aquesta Assemblea d'Estudiosos no camuflés l'Assemblea de Catalunya, que en aquells anys es reunia on podia, van desaparèixer.

25. En aquest temps, cal remarcar també la iniciativa editorial de Santiago Albertí, que publicà algunes monografies comarcals.

26. Cal fer memòria de l'escriptor i periodista Artur Llorens i Opisso que, signant Arturo Llopis, contribuï al coneixement de la història local.

27. *El Butlletí Arqueològic Tarraconense*, amb més de cent cinquanta anys de publicació, ha estat en bona mesura l'impulsor dels estudis locals de les comarques tarragonines, labor que prossegueix amb l'edició, sovint conjunta amb l'Institut d'Estudis Tarraconenses, d'estudis generals i monografies locals.

28. És el cas de Martí Boada, pel que fa al Montseny; de Jordi Sargatal, pel que fa als aiguamolls de l'Empordà; de Rafael Balada respecte al delta de l'Ebre; de Joan Vázquez amb relació al Montsec, etc.

29. Antoni Furió: "Reflexions sobre la història local, l'historiador i les fonts", al Congrés "Poble i poder local en una nació sense Estat". Barcelona, juliol de 1987.

30. Núria Sales: "Història local. Un passat, un present, un futur?". Ponència al Congrés citat a la nota anterior.

31. Andreu Mayayo: "Història local i història total". Ponència a les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans. Barcelona, 1984. Publicada al volum *La Història i els joves historiadors catalans*. Ed. La Magrana i Institut Municipal d'Història. Barcelona 1986. Pàg. 33-54.

32. Agustí Colomines: "Algunes consideracions sobre la Història local, avui", al Congrés "Poble...". Vegeu nota 29.

33. Albert Balcells: "La Història de Catalunya a debat". Ed. Curial. 1994.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

d'Abadal i de Vinyals, Ramon	19,20,23,25,51,56, 61,62,66,74,75,114	Bardina, Joan	31
Abella, Joan	96	Bargalló, Josep	87,94
Abella, Jordi	96	Barrera, Heribert	63
Aguiló, Marian	14,21,22,26	Basora, Teresa	50,74
Ainaud de Lasarte, Joan	47,55,56	Batista i Roca, Josep M.	20,29,32,39
Albareda, Joaquim	75,106,107,111	Batllore, Miquel	61
Alberch, Ramon	71	Battestini, Rafael	64
Albert i Corp, Esteve	42,46,78	Bau Nolla, Joaquín	36
Alcoberro, Agustí	110	Bayenni i Bertomeu, Enric	36,77
Alcon, Carme	96	Bayenni i Raga, Josep	77
Alió, M. Àngels	90	Becat, Joan	79,91
Almuzara, Rosa	90	Bellmunt, Joan	112
Alomar, Gabriel	27	Bellpuig, Tomàs	77
d'Alòs-Moner, Ramon	20,25	Benet i Clarà, Albert	62,88,112
Altadill, Joaquim	36	Benet i Morell, Josep	46,66
Altisent, Agustí	86,90	Berga i Boix, Josep	69,70
Amades, Joan	15,20,35,39, 88,93,96	Bergós, Antoni	36,37,56,63,64
Amenós, Amadeu	35,50,52	Bernils, Josep M.	78
Amigó, Ramon	43,64,65,71, 72,83,86	Bertran i Roigé, Prim	95
Amorós, Xavier	43	Bertrana, Aurora	32
Anglada i Farran, Manuel	59	Bestratén i Sabaté, Manuel	77
Anglada, M. Àngels	78	Biarnés, Carmel	62,65,86,93
Anglès, Higini	25,40,94	Bigas Canals, Josep M.	80
Anguera, Antoni	74	Birba, Llorenç	59
Anguera, Pere	68,71,72,73, 75,94,112	Bladé i Desumvila, Artur	36,39,58,64, 77,93,106
Aragó, Narcís-Jordi	71	Blanco, Joan	96
Aragonés i Virgili, Manuel	73	Blasi, Pere	33,37,38
Aramon i Serra, Ramon	40,41,45	Boet, Valeri	97
Arderiu, Enric	31	de Bofarull, Antoni	22
Armengou, Josep	48,90	Bofill i Matas, Jaume	34
Arnabat, Ramon	75	Bohigas, Pere	26,40,41,51,55
Arnavat, Josep M.	43	Boleda, Ramon	86
Asens, Joan	93	de Bolós, Oriol	42,47,60
Aulèstia i Pijoan, Antoni	17,21	Bonet i Garí, Lluís	20,29,40
Badia i Homs, Joan	92	Borja de Riquer	65,108,112,113
Badia i Margarit, Antoni	41	Borràs, Enric	88
Baeza Alegria	49	Borràs, Jaume	81
Balada, Rafael	91	Borràs Quadres, Antoni	34,35,42,43
Balaguer, Víctor	14,16,22	Borràs, Xavier	88
Balcells, Albert	110	Borrell Garciapons, Josep	87
Balcells, Joaquim	27	Borrell, Josep	107
Ball, Josep	86	Bosch i Datzira, Amàlia	88
Ballarín, Josep M.	90	Bosch-Gimpera, Pere	13,15,20,23,24, 27,36,40,74
Banach, Rosa M.	75	Bosch de la Trinxeria, Carles	17
Baraut, Cebrià	88	Bosom, Sebastià	91,112
Barbat, Ramon	80	Botet i Sisó, Joaquim	17,24,71
Bardí, Manuel	36	de Brocà, Guillem	23
		Bru, Màrius	93
		Brunet, Joan	97
		Brunet, Manuel	78

Busquets, escultor	80	Coll i Alentorn, Miquel	41
de Cabanyes, Alexandre	74	Coll, Isabel	85
Calvet, Agustí (Gaziel)	59,92	Coll, Joaquim	66
Calvet, Felip	63	Coll, Pep	95,96,112
Camacho, Tomàs	111	Coromines, Joan	26, 60,74,96
Cambó, Francesc	26,27,41	Coromines, Pere	18,23
Campillo, Xavier	96	Cortés i Manyà, Antoni	88
de Camps i Arboix, Joaquim	34,59,61,62	Corts, Joan-Ramon	83
Canal, Jordi	69,70,71	Costa i Bayona, Agustí	70
Caner, Pere	92	Cot, Artur	93
Camet, Ramon	78	Crexells, Joan	27,40
Canyameres, Ferran	59	Crusafont Pairó, Miquel	31
Capmany, Aureli	18,32,35	Cruzet, Josep M.	58
Carbó, Salvador	91	Cucurella, Santiago	76
Carbonell i Gener, Josep	85	Cucurull, Fèlix	43
Carbonell, Jordi	41	Curto, Albert	97
Carbonell, Vicenç	75,86	Dalí, Salvador	85
Carcellé, Pep	97	Dalmau, Carme	47,61,63
Cardó, Carles	27,80	Dalmau Farreras, Rafael	47,60,61,63
Carles, Paco	97	Danés i Torras, Joaquim	15,36,39,48, 58,69,70
Carnicer, Joan	87	Danés i Torras, Josep	29
Carod-Rovira, Josep-Lluís	94	Deulofeu, Alexandre	78
Carreras Artau, Tomàs	24	Díaz Carbonell, Romuald M.	50
Carreras Candí, Francesc	17,18,19,21, 23,32,59,77	Domènec, Josep M.	56
Carreras, Lluís	27	Domènec i Moner, Joan	84
Carreté, Kildo	92	Domènec i Muntaner, Lluís	17,63
Carulla Canals, Lluís	47,89	Domenjó, Isidre	88
de Casacuberta, Josep M.	26,36,47	Domingo, Marcel·lí	38,77,94
Casacuberta, Margarida	70	Dominguez Ortiz	112
Casades i Gramatxes, Pelegrí	19	Duch, Joan	86
Casanovas, Enric	95	Duran i Bas, Manuel	21
Casanovas, Ignasi	25	Duran, Jordi	93
Casas Carbó, Joaquim	18	Duran i Sanpere, Agustí	13,19,20,25,26,27, 29,40,41,42,50,51, 55,56,61,64,69,74, 82,86,105,106
Casas-Mercader, Ferran	80	Eiximenis, Francesc	25
Casas, Ramon	18,85	Escamilla, Salvador	88
Casassas, Jordi	79,107	d'Esplugues, Miquel	25
Casassas, Lluís	19,60,65	Espunyes, Josep	88,96
Cases i Amigó, Francesc	18	Estadella, Josep	31
Cassanyes, Magí	85	Esteva i Cruañas, Lluís	92
Casulà, Joan	70	Esteve, Antoni	37
Català, Antoni	85	Estrada, J.	76
Català i Pic, Pere	80	Estrem i Fa, Salvador	81
Català i Roca, Pere	43,47,48,56, 61,63,80,106	Fabra, Pompeu	13,18,24,26
Cid i Català, Josep-Sebastià	93	Fàbregas i Barri, Esteve	59,84
Clara, Josep	62,71	Fàbregas, Xavier	96
Clopas Batlle, Isidre	46,48,49,50,52,58	Fages de Climent, Carles	78,79
Codina, Jaume	85,106,111	Farnós, Àlex	97
Colom, Cristòfor	62		
Colomer, Ignasi	52		
Colomines, Agustí	66,106,107, 111,115,116		

Farràs, Cisco	96	Giró, Pere	50,51
Fellpó, Ramon	91	Girona i Llagostera, Daniel	24
Ferran i Mayoral, M.	27	Gomis, Cels	17,19,93
Ferrer, Antoni	75,86	Gonzalvo, Gener	86
Ferrer, Sant Vicenç	26	Gort, Ezequiel	71
Ferrer i Soler, Albert	49,50,51,74	Grabolosa, Ramon	59,69,106
Ferrús, Jordi	93	Graells, Eudald	64
Figueres, Josep M.	94	Gran Garriga, Josep	94
Fité, Francesc	95	Grau Vergé, Ferran	97
Flos i Calcat, Francesc	18	Gual, Valentí	63,90,112
Foix, Josep-Vicenç	85	Guardiola, Ramon	78
Folch i Torres, Joaquim	25	Gudiol, Josep	20,29,32,44,47
Font i Gumà, Josep	17	Guilera, Josep M.	59
Fontana, Josep	62,65,79,110,112	Guilamet, Joan	59,78
Font i Quer, Pius	40,42,47	Guimerà, Àngel	13,14,45
Font i Rius, Josep M.	51,56	Guinjoan, Modest	83
Font de Rubinat, Pau	30,39	Guitart, Josep	31
Font i Sagué, Norbert	17,21	Gurri i Serra, Francesc	47,65
Fontseré, Eduard	20,37,38,42,64	Gusart, Antoni	61
Fontseré, Maria	42		
Forcadell, Toni	97	Herrera Ges, Manuel	31
Forner, Climent	90		
Fornós, Josep	36	Iglésies, Josep	14,15,30,33,34,35, 37,38,42,43,44,45, 46,48,50,51,52,53, 54,55,56,57,58,59, 60,61,62,63,64,65, 70,71,72,73,74,82, 83,84,105, 106,109
Fort i Bufill, Xavier	56,65,86	Inglés, Josep M.	75
Fort i Cogul, Eufemià	44,45,48,50,56,58, 62,65,71,73,82	Iorga, Nicolau	61
		Irla, Josep	63
Franco, Francisco	109	Itarte, Francesc	97
Fuguet, Joan	90	Izard, Miquel	110
Fukuyama	79		
Furió, Antoni	79,103,114,115	Janés i Olivé, Josep	52
Fuster, Joan	11,59	Jardí, Enric	59
		Jou i Andreu, David	85
Galceran, Octavi	94	Jou i Mirabent, David	85
Galceran, Salvador	91	Jové i Hortonedà, Ferran	72
Galés, Manuel	37	Juan Arbó, Sebastià	59,77
Gali, Alexandre	31	Junyent, Eduard	44,56,71,75,76
Garcia, Josep	97	Just, Cassià	56
Garcia Lorca, Federico	85		
Garcia i Soler, Xavier	48,52,59,74	Larrossa, Manuel	112
de Garganta, Miquel	69	Latorre, Joan	75
Garreta, Edmond	56	Launes, Joan	93
Gasch, Sebastià	85	López Albiol, Màrius	96
Gasol, Josep M.	88	López-Picó, Josep M.	42
Gassol, Ventura	37		
Gaudí, Antoni	17,59,61,71	Lladonosa, Josep	31,36,45,48,60,61, 62,64,73,74,105,106
Gavaldà, Antoni	80,107,110	Lladonosa, Manuel	68
Gay de Montellà, R.	58	Lleixà, Joan Carles	111
Gelabert, Daniel	86		
Genís i Aguilar, Martí	18		
Gerhard, Carles	80		
Gerhard, Robert	80		
Gimeno, Manuel	96,111		
Ginesta, Salvador	58		
Giralí i Raventós, Emili	42,49,50,51,60,106,110		

Llobet, Salvador	34,42,44,57,60, 65,76,82	Moncunill, Lluís M.	80
Llongueres, Joan	32,35	Montllor, Joan	31
Llop, Josep	81	de Montoliu, Manuel	27,58
Llopart, M. Dolors	96	Morera, Enric	18,35
Llorac, Salvador	75	Morera i Galicia, Magí	31
Lluçh, Enric	110	Moreu-Rey, Enric	86
Lluís, Joan	47,48,88,96,106	Mundó, Manuel	51
Llull, Ramon	61	Munill, Josep M.	65
		Muntaner, Joan	91
Maluquer i Sostres, Joaquim	47	Muntaner, Ramon	61
Mallarach, Josep M.	70	Muntanyà, Lluís	85
Manent, Albert	46,56,61,65, 66,80,83,86	Muntanyola, Ramon	43
	36,48,56,76, 77,82,91	Muñoz, Hilari	96
Manya, Joan-Baptista		Muñoz i Lloret, Josep M.	66,103,111
		Muñoz, Pere	93
Maragall, Joan	13		
Margalef, Maria Josep	96	Nadal, Joaquim	71,112
Margalef, Ramon	47	Nadal i Oller, Jordi	42,51,110
Marimon, Antoni	79	Navarro, Pere	112
Marsà, Àngel	92	Noguera, Raimon Fund.	77
Marsà, Margarida	92		
Martí, Carles	83	Obiols, Joan	88,96
Martinell, Cèsar	35,71,80,91	Olivé, Enric	111
Martínez Ferrando, Joan-Ernest	59,61,71	Olivé, Josep M.	112
Martínez Shaw, Carles	83	Oliver, Miquel dels Sants	23
Martorell, Salvador	95	Oliveras, Josep	88
Martorell i Trabal, Francesc	26	Olmos, Vicent	66
Maspons i Anglasesell, Francesc	18,20,32, 34,42,60	d'Olwer, Nicolau	13,20,23,25,27
	21	Ollé, Manel	97
Maspons i Labrós, Francesc	21	Oller, Narcís	18,80
Massanell, Antoni	51	Ordeig i Mata, Ramon	75
Massip, Jesús	76	Oró, Joan	56
Massó i Torrents, Jaume	18,23,26	Orriols Carbonell, Joan	50,52,74
Mayans, Antoni	69	d'Ors, Eugeni	13
Mayayo, Andreu	90,104,106, 107,111,114	Osona, Artur	17,19
Menéndez Pidal, Ramon	63	Padró, Blai	31
Mercadé, Jaume	80	Palau Dulcet, Antoni	18,58,89
Mercader i de Bell-lloch, Joaquim	17	Palau, Josep	58
Mercader i Riba, Joan	34,43,44,45,48,49, 51,52,55,61,70,82, 105,106	Palau, Montserrat	94
		Palau Rafecas, Salvador	86,90
Mestres, Apel·les	61	Palet i Barba, Domènec	32
Metge, Bernat Fund.	27,41	Padomar, Salvador	112
Mialet, Pere	80	Panyella, Vinyet	85
Milà i Fontanals, Pau	14,16,22	Parcerissa, Francesc X.	14
Millan, Lluís	97	Pasques, Jordi	88
Millet, Lluís	18,35	Patxot, Rafael	26,27
Miquel i Macaya, Josep	80	Pedrales, Xavier	90,106,107,111
Mir, Conxita	96,111	Pellicer, Josep M.	16
Mirambell, Enric	71	Perea, Eugeni	83
Miravall, Ramon	59,62,77	Pereña, Alfred	31
Miret i Sans, Joaquim	20,23,24	Pérez Bonfill, Manuel	77
		Permanyer, Jordi	94
		Perpinyà Grau, Romà	82

Pi i Sunyer, Carles	54	de Riquer, Alexandre	18
Picas, Jacint	85	Rin i Riu, Manuel	45,50,51,55,56,65
Picasso, Pablo Ruiz	91	Rius, Lluís	70
Piferrer, Pau	14,22	Rius Vila, Joan	50,52,74
Pijoan, Josep	23,24,25	Rocafort, Ceferí	18,96
Pijoan, Narcís	78	Roca i Lletjós, Salvador	36
Piqué, Jordi	111	Rodeja, Eduard	78
Piquer i Jover, Josep-Joan	86	Roig i Queralt, Francesc	95
Pladevall, Antoni	76	Romà, Josep	64
Planagumà, Teresa	69,70	Romanyà, Antoni	76
Planes, Ramon	48,58,85	Romeu, Jordi	75
Poblet, Josep M.	36,39,61,83,90	Ros i Batllewell, Vicens	49,52
Ponce, Santi	107	Roura, Lluís	78
Pons Guri, Josep M.	45,46,48,74,106	Rovira i Gómez, Salvador J.	87
Pont i Gol, Josep	56,80,89	Rovira i Virgili, Antoni	19,22,23,26,32,34, 37,39,40,41,63,64
de Porcioles, Joan	19	Rubió i Balaguer, Jordi	13,19,20,21,23,25, 40,41,60
Porter i Rovira, Josep	89	Rubió i Lois, Jordi	60
Poy, Pere	97	Rubió i Lluch, Antoni	17,18,21,23,24
Prat, Francesc	96	Ruera, Josep M.	76
Prat de la Riba, Enric	59	Rusiñol, Santiago	18,85
Primo de Rivera, Miquel	23	Sabaté i Alentorn, Jaume	81,86
Pros, Josep M.	93	Sáez, Josep M.	93
Puchades, Josep M.	34,65,76,106	Sagarra i Boronat, Pere	81
Puig i Almirall, Oriol	52,74	Sagarra, Ferran de	17,32
Puig i Cadafalch, Josep	13,17,20,21,23,24, 39,40,41,42,74	Sagarra, Josep M. de	40,59
Puig, Jaume	112	Sala Canadell, Ramon	79
de Puig, Lluís M.	71	Sales, Joan	62
Puig Rovira, Francesc X.	75	Sales, Núria	62,114
Puigvert, Joaquim M.	109,117	Sallent, Àngel	32
Pujula, Jordi	69	Salton, Octavi	32
Pujol, Enric	66,79	Salvadó Arrufat, Joan	97
Pujols, Francesc	46,50,52,58	Salvadó Jassans, Miquel	86
Rabell, Concepció Fund.	26	Sanabre, Josep	44,48,61
Ràfols, Josep-Francesc	50,59	Sánchez Cervelló, Josep	93,106,111
Rahola, Carles	36	Sanchis Sivera	26
Rebagliato, Joan	60,65	Sans Travé, Josep M.	56,90,94
Rebull, Joan	95	Santacana, Carles	106,107
Recasens, Josep M.	48	Santaló, Miquel	15,32,33,34,37,39
Reglà, Joan	59	Santamaria, Joan	32
Reig i Vilardell, J.	18	Santasusagna, Joaquim	15,30,33,35, 43,58,71,72
Rella, Ferran	96	Santesmases i Ollé, Josep	81,107,108
Renom, Mercè	107	Sarret i Arbós, Joaquim	31
Riba, Carles	27,40	Saumell, Antoni	75
Riba i Gabarró, Josep	34,49,70	Secall, Gabriel	80
Riba, Oriol	47	Segalà, Lluís	27
Riber, Llorenç	27	Selva, Bonaventura	58
Ribes, Enric	38	Sella, Antoni	85
Ribot, Pere	48	Sella, Ventura	85
Ricart, Enric-Cristòfor	50,74	Serra i Boldú, Valeri	15,20,29,31, 32,39,88
Riera, Carles	88	Serra i Pagès, Rossend	18,32
Riera, Miquel	70		
del Rio i Mateu, Jesús	88		

Serra Pàmies, Josep	65	Vayreda, Joaquim	69
Serra-Ràfols, Josep de C.	20,40,41,42,60,74	Vayreda, Marià	18,69
Serra i Roca, Josep	35	Vayreda, Montserrat	78
Serra i Vilaró, Joan	29,92	Vega, Xavier	93
Sierra, Roland	85	Vendrell, Emill	35
Simon, Antoni	79,106	Ventalló, Josep	31
Simon, Carme	69	Ventalló, Joaquim	31
Sobrequés, Jaume	62,79	Ventosa i Calvell, Lluís	17
Sobrequés, Santiago	62	Ventura, Jordi	59
de Solà-Morales, Josep M.	69,79	Ventura i Solé, Joan	80
Soldevila, Ferran	25,40,41,43,59, 60,62,63,66,79	Ventura i Solé, Daniel	80
Solé i Arnal, Josep	93	Verdaguer i Callís, Narcís	18
Solé Bordas, Joan	75	Verdaguer, Jacint	13,16,17,21, 32,45,59
Solé Caralt, Joan	50	Vergés, Gerard	77
Solé, Felip	37,42	Viadiu, Francesc	63
Solé, Maties	90	Vicens Vives, Jaume	11,28,41,42,43,51, 62,63,65,66,70,79, 102,110
Solé Sabarís, Lluís	33,38,42,44,46, 47,51,56,57,60, 74,106	Vidal de la Blache	33
Solé Sabaté, Josep M.	111	Vidal, Carme	107
Soler, Eliseu-Antoni	87,95	Vidal i Inglés, Anton	81
Soler i Palet, Josep	31	Vidal Vidal	96,112
Soler Santaló, Juli	96	Vidiella, Alfons	75
Subirà, Joan	76	Vila, Marc-Auréli	88
Subirats Piñana, Josep	77	Vila, Pau	13,15,19,28,29,31, 32,33,34,37,38,39, 42,44,48,51,56,57, 60,61,65,74,88,90, 105,106,109
Sunyer, Joaquim	85	Viladomat, Josep	95
Sunyer, Ramon	40	Vilanova, Francesc	66
Sunyol i Genís, Martí	76	Vilanova, Mercè	104
Tarradell, Miquel	91	Vilà i Valentí, Joan	41,42,44,50, 51,60,89
Tasis, Rafael	61,63	Vilar, Pierre	28,65
Termes, Josep	65,79,110,112	Vilaseca, Salvador	29,30,71,81
Terrades, Ignasi	115	Vilella, Gaietà	71
Thomas, Joan M.	111	Villaró, Albert	88,96
Toda, Eduard	30,44,47,72,86	Villarroya, Joan	111
Toda, Josep M.	83	Vinaixa, Joan-Ramon	93
Toldrà, Eduard	59	Viñas, Quim	88
Torras, Cèsar August	14,15,19,20	Violant i Simorra, Ramon	15,35,39,40, 48,71,96
Torras i Ribé, Josep M.	70	Virella i Bloda, Albert	74
Torrell, editor	73	Virella, Joan	75,86
Torrent, Salvador	91	Virgili i Sanromà, Josep	36
Torrents, Martí	74	Vives Casajuana, Salvador Fund.	57,60,63,64,82
Torres, Humbert	31	Xuriguera, Joan Baptista	36
Torres, Màrius	31	Yxart, Josep	18
Trens, Manuel	31		
Valldepérez, Josep	97		
Vallès Rovira, Carles	78		
Valls Taberner, Ferran	19,20,21,23,25, 27,34,40,74		
Vallverdú, Josep	64,86		

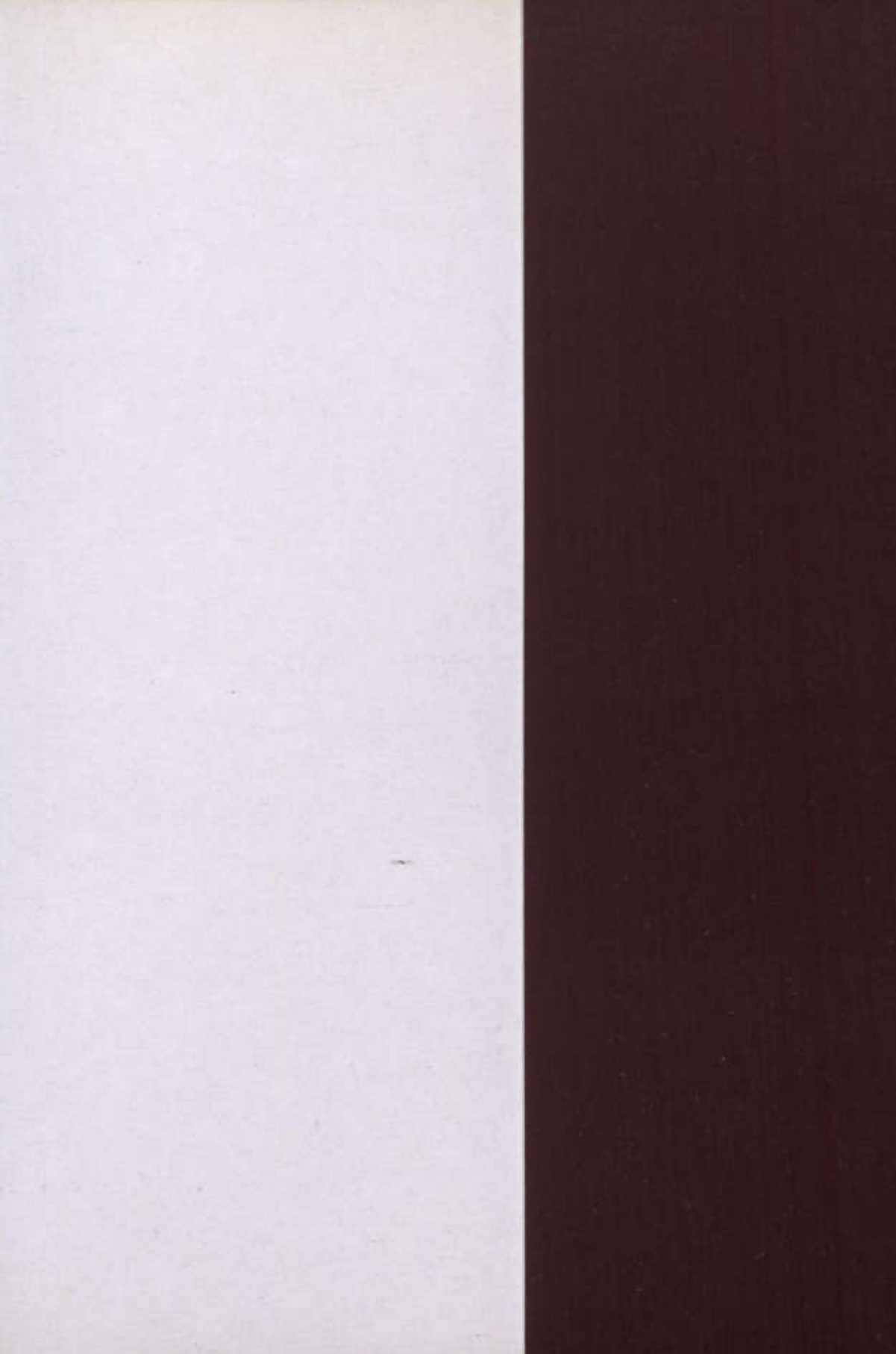
PREMI D'ASSAIG ROVIRA i VIRGILI

Publicats per Edicions El Mèdol

2001 HISTÒRIA i CULTURA LOCALA CATALUNYA AL SEGLE XX de Xavier Garcia	128 pàg.	12,00 €
2000 HISTÒRIA DEL SINDICALISME NACIONAL ALS PAÏSOS CATALANS (1958-1989) de Pere Meroño i Cadena	160 pàg.	12,02 €
1999 LA CULTURA DEL GUST ALS PAÏSOS CATALANS de Jaume Fàbrega	152 pàg.	12,02 €
1998 ANTONI ANDREU i ABELLÓ. CORRESPONDÈNCIA POLÍTICA DE L'EXILI (1938-1939) D'ESTAT CATALÀ AL FRONT NACIONAL DE CATALUNYA de Jordi Tous i Vallvé	312 pàg.	16,83 €
1997 Concedit i posteriorment anul·lat		
1996 HISTÒRIA DE L'ANTICATALANISME. EL DIARI ABC i ELS SEUS HOMES de Josep M. Figueras	160 pàg.	12,02 €
1995 ELS INTEL·LECTUALS i LA IDEOLOGIA NACIONAL de Xavier Filella	72 pàg.	descatalogat*
1994 CATALUNYA QÜESTIÓ D'ESTAT. VINT-i-CINC ANYS D'INDEPENDENTISME CATALÀ (1968-1993) de Jaume Renyer	96 pàg.	descatalogat*
1993 LA UTOPIA NECESSÀRIA. NACIONALISME i SOCIE- TAT CIVIL de Toni Mollà (coedició amb Editorial Bromera)		exhaurit

* Fora de distribució comercial. Venda directa des de l'editorial a preus rebaixats

Fitxa tècnica
Publicació núm. 297
Correcció text: Maria Padró
Maquetació i pel·liculat: Tàctil - Tarragona
Impressió i relligat: Impresplà, SL - Mollerussa
Direcció editorial: Joan López Enseñat

ISBN 84-95559-51-X

Els ulls d'en Xavier fa temps que miren l'entorn dels Centres d'Estudis i la seva gent. N'ha parlat sovint. Ara aquest gruix de pàgines s'afegeix a la bibliografia existent, per constatar un fet viu i ric que ens distingeix a les terres de parla catalana, sense el qual una part important

de la nostra cultura restaria orfe.

(del pròleg de Josep Santesmases)

Cartagena, 15 A - Tel. 977 22 13 96 - Fax 977 21 86 19 - 43004 Ilerdà
e-mail: edicionsmedol@troc.es